

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK BANKA:
DERSAADET BANKASI ve POLİÇE İŞLEMLERİ

Ü. SERDAR SERDAROĞLU

2501090536

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. AHMET KALA

İSTANBUL 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan 2501090536 numaralı ÜZEYİR SERDAR SERDAROĞLU'nun hazırladığı "OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK BANKA: DERSADET BANKASI VE POLİÇE İŞLEMLERİ" konulu YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 10.08.2011 ÇARŞAMBA günü saat: 17.00' de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin *K. Z. Karaman*.....'ne OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
PROF.DR.TEVFİK GÜRAN	Kabulü	<i>Tevfik Güran</i>
PROF.DR.AHMET KAL'A	Kabulü	<i>Ahmet Kal'a</i>
PROF.DR.COŞKUN ÇAKIR	Kabulü	<i>Coşkun Çakır</i>
PROF.DR.SEDAT MURAT	Kabulü	<i>Sedat Murat</i>
YRD.DOÇ.DR.ŞEVKET KAMİL AKAR	Kabulü	<i>Şevket Kamil Akar</i>

ÖZ

Tanzimat Fermanı sonrası değişen iktisadi şartların Osmanlı Devleti'ne getirdiği yeni uygulamalardan biri olan banka kurma fikrinin uygulamaya geçirilmesi incelenmesi gereken önemli bir iktisat tarihi olaydır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatılan Türk bankacılık faaliyetlerinin ilk örneği olan Dersaadet Bankası'nın gerçekleştirmiş olduğu poliçe işlemlerinin dış ticaret ve Osmanlı para sistemi ile yakından ilişkisinin olduğu bilinmektedir. Bu ilişkinin teorik anlamıyla nasıl bir muhtevayı teşkil ettiği ve dış ticaret ödeme aracı olarak kullanılan poliçenin Dersaadet Bankası tarafından tek işlem alanı olarak görülerek uygulanması incelenmesi gereken bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti sınırları içerisinde resmi olarak kurulmuş ilk banka olan Dersaadet Bankası'nın sorunlu para sistemi nedeniyle üstlendiği kambiyo istikrarını sağlama görevini nasıl yaptığı bankanın poliçe hesaplarının tutulduğu arşiv kaynakları üzerinden tahlil edilecektir. Buna ilaveten, Osmanlı bankacılık tarihi literatür çalışmaları ve teorik bankacılık kaynakları ışığında Dersaadet Bankası'nın tam bir banka hüviyeti gösterip göstermediği incelenmeye çalışılacaktır.

ABSTRACT

The idea of setting up a bank which is one of the new applications brought by changing economic conditions after Tanzimat is a major event of economic history to be examined. It is known that policy transactions which were held by Bank of Dersaadet, the first example of Ottoman banking after the second half of the eighteenth century, are closely related to external trade and Ottoman monetary system. It has to be analyzed that what kind of structure this relation has. It is also very important that to evaluate the policy system which was seen as the only transaction in terms of external trade by Bank of Dersaadet. In this study, the way that Bank of Dersaadet established exchange stability which became its responsibility due to troubled monetary system will be examined by archive records of the bank. In addition, this study will try to determine whether Bank of Dersaadet had a real bank identity in the light of Ottoman banking history studies and theoretical banking resources.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Osmanlı Devleti için reform ve mali buhran çağı olarak tanımlayabileceğimiz 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında kurulan Dersaadet Bankasının dış ticaret ve poliçe sistemi ile olan ilişkisi ele alınmaktadır. Dersaadet Bankası ile ilgili arşiv belgelerinden faydalanılarak birçok çalışma kaleme alınmış olup, bankanın ilk bankacılık tecrübesi olduğuna dair muhtelif kaynaklarda görüş birliği bulunmaktadır. Üzerinde birçok çalışmanın bulunduğu bu bankanın tez konusu olarak seçilmesinin nedeni, Dersaadet Bankası'nın gerçekleştirdiği poliçe işlemlerinin kayıtlı olduğu defterlerin incelenmemiş olmasıdır. Aynı zamanda Dersaadet Bankası hesaplarından hareketle banka ile poliçe alış-veriş ilişkisine giren tüccarların kimler olduğu, söz konusu tüccarların iş alanlarının tespit edilebilme ihtimali ve nihayet bankanın gerçek manada bir banka özelliği gösterip göstermediği soruları konunun incelenmesi noktasında teşvik edici olmuştur.

Dersaadet Bankasının Osmanlı para sistemindeki kronik istikrar sorunu nedeniyle Avrupa üzerine çekmiş olduğu poliçelerin dış ticaret ödeme aracı olarak oynadığı rol üzerinde durulması gereken bir konudur. Ticarete ödeme aracı olarak kullanılan poliçe ve benzeri araçların tarih boyunca işlem maliyetlerini azaltıcı bir etkisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin dış ticaret açıklarının finansmanı noktasında maliyet azaltıcı bir etkisi olan poliçe ihracı yöntemi ile Dersaadet Bankası kambiyoju sabit tutarak ödemeler dengesinin bozulmasına mani olmaya çalışıyordu. Bu nedenle poliçe'nin nasıl bir ödeme aracı olduğu ve hangi hukuki şartları içerdiği teorik bir kısım olarak çalışmamız içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Bu nedenle Osmanlı yöneticilerinin özellikle II. Mahmut döneminde yapılan çok sayıdaki tağşiş uygulaması sonrasında önlerinde bir sorun olarak buldukları paranın değerinin korunması hadisesi uyarınca kaime fiyatlarının istikrarı Dersaadet Bankasının sorumluluk alanı olarak belirlemiştir. Bankanın bir diğer sorumluluğu ise Avrupa'ya poliçe keşide ederek kambiyo istikrarı sorununda düzenleyici bir rol oynamasıydı. Bankanın müdürleri olan J. Aléon ve E. Baltazzi'nin banka kurulmadan önce bir bankerlik faaliyeti olarak kambiyoju sabitleme işiyle

uğraşmaları bankanın gerçek manada bir banka özelliği gösterip, göstermediği sorusunu sormamıza yol açmıştır. Dersaadet Bankası'nın bir banka olma özelliğinin ne kadarını içerdiğini tespit etmek noktasında teorik bankacılık bilgilerinin yanı sıra, aynı dönemde Avrupa'daki bankacılık faaliyetlerinin muhtevası hakkındaki bilgilerde bize rehberlik etmiştir.

Bu çalışma yukarıdaki soru ve bilgiler çerçevesinde giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde kısa bir değerlendirme yapılırken, ilk bölüm içerisinde Tanzimat sonrası iktisadi yapının genel özellikleri ile Dersaadet Bankası'nın kuruluş amacı olan kaime fiyatları ve kambiyo istikrarının sağlanmasına ihtiyaç doğuran nedenler incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Osmanlı finans tarihinin bankacılık faaliyetleri öncesi dönemdeki en önemli aktörleri sayılan sarraf-bankerlerin önemine kısaca değinildikten sonra, Osmanlı'daki banka kurma teşebbüslerinden bahsedilmiştir. Aynı bölüm içerisinde poliçe-dış ticaret ilişkisi teorik bir çerçeve içerisinde izah edilmiştir. İkinci bölüm bu tarihi ve teorik bilgi temeli üzerinde Dersaadet Bankası'nın kuruluş bilgisi ile modern banka özelliğinin ne kadarını taşıdığı hakkındaki bilgilerle son bulmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise Dersaadet Bankasının poliçe hesap defterleri üzerinden bir değerlendirme yapılarak, toplam poliçe işlem hacmi, tasfiye sonrası kalan borç rakamları ve poliçe kullanan tüccarların kompozisyonları gösterilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet KALA'ya çalışmama verdiği destek, yazım aşamasındaki ve kurguya dair gösterdiği büyük anlayış için minnetarım. Ayrıca başta hocamız Prof. Dr. Tefik GÜRAN olmak üzere yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Şevket Kamil AKAR, Dr. Hüseyin AL, Yrd. Doç. Dr. Enes KABAKÇI, Arş. Gör. Kadir YILDIRIM ve Arş. Gör. Yakup AKKUŞ'a teşekkür ederim. Son olarak bana desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen anne ve babama şükranlarımı sunarım.

Ü. Serdar SERDAROĞLU

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar, ŞEKİLLER ve GRAFİKLER	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DERSADET BANKASINI DOĞURAN SEBEP: BİR İKTİSADİ SORUN OLARAK KAMBİYO VE KAİME FİYATLARI İSTİKRARI	4
1.1. TANZİMAT FERMANI SONRASI İKTİSADİ DURUM	4
1.1.1. Reform Düşüncesinin Arka Planı.....	4
1.1.2. Tanzimat'ın İktisadi Reformları ve Oluşan(Ortaya Çıkan) İktisadi Yapı.....	13
1.2. KAİME FİYATLARI ve KAMBİYO İSTİKRARI SORUNU	19
1.2.1. Kambiyo İstikrarı Sorununun Temelleri	19
1.2.1.1. Dış Ticaret Dengesinin Değişmesi.....	20
1.2.1.2. Osmanlı Para Sistemi ve Yapısal Sorunlar	29
BÖLÜM 2: SARRAF-BANKER-BANKA ve POLİÇE SİSTEMİ İLİŞKİSİ: İLK BANKA veya BİR BANKERLİK KURULUŞU OLARAK DERSADET BANKASI.....	39
2.1. DERSADET BANKASI ve ÖNCESİNDE BANKA KURMA GİRİŞİMLERİ	39
2.1.1. Osmanlı'da Sarraflık-Bankerlik ve Poliçecilik	41

2.1.2. Kurulamayan Bankalar ve Bankacılık Tecrübesine Karşılaştırmalı Bir Bakış	48
2.1.3. Dersaadet Bankasının Kuruluşu	55
2.2. KAMBİYO ve DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNİN POLİÇE SİSTEMİ İLE İLİŞKİSİ	59
2.2.1. Poliçe Kavramı ve Poliçe Sistemi	60
2.2.2. Osmanlı'da Poliçe ve Ticarete Poliçe Benzeri Ödeme Araçları	67
2.2.3. Dersaadet Bankası ve Poliçe Kullanımı	72
2.3. BİR BANKA ve BANKERLİK KURULUŞU OLARAK DERSAADET BANKASI	73
2.3.1. Bir Finans Kurumunun Banka Olma Özellikleri	74
2.3.2. Bir Bankerlik Kuruluşu Olarak Dersaadet Bankası	78
2.3.3. Dersaadet Bankası ve Banka Unsurları	83
2.3.4. Sonuca Dair Bir Değerlendirme Denemesi	84
BÖLÜM 3: DERSAADET BANKASI HESAPLARINDA POLİÇE SİSTEMİ-KAMBİYO VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ	87
3.1. DERSAADET BANKASI HESAPLARINA GÖRE POLİÇE KULLANIMI	87
3.1.1. Dersaadet Bankası ve Poliçe Kullanımı	87
3.1.1.1. Poliçe Keşide İzni	89
3.1.1.2. Dersaadet Bankasının Hesaplarında Poliçe Kullanımı	90
3.1.1.3. Toplam Poliçe Hacmi	95
3.2. POLİÇE KULLANAN TÜCCARLAR	100
3.2.1. Osmanlı Devleti'nde Tüccarlar	100
3.2.2. Dersaadet Bankası Hesaplarına Göre Poliçe Kullanan Tüccarlar	102
3.2.2.1. Poliçe İşlemlerine Aracılık Eden Temsilcilerin Dağılımı	103
3.2.2.2. Merkezler ve Tüccarlar	106

3.2.2.2.1. Marsilya ve Tüccarlar	107
3.2.2.2.2. Londra ve Tüccarlar	108
3.2.3. Poliçe Kullanan Tüccarların Meslekleri.....	110
3.2.3.1. Poliçe İşlemlerinde Bankerler	111
3.2.3.2. Poliçe İşlemlerinde Tüccarlar	113
3.3. DERSAADET BANKASININ TASFİYESİ ve TASFİYE HESAPLARI.....	114
3.3.1. Tasfiye Süreci ve Sebepler	114
3.3.2. Tasfiye Hesapları	117
3.3.3. Dersaadet Bankasının Kapanışı.....	118
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	125
EKLER	146

TABLolar, ŞEKİLLER ve GRAFİKLER

TABLolar

Tablo 1 Osmanlı İmparatorluğu Dış Ticaret Açığı 1830-1849 (Milyon Sterlin)	26
Tablo 2 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Gümüş Para Birimlerinin Kurları	32
Tablo 3 II. Mahmud Dönemi Osmanlı Kuruşunun Yaşadığı Değer Kaybı (1808-1839)	35
Tablo 4 Fransa Bankası'na Borcu Olan Poliçeci Esnafı	45
Tablo 5 Bir Finansal Kurumun Banka Olabilme Unsurları	77
Tablo 6 Londra-Marsilya Karşılaştırması: Poliçe Miktarları	93
Tablo 7 Londra Toplam İşlem Hacmi (1851-52 Yılları)	96
Tablo 8 Marsilya Toplam İşlem Hacmi	97
Tablo 9 Toplam Poliçe İşlem Hacmi (1851-1852 Dönemler Arası)	100
Tablo 10 Londra'ya Gönderilen Meblağ	105
Tablo 11 Marsilya'ya Gönderilen Meblağ (Nisan 1851 – Aralık 1852)	105
Tablo 12 Dersaâdet Bankası'nın Londra ve Marsilya Üzerine Çekilip Vadeleri Bitmiş ve Bitecek Olan Poliçelerin Defteri	118

ŞEKİLLER

Şekil 1 Kambiyo İstikrarı Sorununun Temelleri	38
Şekil 2 Dış Ticaret Faaliyetlerinde Poliçe ile Yapılan Ödeme İlişkisi	64
Şekil 3 Uluslararası Ticarete Bir Poliçe Örneği	65
Şekil 4 XVIII. Yüzyıl Fransa-İstanbul Poliçe İlişkisi Örneği	70

Şekil 5 Osmanlı İmparatorluğu'nun 1862 Yılına Ait Gemi Alımı ile İlgili Olarak Hazırlanan Poliçe Örneği ve Transkripsiyonu	71
--	----

GRAFİKLER

Grafik 1 Osmanlı Dış Ticareti (1840-1913)	27
Grafik 2 Osmanlı Dış Ticareti (1840-1852)	28
Grafik 3 Londra ve Marsilya Poliçe Miktarları (1851 Nisan-1852 Aralık)	92
Grafik 4 Londra ve Marsilya Temsilciliklerine Değerli Maden Gönderimi (1851 Nisan - 1852 Kasım)	95
Grafik 5 Londra Poliçe Hacmi (Nisan 1851- Aralık 1852 Arası)	96
Grafik 6 Marsilya Poliçe Hacmi (1851-1852 Yılları)	98
Grafik 7 Poliçe Miktarlarının Dönemler Arası Dağılımı	99
Grafik 8 Londra'daki Temsilcilerin Karşılaştırması (1851 Nisan - 1852 Aralık)	104
Grafik 9 Marsilya'daki Temsilcilerin Karşılaştırması	106
Grafik 10 Marsilya'da Poliçe Çeken Tüccarlar (Nisan 1851 - 1852 Aralık)	108
Grafik 11 Londra'da Poliçe Çeken Tüccarlar	109

KISALTMALAR

ABD	Ana Bilim Dalı
A.e.	Aynı eser
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
B.	Receb
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	Bakınız
Bsk.	Baskı
C.	Cemaziülahir
C.	Cilt
Ca	Cemaziyelevvel
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Edt.	Editör
Haz.	Yayına Hazırlayan
HR. SFR.	Hariciye Sefaret
HR. MKT.	Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî
İ. DH.	İrade Dâhiliye
İ.HR.	İrade Hariciye
İ. MMS.	İrade Meclis-i Mahsûs
İ.MSM.	İrade Mesail-i Mühimme
İ. MVL.	İrade Meclis-i Vâlâ

L.	Şevval
M.	Muharrem
MAD. d.	Maliyeden Müdevver Defterleri
ML.VRD. d.	Varidat
M.E. B.	Milli Eğitim Bakanlığı
N.	Ramazan
pp.	Sayfa Aralığı
R.	Rebiülahir
RA	Rebiülevvel
S.	Sayı
S.	Safer
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	Sayfa Aralığı
Ş.	Şaban
Z.	Zilhicce
Za.	Zilkade

GİRİŞ

Osmanlı iktisat tarihi çalışmalarında finansal anlamda bir kurumsal yapılanma olarak bankacılık meselesinin anlaşılması beraberinde birçok farklı konunun anlaşılmasına bağlıdır. Modern bankacılık faaliyetlerinin henüz tam manasıyla işletilemediği 19. yüzyılın ortalarında bankacılık teşebbüslerinin Osmanlı Devleti'nde genel manada nasıl bir çerçeve içerisinde değerlendirilmesi gerektiği de bu nedenle önemli bir soru olarak cevaplanmayı beklemektedir.

Tarihsel olarak konuya bakıldığında, bankacılık veya finansal işlemlerin mazisi yeni bir durum olarak değerlendirilemez. Günümüz bankalarının ekonomi içerisindeki rolleri geçmiş dönemler ile kıyaslanamayacak derecede artmış ve bankalar arası işlem ağı oldukça genişlemiştir. Bu gelişme modern bankacılık öncesi dönemde finansal işlemlerin yapılamadığı veya çok sınırlı düzeyde yapıldığı anlamına gelmez. Geçmiş dönemlerdeki finansal işlemler modern dönemlerin hazırlayıcısı olarak değerlendirilip, farklı birçok aracı figür tarafından yürütüldüğü bilinmelidir. Bankacılık tarihinin Osmanlı Devleti özelinde incelenmesi meselesi de tam bu noktada kurumsal bankacılık faaliyetlerinin öncesinde Osmanlı'da ne tür bir yapının olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Başlangıçta ifade edilen husus gereği Osmanlı bankacılık teşebbüslerini anlayabilmenin yolu bu girişimleri etkileyen süreci anlamlandırabilmekten geçmektedir.

Osmanlı Devleti'nin ilk bankacılık tecrübesi olan Dersaadet Bankası bir dönemin taşıdığı özellikler nedeniyle faaliyetlerine başlamıştır. Her iktisadi kurumun taşınması gereken kuruluş amacı Dersaadet Bankası için de bulunmaktaydı. Bu amacın nasıl bir süreç içerisinde şekillendiği öncelikle anlaşılması gereken olgu olarak düşünülmelidir. Dersaadet Bankası Osmanlı Devleti'nin siyasi ve iktisadi olarak sıkıntılarının arttığı Tanzimat Fermanı sonrası dönem içerisinde 1849 tarihinde kurulmuştu. Bankanın kurulduğu dönemin şartlarına dair satır başlarını anlama gayreti yapılacak olan değerlendirmenin daha yerinde tespitler ile zenginleşmesini sağlayacaktır.

Çalışmanın inceleme alanı olarak üzerinde durduğu bankacılık faaliyetlerinin ve Osmanlı Devleti nezdinde kurulacak ilk bankanın ne anlama geldiğinin tespiti bankanın kurulduğu dönemin özelliklerinin tahlilinden geçmektedir. Bu kaygı uyarınca çalışmanın birinci bölümünde Dersaadet Bankası'nın ana kuruluş gayesi olan kaime fiyatlarına istikrar sağlama gereğinin ve tali bir amaç olsa dahi üzerinde durmamız gereken kambiyo istikrarı sorununun hangi dönemsel gelişmeler nedeniyle oluştuğuna değinilmiştir. Bu çerçevede ilk kısımda öncelikle Tanzimat Fermanına gelinene kadar yaşanan reform çabalarının ve reform fikirlerinin neler olduğundan bahsedilmiştir. İktisadi ve mali konularda yazılmış olan layiha ve sefaretnameler ışığında Tanzimat dönemi öncesinde görülen değişim ihtiyacının ne boyutlarda olduğu ortaya konulmuştur. Tanzimat Fermanı öncesi yaşanan reform tartışmalarının değerlendirilmesinden sonra, Dersaadet Bankası'nın nasıl bir düzlem üzerinde kurulduğunun anlaşılması için Gülhane Hatt-ı Hümayun ile nasıl bir yapının oluştuğu izah edilmiştir.

Birinci bölümün ikinci kısmında ise Dersaadet Bankası'nın kuruluşuna neden olan kaime fiyatlarının ve kambiyo istikrarının neden sağlanamadığından bahsedilmiştir. Bu süreçler anlatılırken kaime fiyatlarının ve kambiyonun tutulması noktasında dış ticaret dengelerinin 19. Yüzyılda nasıl bir eğilim içinde olduğu gösterilmek istenmiştir. Osmanlı dış ticaret hacminin Avrupa'daki gelişmeler nedeniyle genişlemesi ve 1938 Baltalimanı anlaşması sonrasında yed-i vahit uygulamasının terki ile başlayan yeni vergilendirme politikası sonrası oluşan dış ticaret ortamı kambiyo istikrarının korunamaması için önemli bir neden olarak anlatılmıştır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin parasal sistemi içerisindeki bozukluk ve karmaşıklığın kaime fiyatlarını nasıl etkilediğini gösterebilmek hedeflenmiştir. Bu parasal sistem içerisinde tedavülde bulunana farklı vezin ve ayardaki paralardan bahsedilmiş, bu paraların nasıl bir gelişim içerisinde çift-metalli bir sisteme doğru evrildiği anlatılmıştır. Kısa bir değerlendirme ile kaime fiyatlarının neden dalgalandığı Osmanlı para sistemine bağlanarak bu bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak Dersaadet Bankası öncesinde Osmanlı finans tarihi içerisinde nasıl bir sistem olduğu, bu sistemin bankalar öncesi kimler eliyle yürütüldüğü konuları yer almaktadır. Bu kısımda Dersaadet Bankası öncesi kurulamayan bankalar, sarraf/banker grubunun ne gibi bir değişim geçirdiği ve tüm bu gelişmelerin bankacılık faaliyetlerine olan yansıması anlaşılmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda ise Osmanlı Devleti'nde kurulmuş ilk banka olan Dersaadet Bankası'nın Osmanlı hükümeti ile yapmış olduğu kambiyo sözleşmesi doğrultusunda ve Avrupa'daki temsilcileri aracılığıyla çektiği poliçelerin teorik olarak nasıl bir ödeme aracı olduğu anlatılmıştır. Bu bölümün bu kısmı teorik olarak poliçe sisteminin ne olduğu ve bir ödeme aracı olarak Dersaadet Bankası tarafından nasıl kullanıldığının kısa bir izahına ayrılmıştır. İkinci bölümün son kısmında Dersaadet Bankası'nın modern manada veya Avrupa'da kurulmuş olan muadilleri ile karşılaştırıldığında ne kadar banka özelliği taşıyıp taşımadığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılmadan önce bir finansal kurumun banka olma özelliğinin neler olduğuna bu kısım içinde önemli ölçüde bir yer ayrılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise Dersaadet Bankası'nı tali bir amaç olarak bankanın müdürlerince yapılmaya çalışılan poliçe keşide işleminin kayıtlı olduğu hesaplar üzerinden bir işlem hacmi ortaya koymak gayesi bulunmaktadır. Dersaadet Bankası'nın 1851 yılının Eylül ayında yapılan sözleşme uyarınca Avrupa'ya çektiği poliçelerin miktarlarının tutulduğu hesap defterlerinin değerlendirmesi bu bölümün temelini oluşturmaktadır. Bu defterdeki kalemlerin her yıl ve çekildiği merkezler bakımından ayrı ayrı hesaplanması yapılmış, bu hesaplamalar karşılaştırılarak poliçe keşide miktarının seyri ortaya çıkarılmıştır. Nihayet bankanın 1582 yılının sonundan itibaren tasfiyesi ve kapanışı hakkında de kısaca bilgi verilmiş, tasfiye sonrası oluşan borç miktarları gösterilmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: DERSAADET BANKASINI DOĞURAN SEBEP: BİR İKTİSADİ SORUN OLARAK KAMBIYO VE KAİME FİYATLARI İSTİKRARI

1.1. TANZİMAT FERMANI SONRASI İKTİSADİ DURUM

Bu bölümde Dersaadet Bankasının kurulmasına neden olarak gösterilen kaime ve kambiyo istikrarı sorununun hangi nedenlerden ötürü ortaya çıktığı ve nasıl bir iktisadi yapı temelinde şekillendiği üzerinde durulacaktır. Tanzimat öncesi ve sonrası uygulamaların kısa bir arka plan değerlendirmesi ile başlayacak olan bu bölümde Osmanlı Devleti için dönüm noktası olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı sonrası yapılmaya çalışılan iktisadi reformların neler olduğu, reformların geçmiş uygulamaları nasıl dönüştürdüğü ve ortaya hangi düşünce temelinde bir iktisadi yapı ortaya çıkardığı anlatılacaktır.

1.1.1. Reform Düşüncesinin Arka Planı

Osmanlıların reform çabalarının arkasındaki düşünce temelleri hakkındaki görüşleri kendi içerisinde üçe ayırmak mümkündür. Batılı yazarların genel ekseriyeti Tanzimat reformlarının arkasındaki sevk edici gücün Batılı büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde kurduğu diplomatik baskı unsuru olduğunu savunmuşlardır.¹ Reform düşüncesinin arka planı ile ilgili olarak savunulan görüşlerden ilki olan bu görüşe göre II. Mahmut döneminde başlayan Mısır sorunu² önemli bir yer teşkil etmektedir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile yaşanan Mısır sorunu

¹Roderic, H. Davidson, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876**, Osman Akınhay (Çev.), 2. Baskı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005, s. 8.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841) Sonuçları", **Bilgi**, S. 4, Ankara, 1997, s. 61-70.

sırasında Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne müdahale edebilecek bir boşluk yakaladıkları, sonrasında reform yapılması bağlamında Bab-ı Ali'yi baskı altında tuttukları ve reformların bir dış baskı sonucu yapılmak zorunda kalındığı iddia edilir.³

Bir dış baskı sonucu olarak algılanan Tanzimat reform düşüncesinin tam karşısında yer alan ikinci görüşe göre, devlet sınırları içerisinde meydana gelen reformlar, Osmanlı Devleti tarafından 14. yüzyıldan itibaren devam eden değişim ve dönüşümlerin bir uzantısı veya devamı olarak kabul edilir.⁴ Tam anlamıyla iç dinamiklerin kontrolü altında tasarlanıp, uygulanmış bir reform hareketi olarak tanımlanamayacak bu bakış açısının temel argümanı Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl boyunca merkezi gücünü mümkün olduğu kadar artırabilmektir. Bu manada devlet elitleri çeşitli aracı grupları; loncaları, aşiretleri, yeniçerileri, dini cemaatleri; tasfiye etmek ve bütün Osmanlı tebaasını merkezi otoriteye bağlamak amacını taşıyorlardı.⁵ İkinci görüş temelinde kısaca söylersek, merkezi gücü korumak ve daha da artırabilmek için çeşitli reformlar yapılması iç karar mekanizması ürünü bir düşünce olarak savunulmaktadır.

Yukarıda bahsetmeye çalıştığımız birbirine zıt iki görüş yanında Osmanlı Devleti'nin hem dış etki ve baskılar sonucu hem de devletin içinde bulunduğu zaafların nedenlerini bulmak gayesi etrafında şekillenen çift taraflı bir reform(*yenileşme*) hareketi yaşamış olduğu düşüncesi de bulunmaktadır. Bu görüşe göre Osmanlı Devleti'nde henüz Tanzimat Fermanı ilan edilmeden önce gerek III. Selim(1789-1807) gerekse de II. Mahmut(1080-1839)'un saltanat yılları içerisinde devleti güçsüzleştirdiği düşünülen sorunlar ile ilgili olarak sorgulamalar yapılmış, bu sorunları çeşitli ıslahatlar yoluyla çözülmeye çalışılmıştır.⁶ Islahat hareketlerinin

³ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, C. 3 İstanbul, 7. Bsk., Ekim 2002, s.107-109; 115-117; Ayrıca II. Mahmut dönemi ıslahatları dönemindeki dış baskı için bkz. 118-122.

⁴ Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu 1700- 1922**, 6. Bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 105.

⁵ A.e., s. 109.

⁶ Tuncer Baykara, "II. Mahmud'un Islahatında İç Temeller: 1826-1839", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 31 Ekim-3 Kasım 1989, 1994, Ankara, s. 263; Bilal Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetiminde Modernleşme**, İstanbul, İşaret Yayınları, Ocak 1992, s.38-48.;

veya Osmanlı modernleşmesi olarak tarif edilen bu sürecin; iktisadi yenilik boyutunu da yakından ilgilendiren; en önemli olgusu Bab-ı Ali'nin 1792 yılından itibaren Avrupa başkentlerine elçiler atmasıdır.

Avrupa devletlerinin siyasi, idari ve iktisadi yapılarının Osmanlı elçileri tarafından yerinde görülmesi, yapılan bu gözlemlerin Osmanlı başkentine sefaretnameler⁷(raporlar) yolu ile aktarılması reform hareketlerinin temelini teşkil eden önemli bir durum olarak önümüzde durmaktadır.⁸Çift taraflı reform görüşü çerçevesinde, Tanzimat Fermanı sonrası yaşanan ıslahat hareketlerinin Avrupalı devletler tarafından etkilenmesi veya baskı yoluyla kabul ettirilmesi düşüncesinin görevlendirilen elçilerin yazmış oldukları raporlar ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca Osmanlı devlet adamlarının zaman zaman ülke meseleleri ile ilgili hazırladıkları, var olan sorunların tespiti ve çözümü hakkında yazılı fikir beyan ettikleri layiha adını taşıyan raporlarda da bir takım iktisadi ve mali çözüm önerilerinin bulunduğunu biliyoruz.⁹ Reform-yenilik düşüncesinin arka planını oluşturan etkenlerden birisi olarak kabul edilen söz konusu rapor(sefaretname) ve layihalardaki iktisadi, mali ve finansal konuların izini sürmek Osmanlı finans tarihi ile bir banka kurma fikrini anlayabilmek için önemlidir.

Osmanlı reform çağı olarak zikredilen Tanzimat dönemi içerisinde yapılan iktisadi ve mali yeniliklerin köklerinin ne kadarının Osmanlı sefaretnamelerinde yer alıp almadığı sorusu Osmanlı finans tarihi bakımından son derece önemlidir. Avrupa devletlerinin özellikle Sanayi devrimi sonrası başlayan güçlü bir iktisadi gelişme yaşaması Osmanlı devlet adamlarının dikkati çekmiş ve yaşanan gelişmeler onları fazlasıyla etkilemiştir. Söz konusu iktisadi gelişmeyi görevli olarak gittikleri Avrupa

Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 199-201.; Akşin, **a.g.e.**, s. 79. Bahsi geçen iki padişah döneminde yaşanan reform hareketlerinin seyri için bkz. Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", **a.g.e.**, s.77-91, 93-122.

⁷ Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelere gönderdiği sefirlerin görevlerini nasıl yaptıklarını, neler ile karşılaştıklarını ve gerekli gördükleri bilgileri hakkında hazırladıkları raporlara Sefaretname denilmektedir. Bkz. Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968, s. 1.

⁸ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993, s. 292.

⁹ Bu layihaların III. Selim dönemi için yapılmış bir analizi hakkında bkz. Ergin Çağman, **III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010.

başkentlerinde bizzat yaşayan Osmanlı elçilerinin buradan hareketle klasik Osmanlı sisteminin işleyişine ve sorunlarına dair öneriler kaleme almaları bir anlamda sistemin muhalifi olmalarına sebebiyet vermiştir. Bu muhaliflik siyasi manada bir muhaliflik değil, “olagelene muhalif olmak” anlamında cereyan etmiştir. *Olagelene muhalif olmak*¹⁰; Osmanlı Devleti’nin iktisadi ve siyasi yapısının uzun yıllar devam etmesini sağlayan gelenekçiliğe ya da daha doğrusu geleneksel yapıya muhalif olmak şeklinde açıklanabilir.

Osmanlı sefirleri ve yurt dışına görevli olarak giden devlet adamlarının gittikleri Avrupa şehirlerinin iktisadi mahiyetlerinden, iktisadi kurumların nasıl bir yapı içerisinde olduğundan ve nihayet finansal anlamdaki gelişmelerden bahsederek Devleti Aliyye’nin iktisadi ve mali sorunlarına yönelik önerilerde buldukları bilinmektedir. İlk olarak bahsetmeliyiz ki Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren devletçe görevlendirilen birçok memur ve elçi yabancı devlet ziyaretlerinde bulunmuştur. Bizim burada özellikle üzerinde durduğumuz husus olan sefaretnameler ise, 17. yüzyılın sonlarından itibaren birer yazılı metin olarak hazırlanmaya başlamıştır.¹¹

Bahsi geçen sefaretnameleri incelediğimizde Tanzimat’ın ilanına kadar geçen süre zarfında yazılan toplam 41 tane sefaretname bulunmaktadır. Bunlardan 21 tanesi Avrupa devletlerine yapılan seyahatlerde ziyaretin yapıldığı ülkelere dair elde edilen izlenimler üzerine kaleme alınmıştır.¹² Osmanlı Devleti’nde başlayan bankacılık ve finans faaliyetleri için bu seyahatnamelerin iktisadi ve mali koşullarla ilgili yanı ağır basanlara ve çeşitli iktisadi layihaların önemlilerine dair bilgi vermek uygun olacaktır.

¹⁰ Bu ifade Suraiya Faroqhi’nin gelenekçilik kavramı ile ilgili olarak kullandığı bir benzetmedir. Mehmet Genç’in bir kanunnameye atıfla belirttiği “*Kadim odur ki, onun öncesini kimse hatırlamaz*” cümlesi ile tanımlamaya çalıştığı ve Osmanlı İktisadi dünya görüşü ilkelerinden birisi olarak zikrettiği Gelenekçilik ilkesi, Faroqhi’nin III. Selim ve II. Mahmut’un bizzat politikaları ile muhalif oldukları bir durum halini almıştır. III. Selim ve II. Mahmut “*olagelen’e muhalif*” olan padişahlar olmuştur. Bkz. Suariya Faroqhi, “Osmanlı Yöneticilerinin Gözüyle Osmanlı Ekonomisi”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, C. 3, 7. Bsk., İstanbul, Ekim 2002. s. 213-214; Genç, **a.g.e.**, s. 49.

¹¹ Faik Reşit Unat, **a.g.e.**, s. 43.

¹² Bu verilere Unat’ın eserindeki sefaretnamelerin mahiyetleri ve tarihleri incelendikten sonra ulaşılmıştır.

İlk kez Ahmet Resmi Efendi'nin¹³ dillendirdiği Avrupa devletleri yeni devletler hukuku çerçevesinde devletlerin karşılıklı diplomatik ilişki kuma zorunluluğu fikri¹⁴ etrafında şekillenen Avrupa başkentlerine elçi gönderilmesi kararı sonrası üzerinde durulması gereken ilk sefir Ebu Bekir Ratib Efendi'dir.¹⁵ 10 Kasım 1791 tarihinde Viyana'ya elçi olarak gönderilen Ratib Efendi'nin Dersaadet Bankasının sabit kur üzerinden ticari işlem ödemelerinde kullanılan poliçe'den kavramsal olarak bahsetmesi önemlidir.¹⁶ Bunun dışında Osmanlı elçisi olarak Avusturya'daki kurumsal yapılar ile ilgili bilgi veren Ratib Efendi, aynı zamanda iktisadi serbestlik, mali sistemde istikrar, güçlü hazine gerekliliği, iç ticaret uygulamaları ve yerli malın iç pazarda kullanılması önerilerinden oluşan çeşitli gözlemlerde bulunmuştur.¹⁷

Ebu Bekir Ratib Efendi'nin bankacılık faaliyetlerinden olan poliçe ve banka kâğıtlarından dem vuran bahsi sadece bir gözlem aktarımından ibarettir, kapsamlı bir iktisadi analiz içermez. Ratib Efendi'yi takip eden dönemlerde görev yapan Azmi Efendi ile Seyid Ali Efendi'nin yazdıkları¹⁸ çok kapsamlı olmasa da Avrupa devletlerinin iktisadi durumları hakkında bilgiler içermektedir. Söz konusu sefaretnamelerin içerikleri genel konulardan oluştuğundan içerikleri hakkında derinlemesine bir tahlil yapılamayacaktır.

Asıl üzerinde durmak istediğimiz kambiyo istikrarı ve bankacılık konuları ile ilgili olarak Tanzimat öncesi ve esnasında yazılmış layiha ile sefaretnamelerdir. Bu anlamda konumuz ile yakından irtibatlı olması dolayısıyla sikke ıslahı, para

¹³ Ahmet Resmi Efendi Osmanlı Kalemîye mensubu bir devlet adamı olup, 1700 yılında Girit'te doğmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Virginia Aksan, **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ocak 1997.

¹⁴ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 6. Bsk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2004, s.86-89; Aksan, **a.g.e.**, s. 196-202.

¹⁵ Unat, **a.g.e.**, s. 158.

¹⁶ Abdullah Uçman, **Ebubekir Ratib Efendi Nemçe Sefaretnamesi**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1999, s. 10.

¹⁷ Ahmet Güner Sayar, **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, 1. Bsk., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000, 1986, s.172-174; Berkes, **a.g.e.**, s.99.; Unat, **a.g.e.**, s.158-159.

¹⁸ Bu iki devlet adamının yazdıkları ile ilgili olarak bkz. Sayar, **a.g.e.**, s.174-175; Unat, **a.g.e.**, s.148-154.

sisteminin kanuniliği, dış ticaret dengesizlikleri ve mali disiplin anlamında yapılmış uyarılardan bahsetmek uygun olacaktır.

III. Selim'e sunulmuş olan layihalar içerisinde iktisadi anlamda daha çok sikke ıslahı sorunu ve dış ticaret politikası gibi konumuzla yakından ilgili hususları dillendirmesi hasebiyle Tatarcık Abdullah Ağa layihası önemli bir yeri işgal etmektedir. Abdullah Ağa III. Selim'e 1792 tarihinde sunduğu layihasında sikke ıslahı üzerinde durmuş, Osmanlı sikkesinin tağış edilmesinin hazineye yarar sağlamaktan ziyade ek külfete soktuğunu dile getirmiştir. Buna ek olarak sikke ayarının muhafazası sorunun siyasi iktidar elinde değil, ondan bağımsız bir kanuni düzenleme çerçevesinde yürütülmesi gerektiğinden bahsetmektedir.¹⁹ Bu analiz Friedman'ın öncülüğünde gelişen ekonomik özgürlüklerin sınırsız ve kuralsız olmadığı, ekonomik bir düzen içindeki özgürlüğün belli yasal düzenlemeler çerçevesinde uygulanması gerektiği görüşü ile benzerlik²⁰ gösterirken aynı zamanda Neo-liberal görüşün Merkez Bankası bağımsızlığı ve enflasyonla mücadele nerileri ile de yakınlık²¹ göstermektedir. Diğer bir layiha ise Tatarcık layihası ile benzerliği fazla olan Defterdar şerif Efendi layihasıdır. Bu layihanın önerilerinden birisi olan iktisadi manada kanunilik ilkesi uyarınca Osmanlı maliyesi için senelik bir bt hazırlama hususu üzerinde durulması gereken bir öneridir.²²

Tanzimat döneminden geriye giderek yapmaya çalıştığımız arka plan değerlendirmesinde öncelikle yukarıda göstermemeye çalıştığımız erken dönem görüş ve önerilerine yer vermeye çalıştık. Baltalimanı Ticaret Anlaşması ve Tanzimat Fermanı yıllarına yakın tarihlerde yapılacak olan reform uygulamaları ile

¹⁹ Sayar, **a.g.e.**, s.177-178.

²⁰ Milton Friedman, "Monetarism in Rhetoric and in Practice", **Keynote Paper Presented at the First International Conference of the Institute for Monetary and Economic Studies Bank of Japan**, Tokyo, 1983, s. 4; D. Laidler, "An Interpretation and an Assessment", **The Economic Journal**, Vol. 91, No. 361, March 1981, s. 4.; Glsn Grkan Yay, "Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm", **Liberal Dşnce**, 6(24), 2001 Gz, s. 167.

²¹ Gerald Epstein, "Central Banks As Agents of Economic Development", **Institutional Change and Economic Development**, Ha-Joon Chang (edt.), New York, United Nations University Press, 2007, s. 1.

²² Sayar, **a.g.e.**, s. 179-180.

ilgili olarak nasıl bir fikri arka plan olduğunun izahı da önemlidir. Bu anlamda iki isim dikkat çekmektedir.

Bu isimlerden ilki 1830-1837 yılları arasında diplomatik bir görevle Osmanlı başkentinde bulunmuş olan İngiliz vatandaşı David Urquhart'dır.²³ D. Urquhart savunduğu iktisadi serbestlik (laissez-faire) düzeni uyarınca Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere için çok önemli bir konumda olduğuna işaret ediyordu. D. Urquhart'ın burada bahse konu olması, *Takvim-i Vekayi*'nin Fransızca basımı olan *Le Moniteur Ottoman* isimli gazetede yer alan iktisadi liberalizm doğrultusundaki yorumlarından ileri gelmektedir.²⁴ Osmanlı padişahına bu fikirlerin aktarılması anlamında son derece Urquhart son derece önemlidir. Urquhart, Osmanlıların uzun yıllar anti-merkantilist bir politika takip ederek Avrupalı tüccarların ticaret yapabilmelerine yardımcı olduğunu, ancak Tanzimat'a yaklaşılacak son dönemde sıkılaştırılan imtiyaz ve vergi artışı uygulamaları ile bu serbestinin sekteye uğradığından dem vurmakta idi.²⁵ İngiliz diplomat söz konusu hassasiyet nedeniyle *yed-i vahit*²⁶ uygulamasının kaldırılması için İstanbul üzerinde baskı kurmaya çabalıyordu.²⁷

Bu bölümün devamı olan reformlar ve iktisadi yapı bölümü içerisinde ticaret anlaşmaları ve bu anlaşmaların nasıl bir iktisadi düzlem ortaya çıkardığı hususları ayrıntılı incelenecektir. Bu nedenle Urquhart'ın ticaret anlaşmalarındaki konumuna burada kısaca değinip geçmek uygun olacaktır. Urquhart Baltalimanı Anlaşması

²³Erdoğan Keskinliç, "David Urquhart'ın Osmanlı Borçları Hakkında İngiltere'de Bulunan New Castle Committee'ye Yazmış Olduğu Mektup", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, s. 10, Ankara, 1999, s. 293.

²⁴ Sayar, **a.g.e.**, s.190-191.

²⁵David Urquhart, **Turkey and Its Resources : Its Municipal Organization and Free Trade : The State and Prospects of English Commerce in the East : The New Administration of Greece, Its Revenue and National Possessions**, London, Saunders and Otley, 1833, s. 107-109; Sayar, **a.g.e.**, s. 191-193.

²⁶ Tekel anlamına gelen bu kavram Osmanlı Devleti tarafından bir malın herhangi bir yöredeki dış ticaretini ve özellikle de ihracatını özel bir kişinin tekeline bırakması olarak sistemleştirilmiştir.

²⁷Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri, (1580-1838)**, C. 1, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1974, s. 83.; Sayar, **a.g.e.**, s. 200.

hazırlıklarının her safhasında önemli roller üstlenmiştir.²⁸ İngiltere ile yapılan ticaret anlaşmasının imzalanma aşamasındaki konumu ile David Urquhart'ın Liberal düşünce yapısının ipuçlarını görebiliyoruz. A. Smith'i takip eden bir perspektiften dış ticaret ilişkilerine bakan Urquhart, Osmanlı dış ticaretinde hiçbir vergi uygulamasının olmaması gerektiğini ve anlaşmanın 3. maddesindeki %3'lük ithalat vergisinin tamamen kaldırılmasının iktisadi faaliyet açısından isabetli olacağını savunmuştur.²⁹

D. Urquhart'tan sonra Osmanlı iktisadi düşüncesinde reformların arka planında sayılması gereken çok önemli bir diğer isim ise Sadık Rıfat Paşa'dır. Sadık Rıfat Paşa Osmanlı kalemiye sınıfından olup çok önemli görevlerde bulunmuştur. Edirne barış görüşmelerinde heyet başkanlığı, Mısır sorununda Kavalalı görüşmesi için özel temsilciliği Hariciye nazırlığı, iktisadi görüşlerinin kaynaklığını teşkil etmiş olan Viyana ve İtalya sefaretinde görevlendirilmesi ile Tanzimat Fermanı sonrası kurulan Meclis-i Vala'da başkanlığı³⁰ bu görevlerin bazılarıdır.³¹ Sadık Rıfat Paşa'nın iktisadi görüşleri bağlamında Avusturya Sefaretinde görevlendirilmesi incelenmesi gereken bir dönemdir.

Sadık Rıfat Paşa 1837 yılının Eylül ayında Viyana'ya ortaelçi olarak gönderilmiştir. Sürgün olarak görülen bu görevlendirme Paşa'nın o dönemde Avusturya Başbakanı olan Prens Matternich ile tanışmasına ve Osmanlı Devleti'nin iktisadi durumu hakkında çeşitli yazılar yazmasına neden olmuş, fikirlerinin gelişmesini sağlamıştır.³² Sadık Rıfat Paşa'nın Osmanlı bankacılığı, paranın değeri ve

²⁸ Şerif Mardin, **Siyasal ve Sosyal Bilimler**, 9. Bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 60. Ayrıca Baltalimanı Ticaret anlaşması çalışmalarına mesai harcayan İngiliz Hariciye Nazırı Palmerston'un rolü için bkz. Mardin, **a.g.e.** s. 62-64.; Sayar, **a.g.e.**, s. 201-204.; Berkes, **a.g.e.**, s. 207.

²⁹ Kütükoğlu, **a.g.e.** s. 92-93. Şerif Mardin, Urquhart'ı A. Smith'den daha Smithci şeklinde niteleyerek, liberal iktisat düşüncesinin çok kuvvetli olduğuna işaret etmek istemiştir. Bkz. Mardin, **a.g.e.** s. 61-62.

³⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s.202; Akyıldız, **a.g.e.**, s. 208.

³¹ Dilek Türkdemir, **Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanma Sürecinde Önemli Bir Devlet Adanı Mehmed Sadık Rıfat Paşa**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ekim 2007, s. 23-38.

³² Bekir Günay, **Mehmed Sadık Rıfat Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Görüşleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992. s. 10.

bütçe-defter tutulması ile ilgili çok doğru tespitleri olmuştur. Bu tespitlerden kambiyo istikrarı ile doğrudan ilişkili olan sikke ıslahı konusu Paşa'nın değindiği başlıca mevzuudur.

Buna göre Sadık Rıfat Paşa sikke-i mağşuşa'nın ve kambiyonun ıslah edilmesi gerektiğini, farklı paraların tedavülden arındırılması ve sağlam mağşuşa'nın ülke dışına çıkmasına mani olunması gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir: “...hiçbir devlet ve hükümet yoktur ki pay-ı taht hükümetinde başka ve taşra memalike başka sikke tedavil etsin böyle emsali olmayan usul idarenin ihtilal ve müşkilatı olmamak tabii değildir. Bu fesadı def etmek için birinci mutakıla kaffe-i evrak-ı nakdiyenin Dersaadetde tedavül ettiği gibi taşra memalik-ı şahanede daha tadevül etmesine ruhsat verilmesidir. Bunda dahi bazı fevaid ve mahzur vardır ki anın dahi bu mahalde beyan ve muvanezesi lazım gelüb şimdi evrak-ı nakdiyenin taşralara gitmesine ve ahz ü itada tadevü(l) etmesine ruhsat verildiği gibi iskonto beliyesi kalkarak meskukat-ı mütenevvi'a ile varaka-ı nakdiye muamelat-ı nasda bayağı itibarca müsavi hükmüne girer ve sikke başı zararından halk kurtulmuş (olur)...”³³

Buradan anladığımız kadarıyla Paşa'nın üzerinde durduğu husus Osmanlı yönetiminin ülke toprakları içerisinde Osmanlı sikkesi dışında yabancı paraların tedavülüne-kullanılmasına izin vermesi hadisesidir. Rıfat Paşa Tanzimat ilanının iki yıl sonrasında fermanın ilanından önce savunduğu bu görüşünü yineleyerek Osmanlı sikkesinin ayarının korunması gerektiğini tekrar beyan etmiştir.³⁴ Paşa'nın Meclis-i Vala azası iken tekrar kaleme aldığı bir tekliften anladığımız kadarıyla o yıllar içerisinde Osmanlı Devleti'nde para sisteminin mevcut durumundan kaynaklanan bir kambiyo sorunu bulunduğu anlaşılmaktadır. Sadık Rıfat'ın buna çözüm olarak da tek sikke uygulamasına geçilmesini önerdiği görülmektedir.

Sadık Rıfat Paşa Osmanlı Devleti içerisinde banka kurulması için fikir beyan eden ilk kişi olarak kabul edilebilir. Nitekim Paşa halkın ticari ilişkilerini kolaylaştırmak üzere faiz ile para alıp veren Banka kuruluşlarının Osmanlı'da

³³Mehmed Sadık Rıfat Paşa, **Müntehabat-ı Asar**, İstanbul, 1290, s. 12; Günay, **a.g.e.**, s. 56.; Sayar, **a.g.e.** s.217.

³⁴ Sayar, **a.g.e.**, s. 224-225.

meydana getirilmelerini istemiştir.³⁵ Dersaadet Bankasının bu anlamda tam bir banka hüviyeti gösterip göstermediği hususu tartışmalıdır, ancak yarı-kurumsal bir yapı olarak poliçe keşide işlemlerine aracılık etmesi bakımından bankacılık sistemi içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu haliyle bakıldığında Dersaadet Bankası'nın kuruluş amacı ve yapmış olduğu işlemler önem kazanmaktadır. Çalışmamızın diğer bölümlerinde ayrıntılarıyla bahsedilecek olan özelliklerin bir özeti mahiyetinde söylenebilir ki; Dersaadet Bankası devlet bankacılığına gidiş yolunda önemli bir adımdır. Bu anlamda tam bir mevduat veya ticaret bankasından öte kaimeye konvertibilite kazandırma uğraşının bir sonucu olarak kurulan yarı kamusal finansal bir kuruluş olarak değerlendirilebilir.

Kurulacak banka yardımı ile kredi ihtiyacının karşılanmasını³⁶ öngören Paşa'nın aynı zamanda kaime tedavülü ile görevli bir merkez (devlet) bankası fikri olduğu da bilinmektedir. Bunu Sadık Rıfat'ın şu sözlerinden anlayabiliriz: “...faiz ve masarafca ahvaniyet hâsıl olmak mülahazasıyla Banka kumpanyası vasıtasıyla alınacak kaimenin dahi kaldırılmasına kâfi olacak mertebe tedarik olunarak ona göre icray-ı iktizası...”³⁷ Kâğıt basımı yanında Banka küşadı ile alınabilecek banka kâğıdı(tahvil) satışının yapılmasından da bahsedildiği görülmektedir.³⁸

Tanzimat'ın arka planı olarak incelemeye çalıştığımız örneklerin, Osmanlı Devleti'nin fermanın ilanından sonra yaşadığı ödemeler dengesi ve kambiyo istikrarı sorunları nedeniyle, nasıl bir reform listesi ortaya çıkardığı üzerinde durulmalıdır. Bu anlamda reformların neler olduğu ve nasıl bir iktisadi yapı oluşturduğu önemlidir.

1.1.2. Tanzimat'ın İktisadi Reformları ve Oluşan(Ortaya Çıkan) İktisadi Yapı

Tanzimat Fermanı öncesinde ileri sürülmüş ıslahat fikirlerinden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti'nin Tanzimat dönemi öncesi ve Tanzimat'la başlayan süreç içerisinde iktisadi sistemde serbestlik görüşlerinin yanı sıra, para sistemi

³⁵ Abdurrahman Şeref, **Tarih Konuşmaları**, İstanbul, Kavram Yayınları, Eylül 1978, s. 90.

³⁶ **A.e.**

³⁷ Rıfat Paşa, **a.g.e.**, s. 9 ; Günay, **a.g.e.**, s. 55.

³⁸ Günay, **a.g.e.**, s. 56.

sorunu ve mali kurumların yenileşmesi meseleleri hakkında yoğun bir tartışma yaşanmıştır. Tanzimat Fermanı içerisinde iktisadi reformlar ile ilgili genel maliye konuları ve vergi uygulamalarıyla ilgili düzenlemelerin dışında gerek para reformu gerekse de bankacılık ile ilgili vurgu bulunmamaktadır.³⁹ Fermanın içerisindeki vergi düzenlemeleri devletin yaşamış olduğu kambiyo istikrarı sorununa bir para reformu gerçekleştirilemediği için olumsuz etkide bulunmuştur. Tanzimat Fermanı bu sadece yönüyle iktisadi bir etkiye sahiptir. Bu manada gerek uyarı mahiyetinde değerlendirilebilecek olan sefaretname ve layihaların gerekse de Tanzimat Fermanı sonrası yaşanan iktisadi uygulamaların beslediği bir bakış açısı ile konuya bakmak mümkündür.

Islah etmek, düzenlemek anlamlarına gelen tanzim kelimesinin çoğulu olarak nitelendirilen Tanzimat öncelikle bir mülki ıslahat programı olarak bilinir.⁴⁰ Tanzimat öncesi bir takım yenilik fikirleri, Avrupa ile olan etkileşim ve yaşanan sorunlar 18. yüzyılda başlayan Osmanlı değişimini tetiklemiştir. Tanzimat sonrası başlayan sorunların ‘tedavi’ edilme döneminden önce 18. Yüzyıl ile birlikte sorunu ‘teşhis’ edebilme dönemi yaşanmıştır.⁴¹ Osmanlı Devleti’nin sadece siyasi anlamda değil, iktisadi anlamda da 18. yüzyıl içerisinde Avrupalı devletler ile bağlantılarının geliştiğini görmekteyiz. İngiltere ve Fransa’nın 18. yüzyıl boyunca gelişen ekonomileri ile Osmanlılar arasındaki bağ bu yüzyıl içerisinde daha da kuvvetlenmeye başlamıştır.⁴² 18. yüzyıl ile birlikte başladığını söyleyebileceğimiz Osmanlı yenilik dönemi Avrupa’daki değişimin getirdiği iktisadi düzlem üzerinde tedricen 19. yüzyıl içerisinde hayata geçirilen uygulamalar neticesinde elle tutulur bir hal almıştır.

Nitekim çalışmanın diğer bölümlerinde ayrıntılı olarak izah edileceği gibi Osmanlı Devleti’nin İngiltere ile imzalamış olduğu 1838 Baltalimanı anlaşması ve

³⁹ Tanzimat Fermanının iktisadi ve mali muhtevası için bkz. Ali Akyıldız, “Tanzimat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. 40, İstanbul, 2011, s. 1-10.

⁴⁰ Akyıldız, **a.g.m.**, s. 1.

⁴¹ Edhem Eldem, “18. Yüzyıl ve Değişim”, **Cogito Osmanlılar Özel Sayısı**, S: 19, Yaz 1999, Yapı Kredi Yayınları, s. 197.

⁴² Suraiya Faroqhi, “Ticaret Bağlantıları ve Osmanlı Devleti”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, C. 3., 7. Bsk., İstanbul, Ekim 2002, s. 200.

sonrasında aynı muhtevaya sahip diğer anlaşmalar ile birlikte gümrük gelirleri ve yabancı tüccarların Osmanlı topraklarındaki ticari faaliyetleri artış göstermiştir.⁴³ Tanzimat Fermanı öncesi bu durumun bir gereği olarak Osmanlı yönetimi 24 Mayıs 1838 yılında Ticaret Nezaretini kurmuştur.⁴⁴ Bir reform örneği olarak tanımlayabileceğimiz bu nezaret öncesinde 1838 yılı itibariyle çalışmalarına başlayan ve Hariciye Nezaretine bağlı olarak kurulan ‘Ziraat ve Sanayi Meclisi’ ile beraberinde kurulan ‘Mahkeme-i Ticaret’ sayesinde Osmanlı ticaret tarım ve sanayisinin geliştirilmesi amaçlanmaktaydı.⁴⁵ Bu ve buna benzer reform hareketleri Osmanlı için aslında 1830’ların başlarından beri denenen uygulamalar olarak kabul edilmelidir.⁴⁶

Osmanlı Devleti için Tanzimat sonrası oluşan iktisadi durumu izah etmeden önce Osmanlı yönetici sınıfı için ekonominin modern manada özerk, siyasi ilişkilerin çerçevesini belirleyen bir alan olarak değil de, genel devlet yönetiminin parçalarından birisi olduğunu ifade etmek gerekmektedir.⁴⁷ Osmanlı ekonomi görüşü tipik Ortadoğu devlet ve toplum anlayışı ile doğrudan irtibatlı olup, ekonomiyi bu manada toplum refahının en üst düzeyde temin edilebilmesi için kullanılan bir araç olarak görür.⁴⁸ Nitekim Osmanlı Devleti’nde iktisat veya ekonomi ayrı bir alan(bilim dalı veya) olarak; Batıdan kabaca 100 yıl sonra; 1880’lerde tanımlanmaya başlamıştır.⁴⁹ Bu nedenle Osmanlı dış ticaret ve gümrük politikalarında mali

⁴³ Şevket Pamuk, “150. Yılında Balta Limanı Ticaret Anlaşması”, **Tarih ve Toplum**, C. 10, S. 60, Aralık 1988, s. 38.

⁴⁴ Akyıldız, **a.g.m.**, s. 1.

⁴⁵ Tefik Güran, “Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler 1839-1876”, **150. Yılında Tanzimat**, Hakkı Dursun Yıldız (Haz.), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 219-220.

⁴⁶ Akyıldız, **a.g.m.**, s. 1.

⁴⁷ Suariya Faroqhi, “Osmanlı Yöneticilerinin Gözüyle Osmanlı Ekonomisi”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, C. 3., 7. Bsk., İstanbul, Ekim 2002. s. 212.

⁴⁸ Halil İnalçık, “The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy”, **Studies in the Economic History of the Middle East from the Rise of Islam to the Present Day**, Micheal Cook (edt.), London, Oxford University Press, 1970, s. 217-218.

⁴⁹ Coşkun Çakır, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı İktisat Düşüncesi”, **Osmanlı Medeniyeti Siyaset-İktisat-Sanat**, Coşkun Çakır(Haz.), İstanbul, Klasik Yayınları, Eylül 2005, s. 89.

öncelikler çeşitli görüşlere göre II. Meşrutiyet'e kadar etkili olmuştur.⁵⁰ Ayrıca Osmanlı tebaasından kabul edilen gayrimüslim zimmîlerin hukuki statüleri Islahat Fermanına kadar İslam hukuku prensipleri temelinde şekillenirken, bunun yanında gayrimüslimlerin mali yükümlülükleri de mali politika öncelikleri üzerinden düzenlenmekteydi.⁵¹

Üzerinde özellikle durmaya çalıştığımız Osmanlı Devleti'nin mali devlet yapısı özelliğinden hareketle Tanzimat'ın iktisadi yeniliklerine maliye cephesinden bakarak başlamak isabetli olacaktır. Osmanlı Devleti'nin mali açıdan yaşadığı çağdaşlaşma meselesi düzenli bir vergi sisteminin sağlanması bakımından adalet ilkesi ile doğrudan irtibatlı sayılmalıdır.⁵² Tanzimat Fermanına göre verginin mükelleflerin ödeme gücünün dikkate alınması kaydı ile gelirlerine göre alınması görüşleri vergide adalet ilkesinin bir gereği olarak yorumlanabilir.⁵³ Tanzimat Fermanı ile birlikte vergide adalet ilkesi yanında, verginin herkesin ödeme gücüne göre alınarak, kimseden fazladan bir meblağ talep edilmeyeceği ilkesi de yenilik olarak göze çarpmaktadır.⁵⁴

Osmanlı yöneticileri vergi toplama noktasındaki bu yeni ilkeler uyarınca Tanzimat sonrası dönemde dolaysız vergilerden olan haraç'ı kaldıracak, tımar ve askeri yurtluklar üzerinden alınan vergilerin tahsil metodunu değiştirecek, iltizam ise ilga edilecekti. Bununla dolaylı vergilerden olan gümrük vergilerinin oranları

⁵⁰ Zafer Toprak, "Kapitalizm ve Ticaretin Gelişimi", **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, C. 3., 7. Bsk., İstanbul, Ekim 2002, s. 224.; A. Mesud Küçükkalay, **Osmanlı İthalatı İzmir Gümrüğü 1818-1839**, İstanbul, Kitap Yayınevi, Mart 2007, s. 26-28.

⁵¹ Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi Mît ve Gerçek**, İstanbul, Klasik Yayınları, Aralık 2007, s. 375-395; Gülnihal Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1989, s. 55-56.

⁵² Eugene Morel, **Türkiye ve Reformları**, İstanbul, Süreç Yayıncılık, Haziran 1984, s. 135.

⁵³ Tanzimat Fermanında yer alan "*Ahval-i memlekette her ferdin emlak ve kudretine göre bir vergiyi münasib tayin olunarak kimseden ziyade bir şey alınmaması*" ifadesinden hareketle bu ilkeler benimsenmeye çalışılmıştır. Bkz. Nihad S. Sayâr, **Türkiye'de İmparatorluk Dönemi Mali Olayları**, 2. Bsk., İstanbul, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayâr Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978, s. 184.

⁵⁴ Akyıldız, **a.g.m.**, s. 3.

indirilerek görece bir serbestlik sağlanması hedeflenmişti.⁵⁵ İktisadi şartlarda serbestlik görüşlerinin yanında Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı ile birlikte bir merkezileşme amacını güttüğü, merkezde mali bir yönetimin kurularak gelirlerin hazinede toplanmasını istediği ve yapılan vergi uygulamaları neticesinde merkezi devletin gücünün artırılması noktasında bir gayesi olduğu görüşleri de bulunmaktadır.⁵⁶

Bunun yanı sıra Osmanlı vergi toplama işlemlerinin Tanzimat sonrası dönemde iltizam usulünün yavaş yavaş terk edilmesi ile birlikte muhassıllar tarafından tahsil etme şekline dönüştürülmesi düşünülmüştür.⁵⁷ Muhassılların yanında merkezi idare yerel bölgelerde muhassıllara yardım edecek çeşitli meclislerde kurdurmuştur.⁵⁸ Muhassılların birer basit tahsildar rolü oynamak yerine, görevlendirildikleri bölgenin toplam vergi miktarını tespit etme ve toplanan vergiyi nakde çevirme gibi sorumlulukları bulunduğundan birer maliye memuru gibi çalışmaktaydılar.⁵⁹

İki yıl gibi kısa bir süre zarfında uygulanabilen muhassıllık düzeni, muhassıllara ödenen ücret maliyetlerinin fazla olması nedeniyle kurulan yeni meclisleri dışarıda bırakmak kaydıyla kaldırıldı.⁶⁰ Bu memuriyet anlayışı Osmanlı bürokrasisinin vergileri elinde toplama amacı güttüğünü ve bu doğrultuda kurumsallaşmaya başlayan bir merkezi maliye yapısı hazırlığı içerisinde bulunduğunu göstermektedir.⁶¹ Nitekim 18. Yüzyıl sonunda yaklaşık olarak 2000

⁵⁵ Eugene Morel, **Türkiye ve Reformları**, s. 141-144. Bu vergilerin 1838 İngiliz – Osmanlı Ticaret Anlaşması ile irtibatlı olduğu bilinmektedir. Bu anlaşmanın muhtevası ve etkilediği konular bu bölümün ikinci kısmında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

⁵⁶ Akyıldız, **a.g.m.**, s. 4.

⁵⁷ Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım**, İstanbul, Alan Yayıncılık, Mayıs 1896, s. 282.

⁵⁸ **A.e.**, s. 286.

⁵⁹ Bilal Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetiminde Modernleşme**, İstanbul, İşaret Yayınları, Ocak 1992, s.110.; Cezar, **a.g.e.**, s. 282-283.

⁶⁰ Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876**, İstanbul, Agora Kitaplığı, Kasım 2005, s. 46.; Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 112-113.

⁶¹ Abdüllatif Şener, **Sona Doğru Osmanlı**, 2. Bsk., Ankara, Birleşik Kitabevi, Mart 2007, s. 132-134.; Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2- Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na**, Babür Kuzucu (Çev.), İstanbul, Gözlem Yayınları Bilim Araştırma Dizisi, Ocak 1977, s. 642-643.

olan sivil memur sayısı, 19. yüzyılın sonunda 35.000 gibi bir rakama kadar çıkmıştır.⁶²

Tanzimat Fermanı sonrası maliye sahasında yapılmaya çalışılan bu yenilikler aslında temelde Osmanlı Devleti'nin II. Mahmut döneminden beri gerçekleştirmeye çalıştığı merkezi devletin güçlendirilmesi amacına yönelik uygulamalarıdır. Bu nedenle Tanzimat sonrası yapılan sanayileşme hareketleri de son kertede Osmanlı ordusunun ve devlet ricalinin gereksinimlerini sağlama amacını gütmektedir.⁶³ Tabandan filizlenen, girişimciler tarafından yürütülen bir sanayileşme yerine Osmanlı yönetimince üstlenilen bir sanayileşme hareketi görülmektedir.⁶⁴

Bu uygulamaların yanında Tanzimat sonrası Avrupa sanayisinin teknolojik değişim ile beraber karşılaştırmalı rekabette üstün konuma yükselmesi sonucu Osmanlı esnafı rekabet edebilir bir konumda hiç değildi. Bu durum karşısında sadece iç piyasaya yönelik olarak faaliyette bulunana esnaf sistemi üzerinde Tanzimat sonrası yeni düzenlemeler ile esnaf sistemi geliştirilmeye çalışıldı. Bu doğrultuda yeni nizamnameler hazırlandı.⁶⁵

Yapısal sorunlar ile uğraşmak zorunda olan Osmanlı Devleti için uzun yıllardır yaşanan ve Tanzimat dönemine kadar büyüyen gelen kadim sorun olan paranın istikrarı meselesi dolaylı olarak da olsa Ferman'ın gündemine girmek durumunda kalmıştır.⁶⁶ 1820'lerden başlayarak artan dış ticaret hacmi, iç kaynaklı bir sorun olan Osmanlı *meskukat-ı mağşuše*'nin değerinin muhafaza edilmesi sorunu ile birleşince dış etkenlerin de dâhil olduğu bir durumu ortaya çıkarmıştır. Bu durum da istikrarlı bir para düzeninin kurulmasına olan ihtiyacı arttırmıştır.⁶⁷ Tanzimat

⁶² Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu 1700- 1922**, 6. Bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 105-106.

⁶³ Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, Ocak 1988, s. 194-196.

⁶⁴ Zafer Toprak, "Liberal İktisat ve Sanayileşme", **Türkiye Tarihi Cilt 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, 7. Bsk., İstanbul, Ekim 2002, s. 241.

⁶⁵ Ahmet Kala, "Esnaf", **DİA**, C. 11, İstanbul, 1995, s. 430.

⁶⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, Halil İnalçık, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Ankara, Phoenix Yayınevi, Nisan 2006, s. 2-3.

⁶⁷ Zafer Toprak, "Tek Para Sistemi ve Sorunları", **Türkiye Tarihi Cilt 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, 7. Bsk., İstanbul, Ekim 2002, s. 251-252.

dönemi öncesi başlayan ve III. Selim döneminden bu yana süregelen ve ‘Tashih-i usul-i sikke’ olarak gösterilen amaç istikrarlı bir para amacıdır.⁶⁸

Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Fermanı sonrasında uygulamaya koyduğu iktisadi yeniliklerin temelini vergi adaleti, vergi oranları ve vergi toplama sisteminde getirdiği düzenlemeleri kapsayan mali sistemin değiştirilmesi oluşturmaktadır. Dış ve iç ticaretteki vergi uygulamalarının değişmesi, bunun sonucunda oluşan dış ticaret hacminin artışı Tanzimat Fermanı öncesi dönemin ürünü olan paranın istikrarının korunması sorununu daha da ağırlaştırmıştır. Bu nedenden ötürü üzerinde durmamız gereken husus Baltalimanı anlaşması ile değişen Yed-i Vahit uygulaması ve genişleyen dış ticaret hacminin olumsuz etkilediği para sistemidir.

1.2. KAİME FİYATLARI ve KAMBIYO İSTİKRARI SORUNU

Bu bölümde kambiyo istikrarı sorununun temelleri olduğu düşünülen Tanzimat uygulamaları sonrası değişen dış ticaret dengesi ile sağlam paraların yurtdışı ödemelerde kullanılması sonrası iç piyasada kalan değeri ile oynanmış mağşuş paraların tedavülden çekilmesi sorununa değinilecektir. Osmanlı Devleti’nin para sisteminin durumu ile sistemi olumsuz etkileyen Tanzimat öncesi tağşış uygulamalarına değinilecektir.

1.2.1. Kambiyo İstikrarı Sorununun Temelleri

Kambiyo istikrarının bir iktisadi sorun olarak tam manasıyla ortaya çıkışı Tanzimat Fermanı sonrasına rastlamaktadır.⁶⁹ Bu sorunun birçok nedeni ve soruna zemin sağlayan birçok unsur göze çarpmaktadır. Kambiyo istikrarı sorununa sebebiyet veren yapının nasıl oluştuğu ve hangi nedenlerin bahsi geçen yapı üzerinde etkili olduğu bu bölümün içerisinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

⁶⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 110.

⁶⁹ Hüseyin Al, **Osmanlı Devletinde Kambiyo İstikrarı Uygulaması (1839-1863)**, İstanbul, Birleşik Yayınları, 2011, s. 17.

Kambiyonun sabitlenmesi veya tutulması olarak belirlenen hedefin gerçekleştirilmesinin izahı öncesi, bu uygulamaya temel teşkil eden sorunlu noktaların üzerinde durmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu karmaşık para sisteminin kambiyo istikrarı sorununa neden olan en önemli öğe olduğu bilinmektedir.⁷⁰ Bu para sistemi içerisinde yer alan farklı vezin ve ayardaki paraların aynı anda tedavülde bulunması ve dış ticarete eski paraların kabul görmemesi de kambiyonun tutulmasına engel teşkil ediyordu.⁷¹ Para sisteminden önce kambiyo istikrarı sorununa temel teşkil Osmanlı dış ticaret dengesinin nasıl bir gelişim içerisinde olduğu önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kambiyo istikrarı sorununa temel teşkil eden unsurlardan olan ticaret hacminin gelişmesi ve para sisteminin yapısal sorunları açıklanması gereken konulardır.

1.2.1.1. Dış Ticaret Dengesinin Değişmesi

Ödemeler dengesi meselesini ilk gündeme getiren Merkantilistler olmuştur.⁷² Modern manada dış ticaret dengesi veya ödemeler dengesinin Makroekonomik bir olgu olarak incelenmesi Büyük Buhran(1929) ile başlayan dönemde yaşanan uzun süreli durgunluk sonrasına rastlamaktadır.⁷³ Ödemeler dengesi olgusu makro anlamda yeni bir inceleme alanı sayılsa da uluslararası ticari faaliyetlerin nasıl finanse edileceği ile yapılan alışverişin ne şekilde ödeneceği tarih boyunca bir sorun olarak var olmuştur. Osmanlı Devleti için yukarıda sayılan sorunlardan ikincisi olan dış ticaret dengesi sorunu para sistemindeki sorunlardan ötürü beraberinde bir kambiyo istikrarı sorununu doğurmuştur.

Bu sorunun en önemli kısmı sayılan ödeme şekli Osmanlılar tarafından bir kambiyo senedi olarak bilinen poliçe ve poliçe sistemi üzerinden yapılmaya

⁷⁰ A.e., s. 57.

⁷¹ Nursel Manav, "Devlet Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, 2009, s. 30.

⁷² Eli F. Heckscher, **Mercantilism**, Vol 2, London, George Allen & Unwin Ltd., 1955, s. 243-244.

⁷³ Richard T. Froyen, **Macro-Economics Theories and Policies**, 2nd Ed., New York, 1986, s. 38-39.; Merih Paya, **Makro İktisat**, 2. Bsk., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001, s. 1.; Emin Ertürk, **Makro İktisat**, 1. Bsk., İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Mart 1999, s. 5-6.

çalışılmıştır. Tam bu noktada dış ticaret ödeme aracı olarak kullanılan poliçelerin Osmanlı'da ne şekilde uygulandığını anlayabilmek ve bu uygulamanın getirdiği sorunları analiz edebilmek için kambiyo istikrarı sorununun hangi temeller üzerinde yükseldiğinden bahsetmek gerekmektedir. Kambiyo istikrarı sorununun Osmanlı Devleti için belirgin bir sorun haline gelmesi Osmanlı dış-ticaret yapısının değişmeye başlamış olması ve taşıdığı uygulamalarından kaynaklanmaktadır.⁷⁴ Öncelikle sorunun ticari boyutundan, yani Osmanlı ticaret hacminin nasıl bir seyir izlediğinden bahsetmek uygun olacaktır.

Öncelikle Osmanlı Devlet sisteminin ticaret politikasını yönlendiren üç dünya görüşünden bahsetmeliyiz ki değişen ticari ilişki sistemi ve bu sistemin etkilediği ödemeler dengesi sorunu daha rahat anlaşılabilir. İlk olarak Osmanlı'nın ticarete bakış açısının olumlu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu olumlu bakış açısını ticaret ile uğraşanlar için Mehmet Genç'in; "*Tüccarlar sosyal mertebede köylü, esnaf, hatta bir kısım askeri zümre mensubunun da üstünde bir prestije sahip idiler.*" görüşü ile örneklendirebiliriz. İkinci görüş olarak iase temininde sorun yaşanmaması görüşü söylenebilir. Bu sorunun yaşanmaması ise Osmanlı iktisadi ilkelerinin en önemlilerinden biri olarak sayabilecek olan mal arzının iç pazarda mümkün olduğu kadar bol tutulması ve ticari faaliyetin devamlılığı ile mümkündür.⁷⁵ Bu minvalde Osmanlı dış ticareti klasik dönemde sürekli alaka ve desteğe mazhar görülen bir faaliyet olarak görülmüştür.⁷⁶

Klasik dönemde (15 ve 16. Yüzyıllarda) Osmanlı sınırlarında ve kara sularında faaliyet gösteren tüccarların çoğu Müslümanlardan oluşmaktaydı.⁷⁷ Bu durum Osmanlı İdaresinin gayrimüslim tüccarları değil Müslüman tüccarları desteklediği sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Üçüncü ve en önemli ilke ise kamu çıkarının üstün tutulması görüşüdür. Klasik dönemde kamu çıkarının üstün tutulması

⁷⁴ Al, a.g.e., s. 17-22.

⁷⁵ Mehmet Genç, **Osmanlı'da Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 3. Bsk., 2003, s. 45-48.

⁷⁶ A.e. s. 206. Ayrıca Bkz. Abdülkadir Buluş, **Türk İktisat Politikalarının Temelleri**, Konya, Tablet Yayınları, Kasım 2009, s. 26.

⁷⁷ Suraiya Faroqhi, **İç Ticaret ve Pazarlama, Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1300-1600**, C. 2, 7. Bsk., İstanbul, Ekim 2002, s. 177.

siyasi kontrolü Osmanlılarda bulunan İpek ve Baharat yolları ile gerek Ceneviz gerekse de Venedik’le yapılan ticari anlaşmalar yardımıyla olmuştur.⁷⁸ Osmanlı sisteminde ticari faaliyetleri düzenleyen her türlü hukuki düzenlemenin çıkış noktası bu kamu çıkarının maksimize edilmesi görüşüdür.⁷⁹ Kamu çıkarının üstün tutulması anlayışı uyarınca Osmanlı nizamında gümrük vergisi uygulaması ticaretin seyrini belirlemiştir. Aynı zamanda bu vergi oranlarındaki değişim Osmanlı dış ticaretinin ödemeler dengesi bakımından klasik döneme göre olumsuz bir seyir izlemesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin; o dönemde hemen her devletin başvurduğu gibi; dış ticaret ödeme aracı olarak kullandığı poliçeler kur farklarının devlet tarafından üstlenilerek sabit kurdan tüccara satılması yoluyla uygulanmıştır. Bu uygulama kambiyonun olumsuz etkilenmesini önlemeye yardımcı olmuştur.⁸⁰ Yaygın kanaate göre kambiyo istikrarı sorunu Osmanlı dış ticaret dengelerinin değişmesi sonucu bir sorun haline gelmiştir.⁸¹ Burada kısaca üzerinde durmamız gereken konu; klasik dönemde lehe olan ticaret dengesinin hangi etkenler sonucunda 19. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ekonomisini aleyhe ödemeler dengesizliği sorunu ile baş başa bıraktığıdır. Osmanlı ekonomisinin 19 yüzyıl başlarından itibaren bir çevreleşme (periferileşme) sürecinin içerisine girdiği bilinmektedir.⁸² Çevreleşme sürecine giden yolda Osmanlıların hâkimiyeti altındaki Akdeniz limanlarının giderek önemini yitirmeye başlaması ve Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupalı devletleri rekabet anlamında öne geçirmesi dış ticaret dengesindeki aleyhe değişimini başlatan nedenler olarak kabul edilmektedir.⁸³

On dokuzuncu yüzyılın başlarında Osmanlı-Avrupa ticareti temelde tarımsal ürünler ve mamul mallar üzerinden yürümekte idi; bu ticaretin hacmi de Tanzimat

⁷⁸ Buluş, **a.g.e.** s. 26.

⁷⁹ Yerasimos, **a.g.e.**, s. 323.

⁸⁰ Manav, s. 57.

⁸¹ Al, **a.g.e.**, s. 57-58.

⁸² Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913**, 3. Bsk., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2005, s. 11; Reşat Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, İstanbul, Belge Yayınları, Ekim 1993, s. 12.

⁸³ Erdoğan Alkin, “Dış Ticaret”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 448.

sonrasına kıyasla düşük bir düzeyde seyretmekteydi.⁸⁴ Tanzimat sonrası dönemde artan bu ticari ilişkilerin çerçevesini oluşturabilmek için Baltalimanı Ticaret anlaşmasının ve içerdiği hükümlerin izahı önemli bir gereklilik olarak önümüzde durmaktadır.⁸⁵ Anlaşmanın İngilizler ile yapılması hususuna dair siyasi konudaki birçok değerlendirmeden⁸⁶ ve 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin Batı taklidi bir modernleşme olduğunu iddia eden bir takım görüşlerden⁸⁷ ziyade, anlaşmanın iktisadi etkilerinin ve getirdiği yeni hükümlerin neler olduğunu tartışmamız ödemeler dengesi sorunu açısından daha isabetli olacaktır. İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması ile birlikte ödemeler dengesi bakımından birinci derecede etki unsuru olan gümrük vergilerinde büyük bir değişim gerçekleşmişti. Klasik dönem gümrük rejimine göre yabancılar %5-7 oranında gümrük resmi öderlerken⁸⁸ Baltalimanı Ticaret Anlaşması sonrası ihracata %12 ithalata ise %5 vergi uygulaması getirilmiştir.⁸⁹ Esas önemli nokta ise yabancıların iç gümrük vergisinden muaf tutulmalarına rağmen yerli tüccarın bu vergiyi ödeme zorunluluğunun devam ettirilmesi olmuştur.⁹⁰ Bu anlamda Osmanlı klasik sisteminin önemli bir uygulaması olan belli tüccarların ticarete yer almasını sağlayan *Yed-i Vahit*⁹¹ uygulaması 1838 tarihinden sonra ortadan

⁸⁴Şevket Pamuk, “Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 718.

⁸⁵1838 yılının 16 Ağustos günü Sadrazam Reşit Paşa'nın İngiliz elçisi Ponsonby ile imzaladığı Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması serbest ticaret anlaşması olarak da bilinir.

⁸⁶Pamuk, **a.g.e.**, s. 718-719; Seyfettin Gürsel, “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 688.

⁸⁷Osmanlı modernleşmesi karşısında muhalif görüş olarak nitelendirilebilecek bazı fikirler için bkz. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998.

⁸⁸Mehmet Genç, “Osmanlı Devleti'nde İç Gümrük Rejimi”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 788; Genç, **Osmanlı'da Devlet ve Ekonomi**, s. 209.

⁸⁹Zafer Toprak, “Tanzimat'tan Sonra İktisadi Politika”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 669-670.

⁹⁰Şevket Pamuk, **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, Aralık 2009, s. 29-30.

⁹¹Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler: Kapitülasyonlar, Berathlı Tüccarlar Avrupa ve Hayriye Tüccarları 1750-1839**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1983, s. 39-52.; Berathlı Tüccarlar ile ilgili olarak tekel hakkının bir diğer izahı için bkz. Bernard Lewis, **The Emergence of Modern Turkey**, London, Oxford University Press, 1961, s. 31-32. Ayrıca bu tekel oluşturma uygulaması Zafer Toprak'ın belirttiği üzere öncelikle afyona konulmuş, daha sonra ise ipek, tahıl, zeytinyağı, pamuk, tiftik, yapağı gibi malları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bkz. Toprak, **a.g.e.**, s. 668.

kaldırılmıştır. Böylece artan ticaret yapabilme olanağın ile tedricen sağlanan iç gümrük rejimlerinin indirilmesi uygulamaları hem Osmanlı maliyesinin gelir anlamında bir kayba uğramasına hem de daha fazla dış ticaret açığı vermesine neden olmuştur.⁹²

1820'lerden itibaren artmaya başlayan dış ticaret hacmindeki hareketlilik⁹³, Sanayi devrimi sonrası Avrupalı devletlerin mamul mallarda kitlesel üretici konumuna gelmeleri⁹⁴, 1838 ve takip eden yıllarında yapılan ticaret anlaşmaları sonucunda oluşan yeni vergi uygulamalarının etkileri ile kambiyo istikrarı sorunun ortaya çıkmasındaki rakamsal boyutu görebiliriz. Serbest ticaret anlaşmalarını izleyen üç çeyrekte Osmanlı dış ticaretinin nasıl bir seyir izlediği ve ithalat-ihracat dengesinin nasıl bir durum gösterdiğine baktığımızda Osmanlı ihracatı ve ithalatının 1840-1913 yılları arası dönemde önemli oranda büyüme kaydettiği görülmektedir.⁹⁵

Osmanlı Devleti'nin ilk istatistik yıllığı olan 1897 yılına ait istatistiki verilerden görüleceği üzere toplam Osmanlı ithalatının 24,1 milyon, ihracatının ise 13,8 milyon Osmanlı lirası tutarında gerçekleştiği görülecektir.⁹⁶ 1897 yılından 1913 yılına kadar geçen süre zarfında Osmanlı ihracatı 28,4 milyon sterline ulaşmış, buna karşın Osmanlı ithalatının da aynı yıllar arasında 39,4 milyon sterlin düzeyine geldiğini belirtmek devam eden seyir için kayda değerdir.⁹⁷

Konumuz ile doğrudan irtibatlı olan *1840-1849* arası dış ticaret hadlerinin nasıl bir seyir izlediği meselesi kambiyo istikrarı sorununun ticari boyutunu anlamak açısından son derece önemlidir. Belirtilen yıllar arasında oluşan dış ticaret dengesi ithalatın lehinde bir gelişim göstermiştir. 1839 ile 1852 yılları arasındaki Osmanlı dış

⁹²Ahmet Kala, **İstanbul Esnaf ve Birlikleri ve Nizamları 1**, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayını, 1998, s.154; Genç, "Osmanlı Devleti'nde İç Gümrük Rejimi", s. 786.

⁹³Ticari hareketliliğin dünya ekonomik sistemi ile ilişkisi için Çağlar Keyder, "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 642-645.

⁹⁴ Pamuk, "19. yy 'da Osmanlı Dış Ticareti", s. 653.

⁹⁵ A.e., s. 655-656.

⁹⁶Tevfik Güran, **Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897**, Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 5, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Temmuz 1997, s. XX, 199-203.

⁹⁷ Pamuk, "19. yy 'da Osmanlı Dış Ticareti", s. 656.

ticaretinin büyüme hızı ortalama yüzde 5 dolaylarında gerçekleşmişti.⁹⁸ Zaman zaman dalgalanmalar yaşansa da genel eğilim bahsi geçen tarihler arası dönemde ithalat miktarı ihracat miktarının üzerinde seyretmiştir.⁹⁹

Osmanlı ticaretinin 19. yüzyıldaki en önemli özelliği düşük ihracat hadlerine sahip olması ve artan bir ithalat eğilimi içerisinde olmasıdır. Dış ticaretin ithalat bakımından artan bir seyir izlemesi ödemler dengesi problemini baş ağrıtıcı boyutlara getirmiştir.¹⁰⁰ Öncelikle belirtmelidir ki, Osmanlı Devleti'nin dış ticareti sürekli olarak bir genişleme dönemi geçirmiştir. Bu gelişme neticesinde ise kaçınılmaz olarak dış ticaret açığı verme gibi bir problem ile karşı karşıya kalınmıştır. Özelde kambiyo istikrarı uygulamasının yoğun olarak Dersaadet bankası üzerinden sürdürülmeye çalışıldığı 1850 yılına kadar geçen süreçte dış ticaret açığı yaklaşık 1 milyon sterlin olarak gerçekleşmiştir.¹⁰¹ (Bkz. Tablo 1)

Osmanlı ticaretinin uzun dönemli eğilimlerine bakıldığında artan bir dış ticaret hacmine paralel olarak dış ticaret açıklarında da bir artış olduğu görülecektir.¹⁰² (Bkz. Grafik 1) Kambiyo istikrarı anlamında bir veri olarak dış ticaret hacmini konu edindiğimizde istikrarın sağlanabilmesi için çaba sarf edilen dönem özelinde de dış ticaret hacminin büyüdüğü görülmektedir.

⁹⁸ Pamuk, **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, s.126-127.

⁹⁹ Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme**, s. 23-24.

¹⁰⁰ Keyder, **a.g.e.**, s. 644.

¹⁰¹ Pamuk, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁰² Şevket Pamuk, **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti Tarihi İstatistikler Dizisi**, 2. Bsk., Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Haziran 2003, C. 1, s. 13-29.

Tablo 1

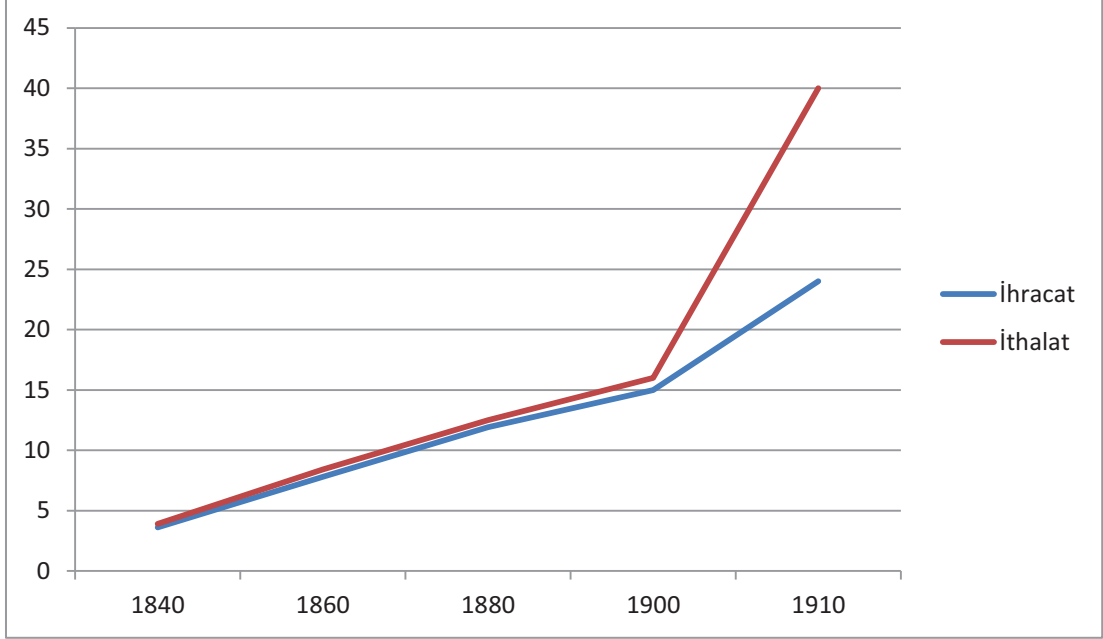
Osmanlı İmparatorluğu Dış Ticaret Açığı 1830-1849 (Milyon Sterlin)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı
1830	3,7	5,3	0,6
1831	3,6	4,6	1
1832	4,2	4,9	0,7
1833	4,1	4,4	0,3
1834	3,9	4,5	0,6
1835	4,4	5,2	0,8
1836	4,4	5,7	1,3
1837	4,5	4,5	0
1838	4,4	6,2	1,8
1839	4,8	5,4	0,6
1840	4,7	5,2	0,5
1841	5,3	5,8	0,5
1842	5,5	6	0,5
1843	5,7	6,2	0,5
1844	5,7	7,5	1,8
1845	6,2	7,4	1,2
1846	6,2	6,5	0,3
1847	7,8	8,4	0,6
1848	5,8	7,8	2
1849	6,6	8,1	1,5
Toplam:	111,7	132,6	
Yıllık Ortalama Dış Ticaret Açığı:			0,86

Not: Yıllar arasındaki kur farkları şu şekildedir: 1830: 1 Sterlin=0,75 Lira, 1836: 1 Sterlin=1 Lira, 1840: 1 Sterlin=1,08 Lira ve 1844 sonrası=1 Sterlin=1,1 Lira. Bkz. Al, “**Bankacılık Teşebbüsleri...**”, s. 47.

Kaynak: Şevket Pamuk, “19. yy ’da Osmanlı Dış Ticareti”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 656; Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913**, 3. Bsk., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2005, s. 24.

Grafik 1
Osmanlı Dış Ticareti (1840-1913)

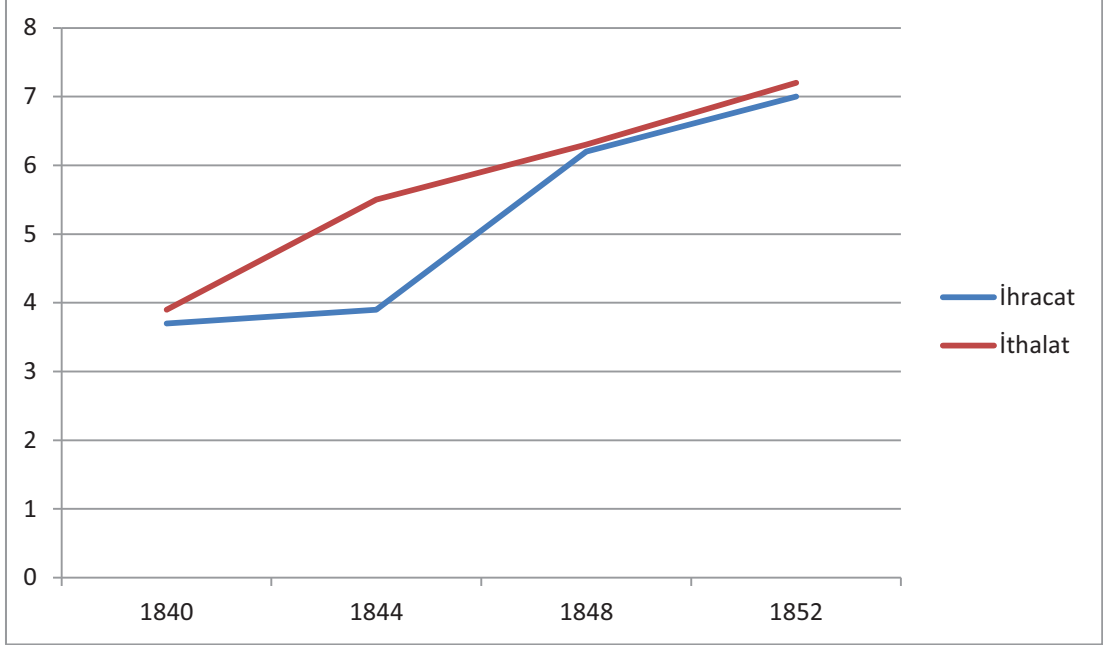
Notlar: Grafikte kullanılan değer Milyon Sterlin (£) olarak kabul edilmektedir. Bu grafik içerisinde Osmanlı dış ticaretinin boyutlarının nasıl genişlediği görülmektedir.

Kaynak: Şevket Pamuk, “19. yy ’da Osmanlı Dış Ticareti”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 656; Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913**, 3. Bsk., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2005, s. 23-24.

Buna göre Osmanlı ithalatı Tanzimat ve hatta Baltalimanı ticaret anlaşması sonrasında 1852 yılına kadar ihracatın üzerinde seyretmiştir.(Bkz. Grafik 2) Bu durum ülke içindeki sağlam paraların dışarıya çıkmasına ve para arzının olumsuz etkilenmesine neden olmaktaydı. Kambiyo istikrarı anlamında sorunun sebebi sayılan parasal sistemdeki sorunlar ve ödemler dengesi açığı konuları Osmanlı Devleti'nin ilk borçlandığı Kırım Savaşı hadisesi kadar olmasa da bahsi geçen tarihler içerisinde devletin bir borç hareketi içerisinde olduğunu göstermektedir.¹⁰³

¹⁰³ Donald C. Blaisdell, **Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi Düyun-ı Umumiye**, Ali İhsan Dalgıç (Çev.), İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1979, s. 24-27.; Seyfettin Gürsel, “Osmanlı Dış Borçları”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 672-673.; Haydar Kazgan, “**Düyun-ı Umumiye**”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 691-692.

Grafik 2
Osmanlı Dış Ticareti (1840-1852)

Notlar: Grafikte kullanılan değer Milyon Sterlin (£) olarak kabul edilmektedir. Bu grafik yardımıyla ise Osmanlı dış ticaretinin özellikle kambiyo istikrarı sorununu doğuran yıllar olması iddiası ile 1838-1850 arası yıllar için nasıl bir seyir izlediği gösterilecektir. Spesifik olarak dar bir açıdan verilmeye çalışılan bu veriler dış ticaretin ithalat ağırlıklı bir ilişkisi olduğunu ve kısa dönemli bir seyri anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Kaynak: Şevket Pamuk, “19. yy ’da Osmanlı Dış Ticareti”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 656; Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913**, 3. Bsk., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2005, s. 23-24.

Bu bölümde bahsetmeye çalıştığımız kambiyo istikrarı sorunu 19 yüzyıl ikinci çeyreğinden itibaren ithalatın ihracatın üzerinde bir artış seyri göstermeye başlaması ile birlikte daha fazla hissedilir hale gelmiştir.¹⁰⁴ Dış ticaretin aleyhe seyir göstermesi kambiyo istikrarı uygulaması için bir gerekçe olabilir, ancak bunu tek bir neden olarak göstermek zordur. Bu çerçevede kambiyo istikrarı konusunun tam olarak anlaşılabilmesi Osmanlı para sisteminin içinde bulunduğu durumun ortaya konulmasına bağlıdır.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Al, a.g.e. s. 58; Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme...**, s. 22-32; Pamuk, **İktisat Politikaları ve Büyüme**, s. 36-37.

¹⁰⁵ Parasal istikrarsızlık konusuna Osmanlı İmparatorluğu'nun çözüm bulmak için Fransızların ve Galata bankerlerinin girişimleri için bkz. Edhem Eldem, **Osmanlı Bankası Tarihi**, İstanbul, Osmanlı

1.2.1.2. Osmanlı Para Sistemi ve Yapısal Sorunlar

Herkes tarafından ticari ve pratik hayatta kullanılan ancak tanımlanması herkesçe mümkün olmayan paranın tarihi çok eskidir.¹⁰⁶ Üzerinde belli bir standarda sahip olduğunu gösterir bir damga veya onay bulunan bilinen ilk paranın M.Ö. yedinci yüzyıl içerisinde Lidya’da basıldığı sanılmaktadır.¹⁰⁷ İnsan psikolojisi için tüm zenginliklerin kaynağı¹⁰⁸ ve toplumdaki ortak değer ölçüsü-alışveriş aracı olarak kabul edilen¹⁰⁹ paranın Osmanlı Devleti’ndeki seyri farklı devletlerin paralarından ve aynı anda tedavülde bulunan muhtelif ayar ve vezindeki birçok madeni paranın birlikteliğinden oluşan bir tarih gibidir.

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarında Venedik Kontluğu tarafından ilk defa 1252 yılında basılan Düka (Duka)¹¹⁰ altını ile Selçuklu ve İlhanlılara ait sikkeleri kullanmaktaydı.¹¹¹ İlk Osmanlı altın parası Venedik Dükası ile aynı özelliklere sahip olan ve Fatih Sultan Mehmet tarafından 1477 yılında bastırılan para olmuştur. Osmanlılar bu tarihten önce gümüş para olan “akçe’nin” temelini oluşturduğu bir parasal sisteme sahiptiler.¹¹² Bu sisteme Osmanlıların yabancı altın paralara tedavülde bulunma izni vermesine rağmen gümüş monometalizm denilebilir. Monometalizm parasal sisteminde sadece belirlenen tek tip madeni para geçerli

Bankası Tarihi Araştırma Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Proje Yayını, Aralık 1999, s. 23-24.

¹⁰⁶ Geoffrey Crowther, **An Outline of Money**, 1st Ed., London, Thomas Nelson & Sons LTD., 1940, s. 13.

¹⁰⁷ Kabul edilen basılmış ilk para dörtte üçü altın ve dörtte biri gümüş karışımı idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuri Pere, **Osmanlılarda Madeni Paralar, Yapı ve Kredi Bankası Madeni Paraları Koleksiyonu**, İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1968, s. 8.

¹⁰⁸ Crowther, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁰⁹ Ali Akyıldız, **Para Pul Oldu Osmanlı’da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 21.

¹¹⁰ Düka altını olarak bilinen Venedik parasının çapı 2 santim olmak üzere, 3,57 gram ağırlığında ve 23,5 ayar altın standartlarında basılıyordu. Bkz. Selim Tarlan, **Tarihte Para**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını No: 1992/323, 1992, s. 39, 73.

¹¹¹ Oğuz Tekin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, **Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı**, Cilt 2, 2000/6, s. 168-169.; Tarlan, **a.g.e.**, s. 39; Pere, **a.g.e.**, s. 10.; Ayrıca sikkelerin kullanımı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Artuk, “Sikke”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 10, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1965, s. 621-640.

¹¹² Manav, **a.g.e.**, s. 30.

kabul edilmektedir.¹¹³ Bu parasal sistem içerisinde ya altın sikke standardizasyonu ya da gümüşe dayalı bir standart belirlenerek, para kesimi iki madenden biri üzerinden yapılır. Gümüş monometalizmi altın para sistemine göre daha eski bir sistemdir.¹¹⁴ Osmanlı Devleti bahsedilen gümüş para sistemini basılan altın para ile beraber fiili olarak bırakarak hem altın hem de gümüş paranın tedavülde olduğu bir sisteme geçmiştir.

Osmanlı piyasasında bir çok farklı vezin ve ayarda para tedavül etmekteydi. İlk Osmanlı sikkesinde Tanzimat dönemine gelinceye kadar bir çok farklı para tedavülde bulunmuştur. Klasik dönemi takiben 16 ve 17. Yüzyıllar için Avrupalı tüccarların içi bakır olan çok ince gümüş ile kaplanmış *kalp sikkeler*, Venedik parası olan *Düka*, Mısır *Medin'i*, *İstanbul Akçesi* ve bu yüzyılın sonunda geri dönülen *bakır sikkeler* Tanzimat öncesi kullanılmaktaydı. Bu gümüş paraların kurlarını tablo yardımı ile görmek mümkündür. (Tablo 2) Bu sikke Daha sonra 18. Yüzyıl'da gerçekleşen Dünya'daki gümüş arzının artışı hadisesinin bir sonucu olarak yoğun şekilde tedavül etmeye başlayan *yeni Osmanlı kuruşu* (gümüş sikke olarak bilinir) tedavüle girmiştir. Aynı zamanda bu yüzyılda Osmanlı topraklarında tedavül eden Venedik *Dükası*, *İspanya Riyal Kuruşu*, *Hollanda Taleri* (Aslanlı Kuruş) ve *Polonya Zolota'sı* da tedavülde bulunan yabancı sikkelerdir.¹¹⁵

¹¹³R. Gonnard, **Para Ekonomisi Para Tarihi-Para Teorileri-Para Sistemleri**, Refii Şükrü Suvla (Çev.), İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1939, s. 94-95.

¹¹⁴ A. R. Burns, **Money and Monetary Policy in Early Times**, London, Billing and Sons, 1927, s. 141-142.; Muhlis Efe, **Para ve Kambiyo**, İstanbul, Bozkurt Basımevi, 1936, s. 86-87.

¹¹⁵ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, 2. Bsk., İstanbul, Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları, Ekim 2000, s. 152.

Tablo 2

16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Gümüş Para Birimlerinin Kurları

Para Birimleri	1570	1600
Düka / Akçe	65-70	120
Düka / Medin veya Para	41-43	45-48?
Düka / Şahi	8	15?
Medin / Akçe	1,5	2,5?
Şahi / Akçe	1-8	7-10
Şahi / Para	5	3?
Kırım Akçesi / İstanbul Akçesi	9-10	-
Lari / Medin	6,5	-
Düka / Nasri	60-70?	80

Notlar: Tablodaki değerler para birimlerinin birbirlerine karşılık gelen değerlerdir. Örneğin *Şahi*'nin kur değeri 1570'ler için yaklaşık olarak 7-8 akçe iken, para cinsinden değeri 1600 yılı baz alındığında yaklaşık 3 olmaktadır.

Kaynak: Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 2. Bsk., İstanbul, Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları, Ekim 2000, s. 112-113.

Nihayet 19. Yüzyılın başlarına gelindiğinde tedavülde bulunan '*findık*', '*Zer-i Mahbub*' İstanbul (altın), *Macar altını* ve *İngiliz sterlini* gibi sikke ve paralar Osmanlı piyasalarında değişim aracı olarak kullanılmaktaydı.¹¹⁶ Bu durum Osmanlı

¹¹⁶ Pamuk, *a.g.e.*, s. 143-180.

Devleti için kambiyo istikrarının sağlanmasını güçleştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan Osmanlı'nın sahip olduğu bu karmaşık para sistemi 19. Yüzyılda bir değişim geçirmiştir. Buna manada sistemin özelliği gerek gümüş gerekse de altın paranın dolaşımında olduğu bir parasal sistem olmasıdır. Bu iki madenin tedavülde aynı anda olduğu sisteme Bimetalizm denilmektedir.¹¹⁷ Bimetalizm olarak adlandırılan çift maden-metal standardı Osmanlı Devleti için 1844 yılında çıkarılan Meskûkat Kararnamesi ile uygulamaya konulmuştur.¹¹⁸ Biraz gecikmeli de olsa çift metalli para sistemi Osmanlı için de böylece uygulanmaya başlamıştı. Uygulanan bu sistemde altın ve gümüş sikkeler 1 lira 100 kuruş olmak kaydıyla piyasaya sürülmüştür.¹¹⁹ Çift metal sistemi olarak bilinen bu sistem yanında Osmanlı'nın ülke sınırları içinde yabancı paraların dolaşımında olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı Devleti için çok karmaşık bir parasal sisteme sahip olunması sonucu ortaya çıkmaktadır.¹²⁰ Çift metal sistemi uygulamasında altın ve gümüş arasındaki fark ile yabancı paraların doğurduğu parasal farklılıkların halli noktasında devlet birinci derecede sorumluydu.¹²¹

Osmanlı Devleti'nin buradaki en önemli sorumluluğu uygulamaya konan bu sistemin gereği olarak eski sikkeleri; bir anlamda değeri düşük mağuş'u tedavülden kaldırma sorumluluğu olmuştur. Devletin sorumluluk alanı içerisinde olan sağlam bir para sisteminin temini aynı zamanda hayli meşakkatli bir işlem olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu çalışmada izah edilmeye çalışılan ve bir iktisadi sorun olarak tarif edilen kambiyo istikrarı meselesinin çift metalli para sistemi uygulamasında eski sikkelerin tedavülden kaldırılamaması ile doğrudan irtibatı bulunmaktadır. Osmanlı yönetimi 1844 sonrası dönemde eski sikkeleri tedavülden kaldıracak

¹¹⁷ İlhan Uludağ, **Uluslararası Para Sorunları**, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1974, s. 20-21.

¹¹⁸ Pamuk, **a.g.e.**, s.43-44.

¹¹⁹ **A.e.**, s. 225.

¹²⁰ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 30-34.

¹²¹ Tarlan, **a.g.e.**, s.70.

kaynağı bulamamış, bu nedenle eski sikkelerin de tedavülde kalmasını kabul etmek zorunda kalmıştır.¹²²

Eski sikkelerin mali kaynak yetersizliği nedeniyle piyasadan geri çekilememesi çift metalli sistemin daha başlangıçta tam manasıyla uygulanamaması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Dış ticarete söz konusu eski sikkelerin ödeme aracı olarak kullanılmaması ve bu sikkelerin tedavülde olması dolayısıyla kambiyo istikrarının korunamaması sonucunu doğurmuştur.¹²³ Dış ticarete değeri düşük olan sikkeler ile ödeme yapılması yabancı tüccarlar tarafından kabul edilmediği için bu durum Osmanlı iç piyasası açısından son derece sorunlu bir görüntü oluşturmaktaydı.¹²⁴ Bu manada Osmanlı Devleti için kambiyo istikrarı meselesi bir parasal düzen olmayışının gereği olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında tek sorunun eski sikke ve yabancı paraların Osmanlı yeni paraları ile aynı anda piyasada bulunması olmadığı, Tanzimat öncesi yapılan tağşişlerin de parasal sistemi olumsuz yönde etkilediği unutulmamalıdır.

Kambiyo istikrarsızlığına sebebiyet veren karmaşık para sisteminin Tanzimat dönemine gelinceye kadar yapılan tağşişler ile de ilişkisi bulunmaktadır. Tanzimat Fermanı sonrası tağşiş yapılmamış, ancak uygulama klasik dönemde yapılmaya başlanmıştır. İlk defa 1444 yılında II. Mehmed (1451-1481) döneminde askeri harcamaları karşılamak paranın ağırlığı ve gümüş sikkelerin içerikleri düşürülmüştür.¹²⁵ Tağşiş olarak adlandırılan bu uygulama ile dolaşımdaki madeni paraların içerisindeki altın ve gümüş oranları azaltılarak piyasaya daha fazla para sürülmesi hedeflenmekteydi. Tağşiş aynı zamanda hemen hemen her padişahın cülusu sırasında orduya bahşiş vermek için uygulanır ve bu durum piyasadaki esnaf ile tüccarın zarar görmesine neden olurdu.¹²⁶

¹²² Pamuk, **a.g.e.**, s. 227.

¹²³ **A.e.**, s. 227.

¹²⁴ Charles R. Whittlesey, **International Monetary Issues**, London, McGraw-Hill Book Company, 1937, s. 11.

¹²⁵ Pamuk, **a.g.e.**, s. 54-55.

¹²⁶ Şükrü Baban, **Paranın Mahiyeti**, Ankara, Hukuk İlimi Yayma Kurumu Konferanslar Serisi: 61, 1940, s. 12.

Bu uygulama sonucu Osmanlı akçesi küçülmeye başlamıştır.¹²⁷ Tağşiş uygulaması aynı zamanda yaşanan mali sıkıntılar nedeniyle başvurulmuş bir gelir sağlama yöntemi olarak da kabul edilebilir. Nitekim Osmanlı Devleti 18 yüzyılın sonlarından itibaren ciddi mali sıkıntılar yaşamaya başlamıştı.¹²⁸ Bu sıkıntıların çözümü noktasında Osmanlı devlet adamları Galata bankerlerinden iç borç almanın yollarını ararken diğer taraftan tedavüldeki paranın; yani sikkelerin; içeriğini azaltarak ek gelir sağlamaya çalışıyordu.¹²⁹

Issawi'nin oluşturduğu serilerden anladığımız kadarıyla sadece II. Mahmud döneminde altın sikkelerde 35 kez, gümüş sikkelerde ise 37 kez tağşiş yapıldığı söylenebilir.¹³⁰ (Bkz. Tablo 3) 19. Yüzyılda dış ticaret hadlerindeki ithalat yönlü gelişme göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı bürokrasisinin mali sıkıntılarının çözümü noktasında bulduğu iç piyasadaki paranın değerinin düşürülmesi nedeniyle Osmanlı bütçesi külfet altına girmeye başlamıştır. Osmanlı maliyesi ödemeler dengesini koruyabilmek ve meydana gelen dış ticaret açığını kapatmak amacıyla yurt dışına tedavüldeki eski paraların kabul görmemesi nedeniyle altın göndermek zorunda kalmıştır.¹³¹

¹²⁷Halil İncılık ve Donald Quatert (edt.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)**, C. 2, Eren Yayınları, 2006, s. 1072.

¹²⁸Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1896, s. 74-103.; Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, Kasım 1985, s. 205-214.; Tanzimat Dönemi ile ilgili olarak da bkz. Şener, **a.g.e.**, s. 67-69.

¹²⁹Pamuk, **Bağımlılık ve Büyüme**, s. 62-63.

¹³⁰ Charles Issawi, **The Economic History of Turkey 1800-1914**, Chicago, The University of Chicago Press, 1980, s. 329-331.

¹³¹ Bu gönderimler ile ilgili olarak Dersaadet Bankasının hesaplarının bulunduğu defterlerde bulunana kayıtlara göre Osmanlı İmparatorluğu çeşitli defalar hem Marsilya hem de Londra üzerine poliçe hesap farklarından ötürü altın göndermiştir. Bkz. **MAD. d**, nr. 12494; nr. 12496; nr. 12499; nr. 12497; nr. 12498.

Tablo 3

II. Mahmud Dönemi Osmanlı Kuruşunun Yaşadığı Değer Kaybı (1808-1839)

Tarih	1 Sterlin(£) 'in Kuruş Cinsinden Değeri
1810	19,9
1816	19
1820	32
1826	57,5 - 58,8
1830	77,5
1831	84,8
1832	94
1833	96,9
1834	97,3
1835	101,8
1836	103,5
1837	108,8
1838	104
1839	104,8

Kaynak: Charles Issawi, **The Economic History of Turkey 1800-1914**, Chicago, The University of Chicago Press, 1980, s. 329-331.

Kendi kendine yeten bir ekonomi olarak 19. yüzyıla kadar gelen, ancak Sanayi Devriminin büyük etkisi ve yaşanan mali sıkıntılar nedeniyle dış ticarete açık veren bir ülke konumuna sürüklenen Osmanlı Devleti'nin hem iç hem de çeşitli dış baskılar sonucu belli kararları aldığını söyleyebiliriz. 1840 sonrasında farklı grupların baskılarıyla beraber mali darboğaz sonrası Osmanlı yönetimi taşış

işlemini yapmama yönünde bir irade içine girmiş, bimetalizm sistemi altında istikrarlı bir madeni para politikası izlemeye çalışmıştır.¹³²

1.2.1. Kaime Fiyatları ve Kambiyo İstikrarı Sorununun Genel Değerlendirmesi

Sonuç olarak kambiyo istikrarı sorununun bir kısa değerlendirmesini yapacak olursak; sorunun temellerini üç ana neden ve bu nedenler ile ilişkili iki dolaylı neden üzerinden açıklamak mümkündür. Bu bölümde vermeye çalıştığımız bilgileri özetlersek eğer Osmanlı ekonomisinin yaşadığı kambiyo istikrarının yakalanamaması durumunu temelde beş neden üzerinden tartışarak sorunu anlaşlandırmak gerekmektedir.

Sorunun temellerinden ilki Osmanlı para sisteminin sahip olduğu karmaşık yapıdır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren gelişen para sistemi içerisinde yukarıda ayrıntıları ile verilen birçok farklı para tedavül etmektedir. Farklı vezin ve ayardaki bu paralar Osmanlı para sisteminin karmaşık bir yapıda bulunmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Tanzimat Fermanı öncesi yapılan son dönem tağşiş uygulamaları da parasal yapıyı olumsuz etkileyen bir unsur olarak tarif edilmeye çalışılmıştır.

İkinci neden Osmanlı Devleti'nin karmaşık para sisteminin getirdiği eski – yeni sikke tedavülü sorunudur. Bu soruna göre Osmanlı Devleti tedavüldeki eski paraları 1844 yılında uygulamaya başladığı çift metalli para sistemi sonrası piyasadan geri çekememiş, bunun sonrasında paranın değeri sorunu baş göstermiştir. Eski paraların tedavül etmesine göz yumulması dış ticaret ödemelerinde bu sikkelerin kabul görmemesi ve bu sikkelerin itibari değerden tedavül etmeleri kambiyonun istikrarına mani olmuştur.

Üçüncü ana neden ise ikinci neden ile çok yakından ilişkilidir. Eski paraların ayarlarının bozuk olması ve bu paraların itibari değerden değer görerek ödemelerde kullanılmaması önemli bir sorun olmuştur. Konuya bu açıdan baktığımızda dış ticaret

¹³²Şevket Pamuk, “From Bimetallism to the ‘Limping Gold Standard’: The Ottoman Monetary System in the Nineteenth Century”, **Commerce and Investment in the Ottoman Empire, East Meets West-Banking**, Ed. Philip L. Cottrell, Burlington, Ashgate Publishing Company, 2008, s. 11.

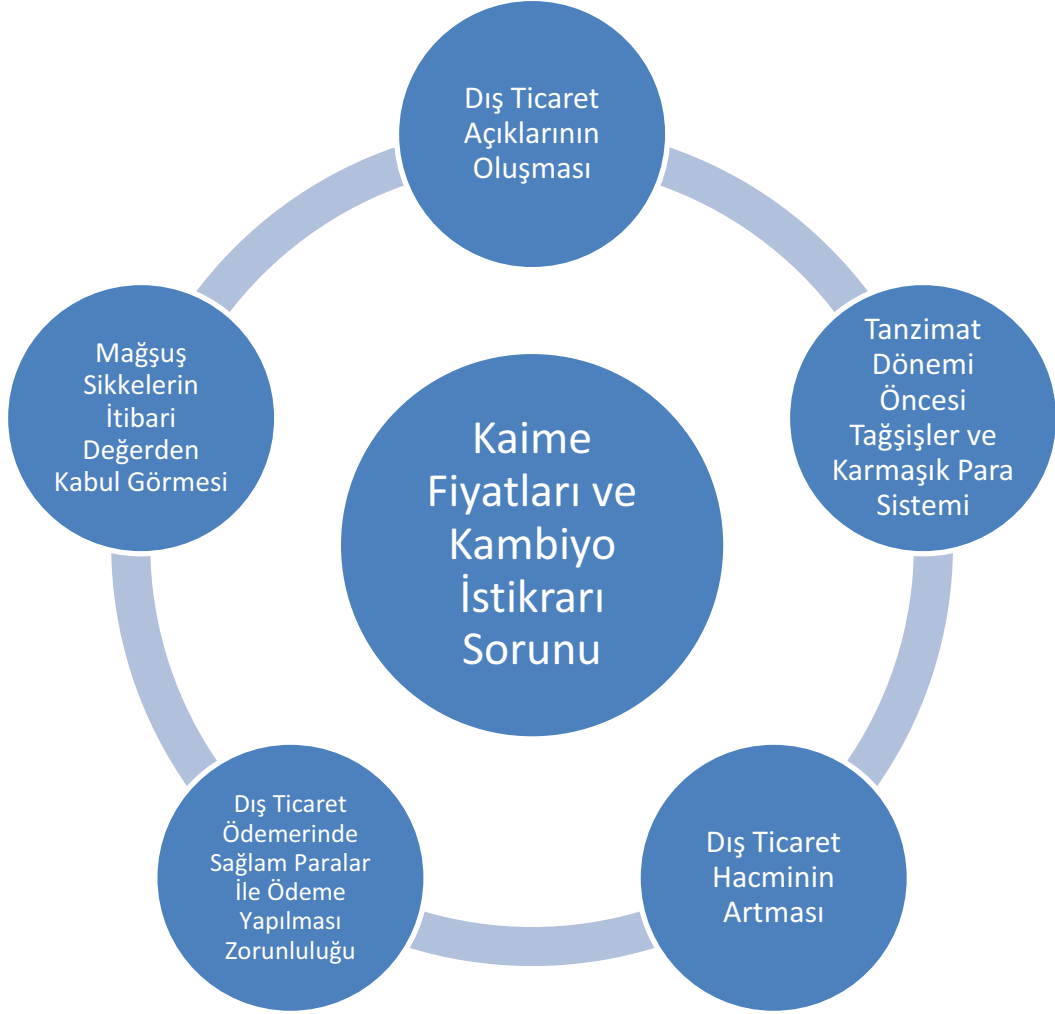
ödemelerinde kullanılan paraların değerleri yabancı tüccarlarca her zaman sorun olarak kabul edilmiştir. Kabul gören ödeme aracı altın olarak belirlenmiş ve dışarıya yapılan ödemelerin sadece altın ile yapılması sonucu ortaya çıkmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin elindeki değerli maden dış ticaret ödemeleri için dışarıya aktarılmak zorundaydı.

Bu üç ana neden üzerinden konuya baktığımızda kambiyo istikrarı sorununu dolaylı yoldan etkileyen iki nedenden de bahsetmek gerekmektedir. Tanzimat Fermanı öncesi dönemde artmaya başlayan dış ticaret hacmi değinilmesi gereken ilk nedendir. Dış ticaret hacminin ithalat lehine bir seyir izlemesi ise ikinci nedne olarak gösterilebilir. Dış ticaret faaliyetlerinin ödemeleri sağlam paralar veya sadece altın ile yapılmak zorunda olması Osmanlı kambiyo istikrarı sorununu olumsuz yönde etkilemiştir.

Burada kısaca kambiyo istikrarına neden ihtiyaç duyulduğu ile ilgili bir dönemsel çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemsel çerçeve içerisinde kambiyo istikrarı sorununa temel teşkil eden unsurlar beş kategoride anlatıldı. (Bkz. Şekil 1) Sorunun haline dair nasıl bir çözüm yolu denendiği, bu çözüm için görevlendirilen sarraf ve bankerlerin Osmanlı tarihindeki yeri izaha muhtaç haldedir. Aynı zamanda Dersaadet Bankası'nın kuruluşu için gerekçe olarak kabul edilen kaime fiyatlarına istikrar sağlanması amacı üzerinden şekillenen poliçe sisteminin teorik çerçevesinin çizilmesi de önemli hale gelmiştir.

Şekil 1

Kambiyo İstikrarı Sorununun Temelleri

Not: Kambiyo İstikrarı sorununa neden olan unsurları beş başlık altında bölüm içerisinde üzerinde durulmaya çalışılan konulardan seçerek oluşturmaya çalıştık. Yukarıdaki bu unsurlar çoğaltılabilir; ancak bizim üzerinde durmaya çalıştığımız beş başlık ana sebepler olarak değerlendirildiği için bu çerçeveye konu olabilmıştır.

BÖLÜM 2: SARRAF-BANKER-BANKA ve POLİÇE SİSTEMİ İLİŞKİSİ: İLK BANKA veya BİR BANKERLİK KURULUŞU OLARAK DERSAADET BANKASI

Bu bölümün ilk kısmı çerisinde finansal işlemlerin tarihi bağlamında Osmanlı sarraf-banker-poliçeçi gruplarının nasıl faaliyet gösterdikleri, Osmanlı Devleti için oynadıkları rol ve önem hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Daha sonra bu temel üzerinde Dersaadet Bankası öncesi denenmiş banka kurma girişimlerinin Avrupa'daki muadilleri ile karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılarak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kurulmuş ilk banka sayılan Dersaadet Bankasının tarihçesi anlatılacaktır. İkinci kısımda ise poliçeye dair teorik bilgiler verilerek, bir dış ticaret ödeme aracı olarak poliçe sisteminin işlerliği tartışılacaktır. Son olarak Dersaadet Bankasının dönemin önemli sorunlarından olan kambiyo istikrarı meselesindeki rolünden, banka öncesi kambiyonun tutulma çabalarından ve bankanın pariteyi korumak için çektiği poliçe işlemlerinden bahsedilecektir. Bu bölümün son kısmında ilk iki kısımdaki bilgiler ışığında Osmanlı Devleti'nin kurulmasına izin verilmiş ilk resmi bankası olan Dersaadet Bankası'nın ne ölçüde bir banka özelliği içerdiği, bankerlerin üstlendiği poliçecilik işlemleri üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

2.1. DERSAADET BANKASI ve ÖNCESİNDE BANKA KURMA GİRİŞİMLERİ

Modern zamanlarda yapılan parasal veya finansal işlemler banka kurumu ve bankacılık faaliyetleri ile ilişkilendirilmeden açıklanamaz.¹³³ Banka kurumunun ve parasal işlemlerin banka veya benzeri örgütlenmeler çerçevesinde tarih boyunca nasıl bir gelişim süreci yaşadığı modern sistemin temellerini anlayabilme açısından

¹³³ Geoffrey Crowther, **An Outline of Money**, 2nd Ed., London, Thomas Nelson & Sons Ltd., April 1941, s. 37.

önemlidir. Avrupa tarihi açısından ilk finansal devrim olarak kabul edilen fiyat devrimi ile 16. yüzyılda başlayan süreçte, özellikle 18. yy sonrası gelişen iyi organize edilmiş ticaret ağı ve beraberindeki parasal uygulamaların finansal kapitalizmin gelişimine dair açıklayıcı birçok görüş sunduğunu söyleyebiliriz.¹³⁴ Osmanlı tarihi açısından ise önemli bir iktisadi alan olarak incelenen finansal araçların ve işlemlerin tarihi süreçte nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve Osmanlı Devleti'nin ilk banka örneği olan Dersaadet Bankasına gelinceye kadar yaşanan tecrübenin ne olduğu Osmanlı bankacılık tarihinin anlaşılması açısından üzerinde durulması gereken bir konudur.

Osmanlı ekonomisinin 19. yüzyılda Avrupa ve dünya ekonomileri ile finansal anlamda da yapısal olarak bir bütünleşme süreci yaşadığı bilinmektedir.¹³⁵ Yaygın kanaate göre bu bütünleşme sırasında bankacılık faaliyetlerinin kurumsal bir yapı içerisine doğru kaymasının temel hazırlayıcısı Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın önde gelen devletleri ile özellikle 19. yy 'da gelişen ticaret hacmi olarak kabul edilmektedir.¹³⁶ Bu gelişime paralel olarak gelişen Osmanlı bankacılık faaliyetleri kurumsal bir yapı arz edene kadar sarraf-banker gibi şahıslar ya da aileler üzerinden yürütülmüştür. Dersaadet Bankası ile başlayan bankacılık uygulaması ekonomideki finansal aracılık maliyetlerini nasıl etkilediği sorusu önemlidir.¹³⁷ Bunun yanında Dersaadet Bankası sonrası 1863 yılında Bank-ı Osmanî-i Şahane'nin kurulması ile kısmen kurumsallaşmaya başlayan finansal sistemin sarraflar-bankerler tarafından kontrol edildiği Tanzimat öncesi dönemde ise nasıl bir yapı arz ettiği de finansal

¹³⁴ Lary Neal, "Historical Background for the Rise of Financial Capitalism: Commercial Revolution, Rise of Nation-States, and Capital Markets", **The Rise of Financial Capitalism- International Capital Markets in the Age of Reasons**, New York, Cambridge University Press, 2002, s. 2-3.

¹³⁵ Reşat Kasaba, **a.g.e.**, s. 12.; Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s. 11.

¹³⁶ Zafer Toprak, "The Financial Structure and The Stock Exchange in the Late Ottoman Empire", **East Meets West-Banking, Commerce and Investment in the Ottoman Empire**, Philip L. Cottrell (ed.), Burlington, Ashgate Publishing Company, 2008, s. 143.; David M. Williams, "Trading Links: Patterns of Information and Communication: "The Steamship and the Modernization of East-West Commerce", **East Meets West-Banking, Commerce and Investment in the Ottoman Empire**, Philip L. Cottrell (ed.), Burlington, Ashgate Publishing Company, 2008, s. 25-26.

¹³⁷ Kurumların işlem maliyet fonksiyonlarını nasıl etkilediği sorusuna cevap bulabilmek için bkz. Douglass C. North, **Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, 2. Bsk., İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, S. 201, s.12, 82-95.

aracılık maliyetleri açısından kayda değer bir önem taşımaktadır.¹³⁸ Burada bir noktaya temas etmekte yarar vardır. Bankerlik kavramı Tanzimat öncesinde pek kullanılmıyor ve bu dönemlerde sadece sarraf kavramı kullanıldığı bilinmektedir. Duruma fonksiyonel olarak baktığımızda ise, sarrafların Tanzimat öncesi dönemde parayı değerlendirmeleri sebebiyle bankerlik işini yaptıkları söylenebilir.¹³⁹

Bu doğrultuda Dersaadet Bankası öncesi finansal uygulamaların aktörleri olan sarraf-bankerler ile ilgili kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Sonrasında ise Avrupa bankacılık faaliyetlerinin kısa tarihçesine ve Osmanlı'daki Dersaadet Bankası öncesi banka kurma girişimlerine değinilecektir.

2.1.1. Osmanlı'da Sarraflık-Bankerlik ve Poliçecilik

Larry Alen'in; "...finans sisteminin toprağa dayalı servetten finansal servete, aile şirketlerinden anonim ortaklıklara, borçlu hapishanelerinden sınırlı yükümlülüğe, merkantilizmden 'Laissez Faire'ye' [bırakınız yapsınlar], serbest bankacılıktan merkez bankacılığına, altın standardından kağıt standardına, hükümet inisiyatifinden özel inisiyatife....."¹⁴⁰ söylemiyle özetlemeye çalıştığı uluslararası finansal dönüşüm Osmanlı Devleti'nde de çok farklı bir yol izlememiştir. Sarraflıktan bankerliğe, bankerlik kuruluşlarından bankalara/merkez bankasına doğru uzanan bir süreç Osmanlı için de yaşanmıştır denilebilir.

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethinden bu yana ticaret, para değiştirme ve bozdurma işlemleri ile uğraşan sarraflar her devlette olduğu gibi Osmanlı finans

¹³⁸ Osmanlı Finans Tarihi açısından kurumsallaşma tam olmasa da Bank-ı Osmanî-i Şahane'nin kurulması ile irtibatlandırılabilir. Eldem'in tanımlamasıyla "Mütevazı bir Başlangıç" olarak adlandırılabilir olan Osmanlı Bankası'ndan sonra bu süreçte 1863 yılı kısmen bir kurumsallaşma olarak kabul edilebilir. Bkz. Eldem, **a.g.e.**, s. 29, 83-88.

¹³⁹ Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, C. 1, İstanbul, Orion Yayınevi, 2005, s. 13.; 18. Yüzyılın yarısında bankerlik şerhini yapan kişilerden 'sarraf taifesi' şeklinde bahsedildiği bilinmektedir. Bu dönemde banker kelimesinin kullanılmadığı görülmektedir. Bkz. Ahmet Kala (Yayın Yönetmeni), **İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Finans Tarihi 1**, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 12, 1998, s. 25.

¹⁴⁰ Larry Alen, **Keseden Bankaya Tezgâhtan Borsaya Küresel Finans Sisteminin Öyküsü**, Mahmut Tekçe (Çev.), İstanbul, Kitap Yayınevi, Mart 2003, s. 9.

tarihi içerisinde de en etkili aktörler olarak sayılmalıdır.¹⁴¹ Osmanlı öncesi dönemde devam eden sarraflık faaliyetleri Galata'da Osmanlı sonrasında da sürdürülmüştür.¹⁴² Neredeyse tamamı gayrimüslim olan sarrafların bir dış ticaret merkezi olan İstanbul'un Galata semtinde hem Bizans döneminde hem de Osmanlı döneminde işlerini devam ettirdikleri bilinmektedir. Bu nedenle Galata sarrafları olarak adlandırılan bu grup İstanbul'un fethi ile birlikte Osmanlı mali-finans tarihinde önemli aktörler olmaya devam etmişlerdir.¹⁴³ Osmanlı Devleti'nde önemli bir dış ticaret merkezi olan Galata semtinin bahsi geçen bu sakinleri Venedik ile Cenevizli tacirlerden, İran'ın denetimindeki bölgelerden kaçıp Osmanlı'ya sığınan Ermenilerden, II. Beyazıt döneminde İspanya ve Portekiz'den kaçarak İstanbul'a gelen Yahudilerden müteşekkil gruplardan oluşmaktaydı.¹⁴⁴

Tarih boyunca dikkat edilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkan servetlerin korunması, saklanması meselesi Osmanlı Devleti'nde sarraflar eliyle yürütülmüştür.¹⁴⁵ Bu bankerleri Osmanlı iş bölümü sisteminin bir parçası¹⁴⁶ olarak değerlendirdiğimizde servet saklama işlevleri yanında hangi sınırlar içerisinde bir işlem yapabilme özelliğine sahip oldukları üzerinde durulmalıdır. Buna göre sarraflar ve bankerler Osmanlı ve yabancı paraları değiştirme, mevduat gibi sayılabilecek

¹⁴¹ Sarraflık çok eski dönemlere kadar götürülebilir. Bu açıdan bakıldığında Hz. İsa döneminde sarrafların bulunduğu, İslam'ın ilk dönemlerinde çarşılarında dirhem ve dinarları tartan sarraf benzeri kişilerin para değiş-tokuşu ile ilgilendikleri bilinmektedir. Bkz. Nebi Bozkurt, "Sarraflık", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. 36, İstanbul, 2009, s. 162-163.

¹⁴² A. H. Lybyer, "The Ottoman Turks and the Routes of Oriental Trade", **The English Historical Review**, Vol. 30, No. 120, Oct., 1915, s. 582.; Ayrıca Galata semtinin Osmanlı öncesi dönem bilgileri için bkz. Semavi Eyice, "Galata" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları, s. 348-349.

¹⁴³ Kazgan, **a.g.e.**, s. 13-16.

¹⁴⁴ Ioanna Pepelasis Minoglou, "Ethnic Minority Groups in International Banking: Greek Diaspora Bankers of Constantinople and Ottoman State Finances c. 1840-81", **Financial History Review**, Vol. 9, 2002, s. 127.; Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, s.760.; Hasan Ferid, **Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi-Bankacılık**, C. 3, Mehmet Hakan Sağlam (Haz.), İstanbul, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, 2008, s. 12-13.

¹⁴⁵ Arslan Yüzgün, "Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi" **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 155.

¹⁴⁶ Bu ifadeyi kullanan Kazgan, Galata Bankerlerinin iş bölümünün bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğinden bahseder. Bkz. Haydar Kazgan, "Galata Bankerleri", **Ekonomi Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, s. 469.

kaynakları saklama-koruma ve belli şartlar altında krediler açma işlemlerini üstlenmişlerdir.¹⁴⁷

Osmanlı hükümetine kredi vermek, iltizam usulünde mültezimleri finanse etmek ve hatta mültezim olarak görevli olmak gibi alanlarda Galata sarraflarının tüm bu işlemler dışında poliçecilik yaptıkları da bilinmektedir.¹⁴⁸ Osmanlı Devleti'nin bazı banker ve sarraflara poliçecilik işlemlerini yaptırmak suretiyle kambiyo istikrarını korumaları görevini yüklemesi sarrafların Osmanlı finans tarihi içerisindeki yerinin büyüklüğünü göstermesi bakımından son derece önemlidir.¹⁴⁹ Bazı esnaf kayıtlarına bakıldığında 1714 yılı itibariyle sarraf loncasına kayıtlı 40 kadar sarraf bulunmaktaydı, daha sonraki kayıtlarda loncaya kayıtlı esnaf sayısının 137'ye yükseldiği; bu sayı içerisinde toplam 72 tane sarrafın poliçecilik ile meşgul olduğu söylenebilir.¹⁵⁰ Ayrıca 1897 Osmanlı İstatistiklerinde poliçeci ve komisyoncu adı altında kaydı tutulmuş olan toplam 48 sarraf bulunduğu bilinmektedir.¹⁵¹ Arşiv belgelerine baktığımızda poliçecilik işinin daha sonraki yıllar itibariyle de devam ettiğini görebiliriz. Nitekim daha önce Dersaadet Bankası ile de poliçe işlemi gerçekleştirmiş olan muhtelif bir çok poliçeci-bankerin 17 Ağustos 1861 tarihinde Fransa Bankasına verilmesi gereken poliçe borçları ile ilgili belgeden anladığımız kadarıyla poliçe işlemi Dersaadet Bankası sonrasında da devam etmektedir.¹⁵² (Bkz. Tablo 4)

¹⁴⁷ Yüzgün, **a.g.m.**, s. 155.

¹⁴⁸ Toprak, **a.g.m.**, s. 760-761.; Kazgan, **a.g.m.**, s. 469.

¹⁴⁹ Hüseyin Al, "Osmanlı Devleti'nde İlk Kambiyo İstikrarı Sözleşmesi", **Toplumsal Tarih**, S. 7, İstanbul, Temmuz 2000, s. 4-5.; Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982, s. 131.

¹⁵⁰ Yavuz Cezar, "The Role of the Sarrafs in Ottoman Finance and Economy in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", **Frontiers of Ottoman Studies**, Vol. I, Colin Imber & Keiko Kiyotaki (edt.), London - New York, I.B. Tauris, 2005, s. 62.

¹⁵¹ 1897 yılında poliçe işi ile uğraşan bu kişilerin devlete 36.450 kuruş vergi ödedikleri istatistik kayıtlarından görülebilmektedir. Ayrıca 1866-1897 yılları arasında sarraf-poliçeci ve komisyonculardan alınan toplam vergi miktarı 2.805.778 kuruş alınmıştır. Bkz. Tefik Güran, **Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897**, Tarihi İstatistikler Dizisi C. 5, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Temmuz 1997, s. 267.

¹⁵² Poliçe ile ödeme yapma yöntemi günümüzde de devam eden bir uygulamadır. Burada kastedilen Osmanlı Devleti'nde poliçeci esnafı olarak adlandırılan esnafın yaptığı işin devamlığının bulunduğu hatırlatılmasıdır. BOA. **İ. MMS.** 23/998. 14 RA 1278. 17 Ağustos 1861. Bu belgeye göre tabloda adı verilen tüccar ve sarrafların Fransız Bankasına olan borçlarının yekünü verilmiştir. Belgenin içeriğine bakıldığında "...Dersaadet tüccar ve sarrafınının Fransa Bankası'na olan

Özellikle burada vurgulamak istediğimiz husus; Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki gelişmeler sonrası dönem olan 1750-1850 yılları arasında sarrafların rollerinin çok önemli birer aktör olma noktasına doğru değişmesidir.¹⁵³ Arşiv belgelerinden de anlaşıldığı üzere 19. yüzyılın sonlarına doğru gelinirken sarrafların uluslararası ticaret işlemlerinde poliçe kullanmaya devam ederek bankerlik rolünün bir kısmını oynadıkları görünmektedir.¹⁵⁴ Para, kredi, esham ve tahvilat işleri ile uğraşan kişilere verilen banker sıfatı Avrupa'da bankacılara verilen bir sıfat olarak da kabul edilir.

Nitekim Baltazzi ve Aleon Dersaadet Bankası müdürleri olmalarına rağmen kendi yaptıkları poliçe işlemlerine devam etmektedirler. Devlet tarafından görevlendirilen bu bankerler Avrupa'ya poliçe çekerken banka ve kendi adlarına tuttukları hesapları ayırmamışlardır. Bu durum onların kendi namlarına poliçe işlemlerine devam ettiklerini göstermektedir.¹⁵⁵ Burada bu bankerler ancak Osmanlı yönetiminin izni altında bankacılık faaliyetlerini resmi olarak sürdürebilmektedirler. Osmanlı için bahsi geçen dönem içerisinde sarraflıktan bankerliğe geçiş olarak adlandırabileceğimiz bu gelişme Osmanlı finans tarihi açısından da önemli bir yeniliği temsil etmektedir. Bu yenilik Osmanlı ekonomisinin giderek parasallaşmasından kaynaklanan bir yeniliktir.¹⁵⁶

deynlerini mübeyyin bir kut'a defter leffen takdim kılındığı misillü deynleri cüz'î olan sâirlerinin dahi esâmisini ilâve ile lede'l-hâce defter-i mezkûru ikmâl edeceğimin beyânıyla kesb-i mefharat eylerim." denildiği görülmektedir.

¹⁵³ Cezar, **a.g.m.**, s. 60.

¹⁵⁴ Bankerlik işinin özelliklerinden bir tanesi olan poliçe aracılığı yapmanın yanı sıra bankerler daha çok tasarruf sahiplerinin paralarını yönetme ve kredi verme özellikleri ile anılmaktadırlar. Bkz. Kazgan, **a.g.e.**, s. 15-16.

¹⁵⁵ Dersaadet Bankası müdürlerinin yapmış oldukları poliçe işlemleri için tutulan hesap defterlerinden çalışmanın üçüncü bölümünde bahsedilecektir. BOA. **HR. MKT.** 42/3. 22 Ra 1268. 15 Ocak 1852. Belgede iki bankerin görevli Avrupa'ya çektikleri poliçelerin bedeli belirtilirken, bu poliçecilik işinin bir "*ticaret-i nâ-meşrû'aya*" dönüştüğüne dair uyarılarda bulunuluyor: "*Dersaadet Bankası'nın kambiyo için Avrupa'ya çekmiş olduğu poliçeler bedelâtından dolayı banka müdürleri taraflarından verilmiş olan hulâsa defteri mantûkunca yüz elli milyon mikdarı kuruş terâküm idip bu kadar poliçe çekilmesinin ve Devlet-i Aliyye'ye bunun masârifinden dolayı bunca fedakârlığa mecburiyet verilmesinin sebebi bazı tüccar taraflarından bu madde suistimale getirilerek bir ticaret-i nâ-meşrû'aya başlanmış olmasından ibaret olduğundan şu hale bir nihayet verilmek lâzım gelmiştir."*

¹⁵⁶ Yavuz Cezar, "18 ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Oluşan Yeni Mali Sektörün Mahiyet ve Büyüklüğü Üzerine", **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi**, S. 9, Nisan 1996, s. 118-120.

Tablo 4

Fransa Bankası'na Borcu Olan Poliçeci Esnafı

Tüccarlar	Toplam Poliçe Borcu (Frank)
Hüdaverdi Hoca Abraham	2.665.500,00
Baltacı Mösyö Emanuel	4.337.267,79
Jan Delta	1.466.590,00
Galati	320.000,00
Mösyö Hava	4.117.300,00
İstefan Mavrodordato	3.715.902,43
Sezyo Karikoçu	2.801.971,43
Tubini ile Korpi	1.644.661,43
TOPLAM	21.069.193,08

Kaynak: BOA. İ. MMS. 23/998. 14 RA 1278. 17 Ağustos 1861.

Osmanlı sarraf ve bankerlerinin yukarıda bahsi geçen yeni dönem ve işlem yapabilme fonksiyonlarının modern kurumsal bankacılık sisteminin gelişmesine olumlu katkılarının olduğu açıktır. Dersaadet Bankası öncesindeki finansal aktörlerin rollerini incelerken üstlenilen rolü kurumsal manada bankacılık işlevi ile farklar ve benzerlikler üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. Bir aktör olarak banker, bankerlik kuruluşu ve banka uygulamaları arasındaki sınırı iyi çizebilmek için sarrafların rollerinin bankadan hangi anlamda farklılık gösterdiğine değinmek uygun olacaktır. Sarrafların Osmanlı Devleti sınırlarındaki finansal faaliyetleri birbirleri ile yakından ilişkili iki alan üzerinde şekillenmektedir. Bunlardan ilki sarrafların yaygın olarak başvurdukları alan olan Devlet-Kamusal (Public) alandaki finansal faaliyetler, ikincisi ise özel teşebbüs (private) bölgesi içinde kalan alandır.¹⁵⁷

Kamu ve özel alan olarak yukarıda tarif ettiğimiz düzlemde Osmanlı sarraf ve bankerlerinin uğraştıkları temel finansal faaliyetleri kurumsal manada kamu hizmeti ve tam tersine kişisel servet arttırıcı bir iktisadi çaba olarak

¹⁵⁷ Araks Şahiner, "The Sarrafs of İstanbul: Financiers of the Empire", **Unpublished MA Thesis**, Institute of Social Sciences in Partial Satisfaction of the Requirements for the Degree of Masters of Arts in History, Boğaziçi Üniversitesi, 1995, s. 24-25.

sınıflandırabiliriz. Bu manada sarrafların kazanç alanlarının kamu alanında mı yoksa özel alanda mı daha ağırlıklı olduğunu anlama imkânımız olacaktır. Bu bilgiler neticesinde Osmanlı Devleti özelinde sarraflık veya bankerlik faaliyetlerinin kurumsal bankacılık uygulamalarının ne kadar yakınında durduğunu söylemek kolaylaşacaktır.

Osmanlı sarraf ve bankerlerinin faaliyet gösterdikleri dört temel faaliyet; ticaret, kambiyo, ikrazat ve iltizam (vergi toplama) olarak sayılabilir.¹⁵⁸ Bu alanlardan kambiyo istikrarı uygulaması Osmanlı Devleti'nde bir merkez bankası ya da kurumsal bankalar olmadığından sarraflara/bankerlere yaptırılıyordu. Bab-ı Ali bu uygulama nedeniyle banker-sarraf grubunun temel iktisadi fonksiyonlarını para değişiminde aracılık etme ve halkın bozuk para ihtiyacını karşılama anlamında belirlemiştir.¹⁵⁹ Üzerinde durmaya çalıştığımız Osmanlı para sisteminin olumsuz yapısı nedeniyle oluşan farklı paralar arası değer farkı sarraf-bankerlerin kârlarının doğal bir kaynağı olmuştur.¹⁶⁰

Diğer bir özel iktisadi işlem olarak yapılan ticaret sayesinde sarrafların elinde şekillenen uluslararası ticaret¹⁶¹ şahsi geliri ve sermayeyi arttırıcı bir etki yapmaktadır.¹⁶² Aynı zamanda dış piyasadan alınan kredili mallar Osmanlı iç pazarında ya peşin satıldığından ya da kar marjı yüksek tutularak kredili satıldığından sarrafların kar oranları da yüksek seviyelerde seyretmekteydi.¹⁶³ Bu iki özel olarak kabul edilebilecek işlem sırasında sarrafların Osmanlı hükümeti ile bağlantılarını koparmadıkları dikkate değer bir durumdur. Burada devlet adına vergi toplama işlemi ile de karşımıza çıkan sarraflar Osmanlı Devleti'ne bir anlamda kredi açıyor durumunda görünmekteydiler. Burada iki türlü kreditörlük söz konusudur. Birincisi doğrudan kısa vadeli avans verme, ikincisi ise hükümete mal tedariki

¹⁵⁸ Al, "Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri...", s. 20.

¹⁵⁹ Darphane'nin sarraflara yüklediği bozuk para ihtiyacında rol almaları görevi önemlidir. Bkz. Şahiner, a.g.e., s. 27. Darphane'nin sarraflara yüklediği bozuk para ihtiyacında rol almaları görevi bu nedenledir.

¹⁶⁰ Al, a.g.e., s. 21.

¹⁶¹ Şahiner, a.g.e., s. 26.

¹⁶² Halil İncalcık ve Donald Quatert(edt.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)**, C. 2, İstanbul, Eren Yayınları, 2006, s. 643-656.

¹⁶³ Al, a.g.e., s. 20.

şeklinde kredi vermedir. Tımar sisteminin bozulması sonrasında uygulanan İltizam sistemi içerisinde devletin kısa sürede vergi gelirini temin etmek istemesi nedeniyle yine sarrafların devreye girdiğini görüyoruz. Sarrafların bir banka gibi çalışmalarından ötürü taşradaki gelirlerin merkeze kolay ulaştırılması konusunda yardımcı olmaları onların Osmanlı hükümetleri nezdinde vazgeçilemez bir konumda neden bulduklarını anlatmaya yeterlidir.¹⁶⁴

Osmanlı sarraflarının önemlerinin artmasının ilk nedeni kamu maliyesinde iltizam sisteminin öne çıkması ile birlikte iltizam görevini üzerine alan mültezimlerin sarrafların kefaletini göstermek durumunda kalmalarıdır. İkinci neden de Osmanlı Devleti'nin gelecekte toplayacağı vergi gelirini sarraflar eliyle şimdiden iskontolu olarak almak istemesi sonucu önemlerinin artmasıdır. Bu iki durum sarrafların Osmanlı mali sistemi içerisinde kredi açan bir kuruluş gibi ihtiyaç duyulmalarına neden olmuştur.¹⁶⁵ Bu rolleri ile kamu borç kaynağı olarak değerlendirilebilecek olan sarraf işlemleri bazı elzem kamu ihtiyaçlarının finansman aracı olarak Osmanlı Devleti tarafından kullanılmış, para ihtiyacının arttığı dönemlerde hazinenin kısa vadeli kredi taleplerini karşılamışlardır.¹⁶⁶

Sarraf ve bankerlerin kambiyo işlemleri uğraşan bir esnaf loncası gibi çalışması Avrupa sanayi devrimi sonrası değişmiştir. Bu değişim daha çok rollerinin yükselmesi bağlamında olmuş¹⁶⁷, artan uluslararası ticaret hacmi ve bir takım parasal sorunlar etrafında şahsi çıkarlarını da gözeten bir anlayış ile hareket eden sarraflar bankacılık kurumunun dışında özel alanları da doldurmuşlardır. Bu daha çok sarraflıktan büyük bankerliğe veya bankacılık kuruluşlarına doğru seyir izleyen bir özel alan şeklinde olmuştur.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Yavuz Cezar, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", **Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 204-205.

¹⁶⁵ Hüseyin Al, "Tanzimat'a Kadar Osmanlı Devleti'nde Bankacılık Faaliyetleri", **Active Bankacılık ve Finans Makaleleri-1**, Alkım Ltd. Şti., İstanbul, s. 99. Ayrıca sarrafların devlet bankası gibi bir işlev görmeleri ile ilgili olarak bkz. Toprak, **a.g.m.**, s. 133.

¹⁶⁶ Ali Akyıldız, "Sarraflık", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. 36, İstanbul, 2009, s.163.; Şahiner, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁶⁷ **A.e.**, s. 100.

¹⁶⁸ Talat Tuğçetin, **Ödünç Para Verme İşlemleri**, İstanbul, Bankalar Birliği Yayınları No: 103, s. 10.; Hazim Atıf Kuyucak, **Para ve Banka**, C. 2, Ankara, Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu Yayını, No:7, s. 161.; Al, "Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri...", s. 24.

Kısaca anlatmaya çalıştığımız sarrafların Osmanlı ekonomisindeki rolü ve sarraflıktan bankerlik ve bankacılık kuruluşu halini almaya doğru giden süreç Osmanlı bankacılığının temelini oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak özellikle Tanzimat sonrası dönemde banka kurma teşebbüsleri artmaya başlamıştır. Banka kurulması fikri ve ihtiyacı neticesinde bir takım banka açma girişimleri olmuştur. Bu girişimleri ayrı bir başlık altında incelemeye çalışmak bankerlik-bankacılık kuruluşları arasında bir kıyaslama yapabilmek açısından uygun olacaktır.

2.1.2. Kurulamayan Bankalar ve Bankacılık Tecrübesine Karşılaştırmalı Bir Bakış

Bankalar, mevduat veya diğer bir isim altında birikim sahiplerinden topladıkları fonları kendi hesaplarına iskonto, ödünç verme ve diğer mali işlemlerde kullanmayı esas uğraşı alanı haline getirmiş olan finansal araçlardır.¹⁶⁹ Bankalar insanların kullanmadığı paraları toplayarak ekonomiye kredi biçiminde dağıtmakla bir anlamda kredi ticareti yapan kurumlar olarak da nitelendirilirken¹⁷⁰, diğer taraftan çift taraflı olarak alacakların tahsili ya da borçların ödenmesine aracılık eden bir kurum olarak da tanımlanmaktadır.¹⁷¹ Bankaların para kullanmadan mübadele yapılmasını kolaylaştıran ve kısa vadeli mevduat toplayıp borç veren bir kuruluş olarak gördüğümüzde ticaret bankası özelliklerine¹⁷², daha uzun dönemli yatırım kredisini devletlere ve büyük şirketlere açan bir kuruluş olarak tanımladığımızda ise yatırım bankası¹⁷³ özelliklerine vurgu yapmış oluruz.

Kısaca tanımlarını vermeye çalıştığımız banka kavramı tarihte ilk olarak “bir şey” in¹⁷⁴ ödünç verildiği yer olarak tapınaklar için kullanılmıştır. Banka kavramının

¹⁶⁹ Öztin Akgüç, “Banka”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, s. 137; Frederich S. Mishkin, **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 2000, s. 7.

¹⁷⁰ Hikmet Urgancı, **Para ve Banka**, Adana, Önder Matbaası, 1982, s. 47-48.

¹⁷¹ Ferid, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁷² Kuyucak, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁷³ Akın İlkin, “Bankacılıkta Uzmanlaşma”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, s. 140-141.

¹⁷⁴ Bir şey olarak belirtilen meta paradan ziyade belli malların, eşyaların muhafaza edilmesine işaret etmektedir.

kullanılmadığı ancak işlev olarak basit bir banka özelliğini üzerinde taşıyan tapınaklar ilkçağlarda birçok topluluğun kullandığı araçlar olarak dikkat çekmektedir.¹⁷⁵ Burada yapılmak istenen Avrupa'nın modern anlamda sayılabilecek bankacılık uygulamalarının kısaca nasıl bir gelişim gösterdiğinden bahsederek, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelere karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ışık tutabilmektir.

Modern anlamda bankacılık faaliyeti olarak tanımlanabilecek uygulamalar ticaretin canlanması ve görece barış dönemlerine rastlamaktadır. Venedik ve Cenova gibi tarih boyunca ticaretin başkentleri olmuş bu iki şehir devleti bankacılık faaliyetleri için de önemli bir konuma sahiptirler.¹⁷⁶ Venedik'te kredi bankacılığı şeklinde faaliyet gösteren, mevduat kabul etmesi ve kambiyo işlemleri üzerinde yürütücü bir rol üstlenmesi bakımından modern anlamda tarihteki ilk banka olarak kabul edilen banka kurumu 1157 yılında kurulmuştur.¹⁷⁷ Daha sonraki dönemde ekonomik güç dengesinin Kuzey Avrupa'ya kaymasıyla birlikte bu bölgelerdeki liman şehirlerinin önem kazandığı 17. yüzyıl ve sonrası dönemde bankacılık faaliyetleri daha yoğun olarak bu coğrafyaya kaymıştır.¹⁷⁸ Amsterdam, Brugge ve Antwerp gibi şehirlerin limanlarında atan ticari hayat, artık bankacılık faaliyetlerinin de buralarda yoğun görülmesine neden olmuştur.¹⁷⁹

Avrupa'daki ticaret merkezi değişimi sonrası cazip hale gelen kuzey ülkelerindeki ilk banka örneği 1607 yılında kurulan *Amsterdam Bankası*'dır. *Amsterdam Bankası* sonrasında sırasıyla 1619 yılında faaliyete başlayan Hamburg Bankası, diğerlerine nazaran daha az ayakta kalabilen *Stockholm Bankası* ile emisyon bankacılığı yapan iki bankadan yüzyılın sonuna doğru 1694'de faaliyetlerine

¹⁷⁵ Urgancı, **a.g.e.**, s. 49.; Ulutan, **a.g.e.**, s. 16.; Ferid, **Osmanlı'da Para ve Finansal...**, C. 3, s. 6-7.; Kuyucak, **a.g.e.**, s. 16-17.; Al, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁷⁶ Frederic C. Lane, **Venice A Maritime Republic**, Baltimore-Maryland, John Hopkins University Press, 1973, s. 79-82, 146-148.

¹⁷⁷ Tarlan, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁷⁸ Tefik Güran, **İktisat Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 2011, s. 113.; William H. Mcneil, **Dünya Tarihi**, Alâeddin Şenel (Çev.), 11. Bsk., İstanbul, Haziran 2006, s. 430-431.

¹⁷⁹ Al, **a.g.e.**, s. 5.

başlayan ilk banka olan *Bank of England* ve 1800'de açılan Fransa'daki muadili *Banque de France* başlıca sayılması gereken bankalardır.¹⁸⁰

Avrupa sanayi devrimi sonrası oluşan yeni iktisadi düzen içerisinde uluslararası ticaretin artması ile birlikte devlet bankası konumundaki emisyon bankaları yanında özel bankacılık kurumları modern bankacılık işlemlerine yakın işlemler yapmaya başlamışlardır. Ticaretin Avrupa Devletleri için sınır ötesi hale gelmesi bankacılığın bu gelişmeye hizmet etmesi sonucu doğurmuş, bankacılığın da bu şekilde gelişmesine neden olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren kurulacak olan modern bankaların ilk nüveleri olan bu bankalar uzmanlaşarak günümüz sisteminin temelini oluşturmuş ve Osmanlı Devleti'nin de içerisinde olduğu Avrupa dışındaki ülkeleri etkilemiştir.¹⁸¹

Osmanlı Devleti'nin yukarıda değindiğimiz Avrupalı devletlerin bankacılık tecrübelerine benzer bir tecrübeyi daha geç bir tarihte yaşamış olması Osmanlı'nın az gelişmişliği ile açıklanacak kadar basit bir tahlile imkân vermemelidir.¹⁸² Avrupa'daki bankacılık faaliyetlerinin de uzun yıllar sarraflar eliyle yürütüldüğü bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin kendisine has konumu ve taşıdığı özellikler itibariyle bir değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır. Nitekim Tanzimat Fermanı öncesi dönemde ve özellikle 18. yüzyılda Osmanlı finansal kayıtlarının ekonomik göstergeleri Osmanlı sanayisinin gelişim içerisinde olduğu ve 19. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'daki Sanayi devriminin olumsuz etkilerinin Osmanlı üzerinde hissedilmediği şeklindedir.¹⁸³ Buna göre Avrupa'da kurulan ilk bankaların da daha çok ticaretin emrinde çalışmakta oldukları, Sanayi'nin finansmanı ile uğraşmadıkları söylenmelidir. Sanayi finansmanı gibi bir rolleri bulunmayan bu bankaları sadece Sanayi Devriminin geliştirdiği üretim olanakları sonucu artan

¹⁸⁰ Al, a.g.e., s. 6-10.

¹⁸¹ Tarlan, a.g.e., s. 39-41.

¹⁸² Eldem, a.g.e., s. 13.

¹⁸³ Mehmet Genç, "A Study of The Feasibility of Using Eighteenth-Century Ottoman Financial Records as an Indicator of Economic Activity", **The Ottoman Empire and The World Economy**, Huri İslamoğlu-İnan (edi.), New York, Cambridge University Press, 2004, s. 359.

ticaretin yardımcı bir aktörü olarak değerlendirmek gerekmektedir.¹⁸⁴ Bu açıdan bakıldığında Osmanlı bankacılık faaliyetlerinin Sanayi Devrimini gerçekleştirememesi ile bir bağlantısı yoktur.

Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı sosyal yapısında yol açtığı değişmeler yanında iktisadi yapı içerisinde bankacılık kurumunun ve para politikalarının finansal alt-yapı hazırlığı bağlamında özel bir yeri bulunmaktadır.¹⁸⁵ Osmanlı Devleti'nde ilk banka kurma girişimi İngilizler tarafından yapılmıştır. Ticari faaliyetlerin daha kârlı bir şekilde geniş pazarlara ulaşır hale gelmesini isteyen İngilizler Tanzimat öncesi döneme denk gelen 1836 tarihinde bir banka kurma isteğinde bulunmuşlar, ancak bu istekleri Osmanlı yönetimi tarafından reddedilmiştir.¹⁸⁶ Bu girişimden sonra bilinen diğer banka kurma teklifi yine İngilizlerden gelmiştir. İngiltere'nin Bursa konsolosu olarak görev yapan Sandison isimli bir yetkili Mustafa Reşit Paşa'ya '*Reed Irving and Company*' isimli şirket adına Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bir banka kurma teklifinde bulunmuştur. Daha sonra 1840 yılında ise '*General Bank of Constantinople*' isminde kurulacak bir İngiliz bankası için teklifte bulunulmuş, buna karşılık Fransızlarda Mösyö Coste tarafından bir alternatif banka önerisi getirmişlerdir.¹⁸⁷ Bu öneri ve teşebbüslerin yanında İngilizler kendi ülkelerinde İzmir ile yapılacak ticareti geliştirmek amacıyla İzmir Ticaret Bankası adıyla bir banka kurmuşlar, bu banka 1847 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁸⁸ Tüm bu öneriler Osmanlı yönetimince kabul edilmemiş ve Osmanlı Devleti'nde banka kurma planları fiiliyata geçememiştir.

Bu başarısız denemelerin yanında Osmanlı topraklarında fiili olarak Dersaadet Bankasından önce kurulmuş bir banka örneği bulunmakta, sadece illegal olarak banka kurma girişimlerine rastlanmaktadır. Bunun ilk örneği 1842 yılının

¹⁸⁴ Avrupa ve Amerika'daki bankacılık faaliyetlerinin ticaret ve sanayi ile olan ilişkisinin evrimi için bkz. Alice Teichova/Ginette Kurgan-van Hentenryk/Dieter Ziegler, **Banking Trade and Industry Europe America and Asia From the Thirteenth to the Twentieth Century**, New York, Cambridge University Press, 1997, s. 1-17.

¹⁸⁵ Haydar Kazgan, **Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali**, C. 1, Ankara, Roma Yayınları, Haziran 2005, s. 157.

¹⁸⁶ Al, "**Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri...**", s. 37.

¹⁸⁷ Toprak, **a.g.e.**, s. 135.

¹⁸⁸ Al, **a.g.e.**, s. 42.

başında İzmir’de Osmanlı yönetiminden gerekli izinleri almadan faaliyete geçen İzmir Bankası (*Smyrna Bank*)’dır.¹⁸⁹ Bu banka 18. yüzyılın sonlarından itibaren artan uluslararası ticaret hacminin, Osmanlı liman şehirlerine gösterilen önemi arttırması sonucu değeri artan İzmir şehrinde kurulması önemlidir. İzmir’de bu yüzyılın başlarında yeni ticari ortaklıklar kurulmuş, bu ticari ortaklıkların getirisi daha yoğun bir ticari faaliyet ve finansal işlem ağı şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁹⁰ İzmir’in ticaret ağı içerisinde gelişmesi¹⁹¹ ile beraber bu şehir üzerinden yapılan dış ticaret faaliyetlerinde finansal işlemler Osmanlı gayrimüslim sarraf ve bankerleri tarafından gerçekleştiriliyordu. Osmanlı topraklarında ticari faaliyeti sürdüren İngilizler gayrimüslim Osmanlı vatandaşı sarraf ve bankerlerin aracılık ettikleri finansal işlemlerden dolayı kâr hadlerinin(marjlarının) düşük olduğunu düşünüyorlardı.¹⁹² Bu nedenle kurulacak olan banka aracılığıyla yaptıkları ticari faaliyetlerin Osmanlı limanlarından iç kesimlere doğru genişleyeceğini ve böylece işlem maliyetlerini azaltacaklarını düşünüyorlardı.¹⁹³ Böylece İzmir limanındaki ticaretin artmasına paralel olarak gelişen ticari faaliyetleri sürdüren yabancı tüccarlar¹⁹⁴ tarafından İzmir’de bulunan İsveç Konsolosunun himayesinde kurulmuştur. Adı geçen banka Osmanlı yönetimince hukuki olarak tanınmamış ve gerekli izinleri olmadığı gerekçesiyle kapatılmıştır.¹⁹⁵

Osmanlı Devleti’nin kendi himayesinde kurdurduğu, hatta sermayesine bir miktar ortak olduğu ilk banka olan Dersaadet Bankası öncesi çeşitli gruplarca dile

¹⁸⁹ BOA, **İ.HR. 19/923**. 6 CA 1258. 15 Haziran 1842.

¹⁹⁰ Elena Frangakis-Syrett, **18. Yüzyılda İzmir’de Ticaret (1700-1820)**, Çiğdem Diken (Çev.), İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2006, s. 143.

¹⁹¹ İzmir’in ticaret hayatındaki gelişiminin başlaması ile ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. Daniel Goffman, **İzmir Levantine World (1550-1650)**, London, University of Washington Press, ,1990, s. 138-147.

¹⁹² Reşat Kasaba, “İzmir”, **Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri**, Çağlar Keyder, Y.E. Özveren, D. Quataert (edt.), İstanbul, Tarih Vakfı ve Yurt yayınları, 1994, s. 4.; Hüseyin Al, “Osmanlı Devleti’nde Kurulan İlk Banka İzmir Bankası (Smyrna Bank)”, **Active Bankacılık ve Finans Makaleleri-1**, İstanbul, Alkim Ltd, Şti., s. 102-103.

¹⁹³ A.e. s. 102.

¹⁹⁴ Bu tüccarlar arasında İngiliz, Fransız, Avusturyalı, Rus, Hollandalı, Sardunyalı, Amerikalı, Toscanalı, Danimarkalı, İspanyol ve Rum tüccarlar bulunmaktadır. Bkz. Charles Issawi, **The Economic History of Turkey 1800-1914**, Chicago, The University of Chicago Press, 1980, s. 340.

¹⁹⁵ Al, a.g.e., s. 39.

getirilen banka kurma fikrinin neden kabul edilmediği sorusunun cevabı verilebilmesi zor bir cevaptır. Konuya Osmanlı Devleti'nin iktisadi yönetim ve devletlerin egemenlik anlayışı özelinden bakmaya çalıştığımızda yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı kadarıyla faydalı olabilecek uygulamalar yapacak olsa dahi, bankanın kurulması aşamasında hukuki olarak Osmanlı yönetiminden izin alınmamış olması etkili olmuştur. Bankanın izin alınmadan açılması nedeniyle devlet tarafından reddedilmesi en azından İzmir Bankası örneğinde yeterli bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁶ Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin banka kurulması hususunda bir hukuki bankacılık altyapısının bulunmaması, bankaların sarraf/banker gruplarının tekellerine yönelik tehlike doğurması nedeniyle direnişte bulunmaları ve Osmanlı Devleti'nin o dönemde para reformu ile meşgul olması gibi unsurlar da gözden kaçırılmamalıdır.¹⁹⁷

İktisadi şartlar noktasından konuya bakarsak eğer, Devlet tarafından yapılacak fayda-maliyet analizi üzerinden bir değerlendirme yapmak uygun olacaktır. Fayda-maliyet analizi yapıldığında kurulması düşünülen bankaların Osmanlı para sistemindeki bozukluktan dolayı piyasadaki para arzını olumsuz etkileyebileceği öngörülebilir. Piyasadaki para arzı düştüğünde devletin vergi gelirlerini toplaması ve tahsilatta bulunması güçleşecektir. Nitekim İzmir Bankası örneğinde görüldüğü üzere banka tarafından %6-7 faiz oranı ile fon toplanması akçe'nin fiyatını arttırıcı olumsuz bir etki yapmıştır. Osmanlı yönetimi bu durumun kendisi için olumsuz olduğunu bildiğinden bankanın kapatılması için girişimlerde bulunmuştur.¹⁹⁸ Aynı zamanda yabancı devletlerin temsilcileri veya tüccarları tarafından açılacak olan bankaların Osmanlı Devleti'nin topraklarında yapacağı faaliyetler neticesinde yönetimin acze düşmekten çekinmesi de banka kurulması kararının alınmasına mani olmuştur denilebilir.¹⁹⁹ Yukarıda sayılan para sisteminde istikrarının sağlanamamış ve bir reformun hayata geçirilememiş olması, içerideki

¹⁹⁶ BOA, **İ.HR. 19/923**, 6 CA 1258. 15 Haziran 1842; Al, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁹⁷ Bu unsurların ayrıntılı bir değerlendirilmesi için henüz Tübitak Sobag-108K571 nolu ve "Osmanlı Finans Sisteminde Çağdaşlaşma: Para, Banka ve Borsa Alanında Gelişmeler(1840-1875)" isimli proje kapsamında hazırlanan çalışmaya başvurulabilir. Benimle Osmanlı bankacılık faaliyetleri ile ilgili aydınlatıcı bilgileri paylaşma nezaketi gösteren Dr. Hüseyin Al'a teşekkürü bir borç bilirim.

¹⁹⁸ Al, **a.g.e.**, s. 39.

¹⁹⁹ Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, Cilt 1, İstanbul, 2005, Orion Yayınevi, s. 156-157.

sarrafbanker gruplarının direniş ve hukuki bir altyapının henüz bulunmamasından oluşan üç ana sebep bankacılık faaliyetlerine izin verilmesi için esneklik gösterilmesine engel olmuştur.

Diğer taraftan Osmanlı sarraf ve bankerleri olan gayrimüslim taifenin de dışarıdan bir girişim ile banka kurulması hadisesine olumlu baktıklarını söylemek hayli güçtür.²⁰⁰ Osmanlı sarraf-bankerlerinin yabancı alacaklılar-tüccarlar ile Osmanlı piyasası üzerinde rekabet halinde oldukları bilinmektedir. Bu rekabet finansal işlemlerin kimin tarafından yürütüleceğine dair bir rekabettir.²⁰¹ Osmanlı gayrimüslim sarraf taifesinin Osmanlı idaresi tarafından kurulan Osmanlı Bankası'na bile muhalefet ettikleri²⁰² göz önünde bulundurulursa yabancı sermayeli veya menşeli bir banka kurulması fikrine sıcak bakmayacakları tahmin edilebilir. İzmir Bankası örneği ile ilgili olarak Osmanlı gayrimüslim sarraf ve banker taifesinin çıkarları zedelenecek düşüncesi nedeniyle İzmir'de kurulacak olan bankaya itiraz ettikleri de söylenebilir.²⁰³

Dersaadet Bankası öncesinde finansal işlemlerin 18.yüzyılın ortalarına kadar sarraf grubu tarafından yapıldığını, daha sonra ise bu yapının bankerliğe doğru kaydığını daha önce zikredilmişti. Sarraf-banker gibi aktörlerin yoğun olarak görüldüğü Osmanlı finansal piyasalarındaki bankacılık faaliyetlerinin kurumsal bir yapı içerisinde yapılmak istenmesi ilk olarak yabancı tüccarların pratik ihtiyaçları sonucu ortaya çıkmıştır. Yukarıda sayılan sebepler nedeniyle hayata geçirilemeyen banka kurma fikri ilk olarak Dersaadet Bankası'nın kurulması ile uygulamaya konulmuştur. İkinci bölümün üçüncü kısmında açıklamaya çalışacağımız kambiyo işlemleri, poliçe ve dış ticaret ilişkisine geçmeden önce Dersaadet Bankası'nın kuruluşu ile ilgili bilgi vermek uygun olacaktır.

²⁰⁰ Reşat Kasaba, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Bir İngiliz Bankası: İzmir Ticaret Bankası", **Tarih ve Toplum**, C. 8, S. 43, 1987, s. 58-59.

²⁰¹ Kazgan, **a.g.e.**, s. 155.

²⁰² Bu konudaki Galata bankerlerince dillendirilen itirazlar için bkz. Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, C. 2, İstanbul, Orion Yayınevi, 2006, s. 38-50.

²⁰³ Al, **a.g.e.**, s. 42.

2.1.3. Dersaadet Bankasının Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde faaliyete geçen ancak Osmanlı yönetimince işlem yapmasına izin verilmeyen İzmir Bankasını (Smyrna Bank) saymazsak kurulan ilk banka *Dersaadet Bankası (Banque de Constantinople)* olmuştur. Bankanın kuruluşu ile ilgili literatürde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kısaca özetlemeye çalışacağımız bu görüşlerin genelde Dersaadet Bankasının kuruluş amacı ve kısmi ayrıntılar itibarıyla birlik içinde oldukları, ancak bu isabetli görüşlerin yanında bankanın kuruluş yılı ile ilgili olarak verilen tarihler farklılıklar içermektedir. Kuruluş tarihi olarak çeşitli kaynaklarda çoğunlukla 1845 ve 1847 tarihleri verilmektedir.²⁰⁴ Arşiv belgelerinden ulaşabildiğimiz bilgilere göre Dersaadet Bankası 24 Mart 1849 tarihli belge ile kurulması için görüş birliğine varılmış²⁰⁵, ancak bu tarihi takip eden 5-6 ay içerisinde faaliyete geçmiş görünmektedir. Bankanın sermayedarları Jak Alyon(Jacques Alléon), Emmanuel Baltacı(Emmanuel Baltazzi) ve Osmanlı hükümetidir.²⁰⁶

Bankanın toplam sermayesi 25.000.000 kuruş olarak kararlaştırılmıştı. Bu sermayenin 10.000.000 kuruşluk kısmı hükümet, 15.000.000 kuruşluk kalan kısım ise zikredilen bankerler tarafından karşılanacaktı.²⁰⁷ Osmanlı hükümeti tarafından sermayenin ilgili kısmının karşılanacağı taahhüt altına alındıysa da bankanın müdürleri olarak görev yapacak olan bankerler bu konuda güvence istediler. Sermayenin karşılığı olarak gösterilen

²⁰⁴ Haydar Kazgan ve A. Du Velay Dersaadet Bankasının kuruluşu ile ilgili 1845 tarihini, diğer yazarlar ise 1847 tarihini esas alarak bir değerlendirme yapmaktadırlar.

²⁰⁵ BOA. A. MKT. 184/28, 29 Rebiülahir 1265. 24 Mart 1849. Bu belgede “... *zıkr olunan bankanın vaz'ı niyyet-i mezkûreye mebni idiğü ve ol veçhile kimse, icbar olunmayub oraya ka'ime götürüp götürmemekle de herkesin ihtiyarı elinde bulunduğu mülabesesiyle bunda ne kava'im ve hizanenin ,tibarına ve ne tüccarın menafi'ine dokunur madde olmamasıyla bunun dahi kararı sabık veçhile icra-yı iktizasıyla mezkûr konturato heman imza olunub müddet-i merkumenin hitamında icab-ı halin bi'l müzakere tesviye cıkılması müte'allik ve şeref-sudur buyurulan irade-i seniyye hazret-i tacidari iktiza-yı celilinden bulunmuş olmakla ol bab da emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emirindir.*” ifadesi ile bankanın hemen kurulması gerektiğinin kararı bulunmaktadır.

²⁰⁶ BOA. A. MKT. 199/28. 28 Cemaziülahir 1265. 21 Mayıs 1849. Ayrıca bazı kaynaklarda herhangi bir arşiv belgesine dayandırılmadan Dersaadet Bankası'nın kuruluşu ile ilgili olarak 1849 tarihleri verilmiştir. Bkz. Al, a.e., s. 88.

²⁰⁷ BOA. A. MKT. 184/28, 29 Rebiülahir 1265. 24 Mart 1849.; Eldem, *Osmanlı Bankası...*, s. 21.

Mısır vergisi²⁰⁸ tahsil edilene kadar Osmanlı yönetiminden kendilerinden faiz istememesi hususunda görüş beyan ettiler.²⁰⁹ Bankanın kurulması için hükümet tarafından Osmanlı bütçesinden belli bir meblağ ayrılmıştı, ayrıca ayrılan meblağ sadece kuruluş ile sınırlı kalmamış banka tasfiye edilene kadar sürmüştür. Osmanlı Devleti tarafından sermaye desteği ile faaliyetlerine başlayan Dersaadet Bankası için bütçede ayrılan kalemin ismi “*Evrâk-ı Nakdiyye Bankasına Verilen*” adı ile kodlanmıştır.²¹⁰ Dersaadet Bankası için bütçedeki bahşış geçen kalem adı altında Osmanlı bütçelerinde Dersaadet Bankası’na devlet tarafından sermaye kodu altında sırasıyla; 1850-51 mali yılında 20.822.107, 1851-52 yılında 2.118.818 kuruş, 1852-53 mali yılında 29.924.313 kuruş ve son olarak 1853-54 mali yılında ise 375.000 kuruş kaynak aktarıldığı görülmektedir.²¹¹

Buradan hareketle yeri gelmişken bankanın esas kuruluş amacının kaime istikrarını sağlamak olduğu belirtilmelidir. Dersaadet Bankası müdürleri ile 1 Eylül 1851 tarihinde yapılan kambiyo istikrarı sözleşmesinin beşinci maddesindeki ifadelerle göre bankanın devlet tarafından kaime tedavülü işine hazırlandığı sonucu çıkarılabilmektedir. Bu maddeye göre tedavülde fazla kaimenin bulunması kambiyo istikrarının sağlanmasına engel olacağı için Osmanlı Devleti’nin daha fazla kaime

²⁰⁸ Nitekim Mısır Vergisi daha sonra Dersaadet Bankasının tasfiye sürecinde önemli bir finansman kaynağı olarak ayrılacaktı. BOA, **İ. MVL.** 297/12039. 4 Ca 1270. 2 Şubat 1854. “...*Mısır Eyaleti’nin senevi altmışar bin kiseden altmış sekiz ve dokuz seneleri vergisi olan yüz yirmi bin kîsenin havale olunan mahallere te’diye ve ifasıyla alınan makbuz senedâtı Mısır valisi fehâmetlü devletlü paşa hazretleri taraflarından bi’l-isrâ bunların Hazine-i Celîle’ye teslim olunarak lâzım gelen zimmet pusulalarının ahz u irsâli hususu inhâ ve icra-yı icabı bâ-takrîr ifade ve inbâ olunmuş ve gösterilen kuyûd iktizâsınca seneteyn-i merkûmeteyne mahsuben kambiyonun idaresi ve banka matlûbuyla hususât-ı sâirenin tesviyesi zımnında mebâliğ-i merkûme Baltacı ve Alion bâzergânlar ber-sâbık havale olunarak taraflarından kâmilan ahz u istifâ kılınmış olduğundan merkûmânın işbu iki senelik Mısır vergisinden makbuzları olan yüz yirmi bin kiseden mukaddemâ bazı masârîfât-ı mukteziyeden dolayı istikrâz olunup bankaya verilmiş olan havâlâtdan ez-gayrı makbuz kusur destres olamayıp senedâtını red eyledikleri beyân olunan yirmi iki bin dört yüz altmış dört kîse kûsur kuruşun havâlât-ı sâbıkâ kayıtları terkîniyle istikrâz-ı mezkûr tesviyesi için usulü vechile masraf ve terkîm olunacak zimmet pusulası mücebince eyalet-i mezkûrenin altmış sekiz senesi vergisine irad kaydolunması...*”

²⁰⁹ Nursel Manav, “**Devlet Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi**”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, 2009, s. 49.

²¹⁰ BOA, **İ. DH.** 226/13489. 28 Safer 1267. 2 Ocak 1851. Dersaadet Bankası ile ilgili olarak devlet hazinesinden yapılan ödemeler için bankanın ismi “*Evrâk-ı Nakdiyye Bankası*” olarak geçmektedir. Arşiv belgesindeki ifade şu şekildedir: “*Evrak-ı nakdiye bankasına şu aralık nakdîn şiddet üzere lüzumuna mebnî yine aynıyla te’diye olunmak şartı ve şerâit-i sâire-i ma’lume ile banka-i mezkûra...*”

²¹¹ Tevfik Güran, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 96-99.

tedavüle sürmeyeceği belirtilmiştir. Aynı zamanda tedavülde bulunan kaimelerin yavaş yavaş ortadan kaldırılması için her yıl piyasadan 25.000.000'luk kaimenin geri çekileceği belirtilmektedir.²¹² Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılda mali sorunlar ile mücadele ederken ek mali kaynak sağlamak için kullandığı yöntemlerden birisi kaime basımıdır. 1840 yılında ilk olarak piyasaya sürülen kaimeler başlangıçta 500 kuruş değerindeydi. Daha sonraki dönemde ilk kaimelerin elle yazılmış olması ve basımındaki zorluklar kaimenin kalpazanlık sorunu ile karşı karşıya kalınması sonucunu doğurdu.²¹³ Aynı zamanda farklı değerlerde basılan kaimelerin artması nedeniyle şişen para arzı neticesinde 1853 yılına gelindiğinde 175 milyon kuruşluk kaime tedavülde bulunmaktaydı.²¹⁴ Piyasada bulunan kaimenin yavaş yavaş Dersaadet Bankası tarafından geri çekilip, adeta bir merkez bankası gibi kendi banknotunu piyasaya ihraç etmesi bankanın esas kuruluş amacı olarak düşünülebilir.

Tanzimat sonrası gelişen ticaret nedeniyle oluşan ithalat artışı sonrasında paranın değerinin korunması hadisesi uyarınca Osmanlı parasının sterlin ve frank nezdinde sabit tutulması için Osmanlı yönetimi Dersaadet Bankası'nı bankerler kullanmıştır.²¹⁵ Kurulacak Dersaadet Bankası'nın en önemli görevi daha önce zikredildiği üzere kaime fiyatlarına istikrar sağlamaktır. Banka kurulmadan önce banka müdürleri tarafından yürütülen kambiyo istikrarı ise anlaşılan Dersaadet Bankası'nın tali bir amacıdır. Nitekim isimleri zikredilen banka müdürü bankerlerce

²¹² Dersaadet Bankası ile Osmanlı hükümeti arasında yapılan kambiyo istikrarı sözleşmesinin beşinci maddesinde geçen bu ifadeler kaimenin piyasadan her yıl 25.000.000'luk kısmını çekilip, para sisteminin düzeltilmesi amacının tarif edilmesi olarak yorumlanabilir. “*Kavâim-i nakdiyenin vücudu ve hususan tezâyüdü keyfiyeti kambiyo usulünün muhafazasına muzır olduğundan Saltanat-ı Seniyye müceddeden kavâim-i nakdiye çıkarmaktan ihtirâz eyleyeceğini taahhüd buyurduktan mâadâ işbu kâimelerin bi't-tedric bütün bütün ortadan kaldırılmasına destres olunmak için beher sene yirmi beş milyonluk kâimeyi tedâvülden ahz ve ihrâk edeceğini taahhüd eyler.*” BOA, A. AMD. 31/54, 5 Za 1267. 1 Eylül 1851.

²¹³ Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi...**, s. 227-228.

²¹⁴ Akyıldız, **Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para...**, s. 41-49.

²¹⁵ Tarlan, **a.g.e.**, s. 62.

bu işlem 1843 yılından beri sözleşmeler aracılığıyla yapılmaktaydı.²¹⁶ Aynı bankerlerce bu işlemlerin banka çatısı altında devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Buna göre banka 1 Sterlini 110 Kuruşa, 24 Frank'ı ise 100 kuruşa sabitlemek noktasında görevlendirilmiştir.²¹⁷ Bankanın tali işlem alanı olan poliçe işlemleri²¹⁸ doğrultusunda yapılan kontrat gereği 1 Sterlini 110 Kuruş karşılığında koruyarak Londra ve diğer borsalar üzerine poliçe satma noktasındaydı.²¹⁹ Osmanlı hükümeti Dersaadet Bankasının müdürlerine (Baltacı ve Alyon) yıllık 2 milyon kuruş vererek bu poliçe işlemlerini yaptırmayı kabul ettirmişti.²²⁰

Dersaadet Bankasının esas kuruluş amacı olan kaime istikrarı uyarınca yaptığı işlem olan poliçe ihracı işlemlerinin nasıl bir masraf doğrultusunda yapılacağı banka kurulurken yapılan anlaşma gereğince belirlenmiştir. Buna göre bankanın %3 ıskonto ile kaime bozmasına izin verildi. Bu ıskonto oranının %2,5'i hazineye aitken kalan %0,5'lik kısmı ise bu işlemlere aracılık eden Baltacı ile Alyon'a aitti.²²¹ Dersaadet Bankasının kambiyo istikrarı sağlayıcı rolünün yadsınmadığı ancak faaliyet gösteren kuruluşun bir banka olarak çok güç tanımlanabileceği üzerine görüşler bulunmaktadır. Bir taraftan Dersaadet Bankası'nın modern manada özel bir mevduat bankası ya da bir ticaret-yatırım bankası olmadığı ile ilgili değerlendirmeler yapılırken, öte taraftan bankanın Osmanlı Devleti'nin 1851 yılında geçirdiği finansal krizin içerisinde olumlu bir rolünün aksine, söz konusu finansal krizin mağduru olduğu söylenebilir.²²²

²¹⁶ Hüseyin Al, **Osmanlı Devleti'nde Kambiyo İstikrarı Uygulaması(1839-1863)**, Ankara, Birleşik Kitabevi, Nisan 2011, s. 22.

²¹⁷ Akyıldız, **Para Pul Oldu...**, s. 61.; Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya...**, s. 47-48.; Kazgan, **Osmanlı'da Avrupa Finans...**, s. 158-159.; Velay, **a.g.e.**, s. 73.

²¹⁸ BOA. **İ.DH.** nr. 10578 ve lef 1. 14 Mart 1849. 18 R 1265.

²¹⁹ Kuyucak, **a.g.e.**, s. 161-162.; Toprak, **a.g.e.**, s. 122; BOA, **A. AMD.** 31/54, 5 Za 1267. 1 Eylül 1851.

²²⁰ Velay, **a.g.e.**, s. 72-73.; Ferid, **a.g.e.**, s. 14-15.; BOA. **A. MKT.** 184/28, 29 Rebiülahir 1265. 24 Mart 1849.

²²¹ BOA. **İ.DH.** nr. 10578, 14 Mart 1849. 18 R 1265; Manav, **a.g.e.**, s. 49.; Al, **a.g.e.**, s. 90.

²²² Christopher Clay, **Gold for the Sultan, Western Bankers and Ottoman Finance 1856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History**, London New York 2000, s. 15- 16.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde analiz edilmeye çalışılacak olan konu Osmanlı Devleti'nin kurduğunu olduğu bu bankanın²²³ hesaplarında görünen poliçe işlemine dair rakamlarının hangi boyutlarda olduğudur. Dersaadet Bankasının poliçe hesapları üzerinden²²⁴ poliçe ihracı, poliçe işlem maliyetleri ile bankanın zararının ne olduğuna geçmeden önce poliçe sisteminin teorisi ve poliçe-dış ticaret ilişkisine değinmek gerekmektedir.

2.2. KAMBIYO ve DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNİN POLİÇE SİSTEMİ İLE İLİŞKİSİ

Kambiyo kelimesi İtalyancadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Kullanım itibariyle *'değiştirmek'* anlamını içermektedir.²²⁵ Değiştirmek anlamına gelen kambiyo' ya konu olan işlemlere de kambiyo işlemleri denilmektedir. Döviz işlemleri olarak da bilinen bu işlemler devletlerin ve şirketlerin karşılıklı dış ticaret ilişkisi bağlamında uluslararası ödeme şekilleri olarak da tanımlanabilir.²²⁶ Uluslararası ödeme aracı olarak kullanılan kambiyo senetleri dış ticarete ödeme kolaylığı sağlaması bakımından çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzdeki birçok ticari faaliyetin hızlı, güvenilir ve en uygun şart altında yürütülebilmesi için kullanılan kambiyo senetlerinin en önemlileri poliçe, bono ve senetlerdir.²²⁷ Bu bölümde bu ödeme şekillerinden sadece birisi olan poliçe ve Osmanlı Devleti'nin ilk bankası Dersaadet Bankası örneğinde uygulanan poliçe sisteminin teorik çerçevesinin ne olduğu ile poliçe-dış ticaret ilişkisine değinilecektir.

²²³ Wynne, **a.g.e.**, s. 393-394.

²²⁴ Ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan **MAD**. d. nr. 12494; nr. 12496; nr. 12499; nr. 12497; nr. 12498 numara ve ilgili sayfalarda bulunan Dersaadet Bankası poliçe hesap kayıtlar üzerinden şekillenen çalışmamızın III. Bölümüne bakılabilir.

²²⁵ F. Ergin, "Kambiyo", **Ekonomi Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, s. 726.

²²⁶ Nahit Töre, **Bankacılar İçin Dış Ticaret ve Kambiyo Bilgisi**, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1989, s. 46-47; Muhlis Efe, **Para ve Kambiyo**, İstanbul, Bozkurt Basımevi, s. 196.

²²⁷ Mehmet Bahtiyar, **Kıymetli Evrak Hukuku**, 5. Bsk., İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s. 36.

2.2.1.Poliçe Kavramı ve Poliçe Sistemi

Modern dış ticaret uygulamaları içerisindeki ödeme işlemleri bankalar tarafından kurumsal bir yapı üzerinden yapılmaktadır.²²⁸ Söz konusu modern bankacılık sisteminde büyük kâr getirici bir işlem olarak kullanılan dış ticaret ödeme şekli alternatiflerinden sadece birisi olan poliçe uygulaması Osmanlı Devleti'nin son döneminde oldukça sık uygulanan bir ödeme şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁹ Osmanlı uygulamasından bahsetmeden önce poliçenin günümüzdeki ve tarihteki mahiyetinden bahsetmek uygun olacaktır.

Dış ticaret işlemlerinin pratik-kolaylaştırıcı bir formu olarak değerlendirilen poliçenin²³⁰ günümüz modern iktisadi sistem içerisinde ödeme aracı olarak kullanılmasının yanında, bir kredi aracı olarak kullanıldığı, bunun yanında kısa vadeli bir yatırım aracı olarak görülebildiği ve bir teminat aracı olarak değerlendirildiği bilinmektedir.²³¹ Ödeme yetkisinin devri olarak da tanımlayabileceğimiz²³² poliçe kelimesinin kökeni de İtalyancaya dayanmaktadır. İtalyanca 'polizza' sözcüğünden alınan poliçe kavramı tarih boyunca kullanılmıştır.²³³ Günümüzde olduğu gibi bu poliçe kâğıtları tarih boyunca da sıklıkla 'ödeme' aracı olarak kullanılmıştır.²³⁴

Modern zamanlardan geriye doğru gittiğimizde ayrı ayrı yerlerde bulunan tüccarların alacak ve verecek işlemleri ile ilgili bir yöntem bulunması gerekiyordu.²³⁵ Bilinen en erken poliçe benzeri senetler 7. yüzyılda İslamiyet'in doğuşu ile birlikte

²²⁸ F.Ergin, "Kambiyo Operatörleri", **Ekonomi Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, s. 730.

²²⁹ Hazim Atıf Kuyucak, **Para ve Banka**, C. 2, Ankara, Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu Yayını, No:7, 1942, s. 98.

²³⁰ George J. Goschen, **The Theory of the Foreign Exchanges**, 12 Bsk., London, Effingham Wilson Royal Exchange, 1886, s. 2.

²³¹ Fırat Öztan, **Kıymetli Evrak Hukuku**, 14. Baskı (13. Basımdan Tıpkı Basım), Ankara, Turhan Kitabevi, 2007, s. 81.

²³² Turgut Erdem, **Bankacılık**, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1970, s. 163.

²³³ Sururi Kocaimamoğlu, "Poliçe", **Bankacılık Ansiklopedisi**, 3. Bsk., İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1983, s. 526.

²³⁴ Efe, **a.g. e.**, s. 50-51.

²³⁵ Ragıp Batumlu (Çev.), **"Borsa Rehberi-1928" (2) Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistem**, 2. Bsk., İstanbul, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, Nisan 1992, s. 177.

Arap tüccarları tarafından kullanılan ve adeta bir banka havalesi ile bir seyahat çeki işlevi gören ‘süftece’ adı verilen senetlerdir.²³⁶ İslam toplumlarında *el-Evraku’t-ticariyye* denilen ticari senetler yatırım aracı olmaktan çok birer ödeme aracı olarak tarif edilmekle beraber havale işleminin bir türü olarak değerlendirilmiştir.²³⁷ Anadolu Selçuklularda da poliçe’nin Anadolu ile Orta Asya ve Arap şehirleri arasındaki ticarete kullanıldığı bilinmektedir.²³⁸ Daha sonra ticarete bağlantı sağlama ve ticari faaliyete aracılık etme anlamındaki işler ile uğraşan İtalyalı sarraflar İtalya’nın önemli ticaret şehirlerinde 12. yüzyıl içerisinde şubeler kurarak uluslararası ticaret işlemlerine aracılık etmeye başlamışlardı. Bu sarrafların diğer Avrupa şehirlerine yayılarak şubeler açtıkları ve poliçe benzeri ödeme araçlarını kullanarak komisyonculuk yaptıkları bilinmektedir.²³⁹ Günümüzdeki poliçe örneğine en fazla benzerlik gösteren kullanıma 1157 yılında Cenova’da rastlanmaktadır. İtalyan tüccarlar ile Lombard’lar arasında kullanılan bu senetler modern anlamdaki senetlere en benzeyen örneklerdir.²⁴⁰ Bazı kaynaklarda bu tip kambiyo senetlerine benzer bazı kâğıtların 7-10. yüzyıllar arasında Çin’de de kullanıldığına işaret edilmektedir.²⁴¹ Arap, Çin ve İtalya örneklerinde rastlanılan poliçe türü ciro işlemi keşfedilmediğinden sadece bir para nakil aracı olarak değerlendirilmelidir.²⁴²

İlk dönemlerdeki uygulamaların sonrasında Ortaçağ döneminde gelişen ticari hayat poliçe ve benzeri ödeme araçlarının kullanımını arttırmıştır. Zikredilen dönemde yol güvenliği ve kalp ve kırık paralar nedeniyle taşıdığı riskler tacirlerin yanlarında para taşımak yerine bankerler ile anlaşıp, gidilecek yerdeki muhabir bankere hitaben yazılmış bir kambiyo mektubu yanlarına alıyorlardı. Böylece ticaret

²³⁶ Halil Sahillioğlu, “Bursa Kadı Sicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak ‘Kitabü’l-Kadı’ ve ‘Süftecele’ler”, **Türk İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar 8-10 Haziran 1973**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C. 13, 1975, s. 130.

²³⁷ Abdülaziz Beki, **İslam Muamelat Hukuku**, Kayseri, Bekke Yayınları, 1998, s. 295-296.

²³⁸ Sezgin Güçlüay, “Ortaçağ’da Ticari Müesseseler(Bankalar, Birlikler, Şirketler)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 12, Elazığ, 2001, s. 298.

²³⁹ Efe, **a. g. e.**, s. 50.

²⁴⁰ **A.e.**, s. 50.

²⁴¹ Reha Poroy, Ünal Tekinalp, **Kıymetli Evrak Hukuku Esasları**, 17. Bsk., İstanbul, Arıkan Basım Yayım, 2006, s. 108.

²⁴² Hüseyin Avni Zarakoğlu, **Para ve Kredi Muamelelerinde Poliçe**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayını: 77, İstanbul, 1954, Fakülteler Matbaası, s. 15-16.

yapacak olan tacir muhabir bankere elindeki kambiyo mektubunu göstererek alacağını fiziki para nakli yerine bu şekilde riski aza indirerek alıyordu.²⁴³

Poliçenin bir para nakil vasıtası olarak kullanılmasının yanına 17. yüzyıldan itibaren ciro edilerek kullanılması gibi bir yenilik gelmişti. Poliçenin iktisadi önemi ciro edilmesi sonrasında oluşan kredi fonksiyonu ile daha da artmıştır. Bu anlamda kredi talep eden tüccarların poliçelerinin iskonto edilmesi fikri ilk olarak İngiltere Bankası kurucularından olan *Patterson* tarafından uygulamaya konulmuştur. Bunun sonrasında kredi fonksiyonu olan poliçelerin hamilleri tarafından erken kırdırılması poliçeyi daha önemli bir finansal unsur haline getirmiştir.²⁴⁴ Eğer poliçe hazırlandığı günden vade gününe kadar geçen zaman dilimi içerisinde birçok defa el değiştiremez bir mahiyette olsaydı kıymeti ve yaygınlığı bugün ki kadar olamazdı. Poliçe senedinin mülkiyetinin el değiştirmesi senedin arkasına yapılacak bir ciro; İtalyanca daire anlamına gelir; işlemi ile kolayca yapılabilir. Bu el değiştirme sayesinde de poliçe kullanımını yaygınlaştırarak günümüze kadar gelebilmiştir.²⁴⁵

Poliçe ve benzeri ödeme şekillerine neden ihtiyaç duyulduğunu J. S. Mill'in verdiği örnek olay üzerinden açıklamak uygun olacaktır. Mill'in örneğine göre; İngiltere'deki tüccar (A) elindeki malı Fransa'daki tüccar (B)'ye satıyor. Aynı zamanda başka bir ticari ilişkide Fransa'daki diğer bir tüccar olan (C) ile İngiltere'deki başka bir tüccar olan (D) arasında gerçekleşiyor. Bu işlemde Fransa'daki tüccar (C)'nin elindeki malı İngiltere'deki tüccar (D)'ye sattığı varsayılıyor. Bu iki işlem örneğinde tüccar (B)'nin tüccar (A)'ya para göndermesi ile tüccar (D)'nin aldığı mal karşılığı parayı (C)'ye göndermesi açıkça gereksiz bir işlem olarak görülebilmektedir.

Bu iki işlem arasındaki bağlantı poliçe hazırlanması sayesinde işlem maliyetlerini düşürme ve para gönderimi sırasındaki riskleri azaltarak işlem kolaylığı sağlamasıdır. Nitekim Mill çözüm olarak (A)'nın alacağına dair bir poliçeyi (B) üzerine hazırlaması ve bu poliçenin (D) tarafından karşılı (A)'ya ödenerek borçlu

²⁴³ Poroy, Tekinalp, a. g. e., s. 108.

²⁴⁴ A.e. s. 112-113.

²⁴⁵ Efe, a. g. e. s. 47-48.

olduğu (C)'ye gönderilmesini önermektedir.²⁴⁶ Karmaşık gibi görünen bu ödeme ilişkisini aşağıdaki şekil yardımıyla kavramak daha kolay olacaktır. (Bkz. Şekil 1)

Kısaca şekilde gösterilen poliçe ve borç ilişkisine baktığımızda; İngiltere'deki (A) Tüccarı alacaklı olduğu Fransa'daki (B) tüccarı adına bir poliçe hazırlıyor. Bu poliçeyi (D) Tüccarına satıyor ve alacağını tahsil ediyor. Hukuki manada amaçsal bağılılığın sona ermesi²⁴⁷ olarak tanımlanan devir işlemiyle beraber bu örnekte birinci borç ilişkisi sona ermiş oluyor. Diğer taraftan borçlu olan İngiltere'deki (D) tüccarı ise elindeki poliçeyi poliçe üzerinde borçlu gözükken ve belli bir ödeme yapmak ile yükümlü olan Fransa'daki (B) tüccarına devrediyor. Bu devir sonrası poliçeyi alan (B) tüccarı poliçe üzerinde lehdar olarak alacaklı görünen ve aynı ülkede bulunan (C) tüccarına poliçe bedelini ödeyerek ikinci borç ilişkisini de sona erdirmiş oluyor. Böylece (D) tüccarı ile (C) tüccarı arasındaki borç ilişkisinin dolaylı, ancak işlem maliyeti azaltılmış bir şekilde yapılmış olduğu görülmektedir. (Bkz. Şekil 2)

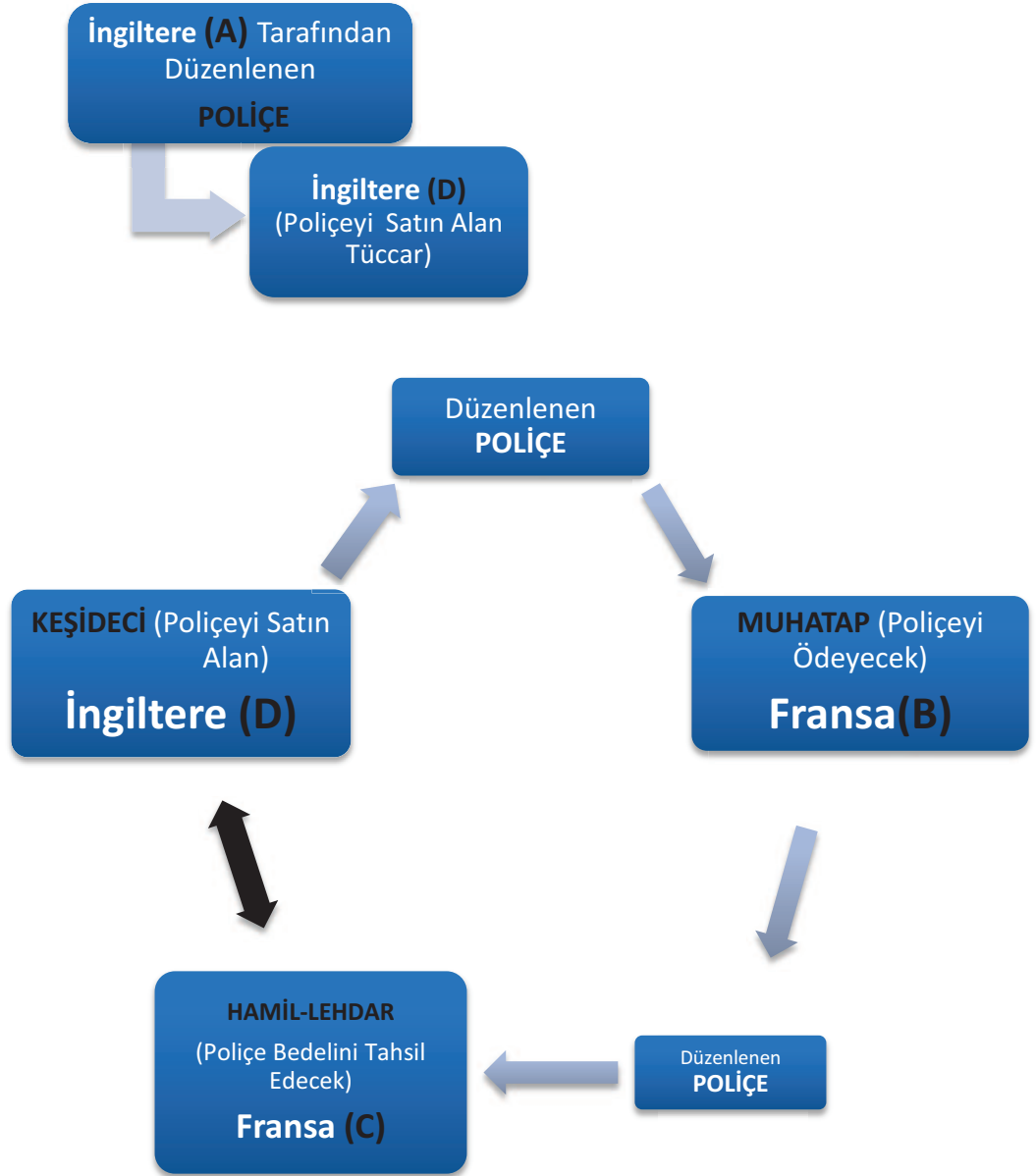
Yukarıda bahsetmeye çalıştığımız poliçe ile ödeme örneğini söz konusu borç ilişkisi üzerinden somut bir poliçeymiş gibi bakmaya çalışalım. Hem Borçlu (B) tüccarının (A) tüccarına olan, hem de (D) tüccarının alacaklı (C) tüccarına olan borcunu 250.000 sterlin olarak düşünelim. Bu borç miktarına göre ve şekil şartlarına uygun olarak hazırlanmış poliçe örneği aşağıdaki gibi olacaktır. (Bkz. Şekil 3.)

²⁴⁶ John Stuart Mill, **Principles of Political Economy**, William J. Ashley(edt.), 7. Ed., London, Longmans, Green and Co, 1909, s. 54.

²⁴⁷ Fırat Öztan, **a.g.e.**, s. 73.

Şekil 2

Dış Ticaret Faaliyetlerinde Poliçe ile Yapılan Ödeme İlişkisi

Not: Bu şekil yardımıyla anlatılan ödeme yöntemi dört farklı tüccardan müteşekkil iki farklı borç ilişkisinin birleştirilmesi hadisesidir.

Kaynak: John Stuart Mill, **Principles of Political Economy**, William J. Ashley(edt.), 7. Ed., London, Longmans, Green and Co, 1909, s. 4.

Şekil 3

Uluslararası Ticarete Bir Poliçe Örneği

Vade	Ödeme Tarihi	Sterlin (£)	NO: 12
2 Ay	3 Şubat 1985	250.000	
<p>Bu poliçe karşılığında 3 Şubat 1985 tarihinde Bay (C)'ye Fransa - Paris'teki iş yerinde yukarıda yazılı olan sadece İkiYüzElliBin Sterlin (£) ödeyiniz. İş bu poliçe vadesinde ödenmediği takdirde muacceliyet kazanacağını ve ihtilaf durumunda ilgili mahkemelerin yetkililiğini şimdiden kabul ederiz.</p>			
MUHATAP	KEŞİDECI		
(B) Tüccarı	(D) Tüccarı		
FRANSA	İNGİLTERE		
İmza	imza, Tarih		

Not: Bu poliçe basit usul ile hazırlanmıştır. Yukarıdaki örneği açıklaması bakımından bir örnek olarak verilmiştir. Buradaki (B) tüccarı (A) tüccarına borçludur. (A) tüccarı ülkesindeki başka bir borçlu tüccar olan (D)'ye poliçeyi devrederek alacağını (D)'den temin etmiştir. Daha sonraki işlemde ise (D) tüccarı borcunun Fransa'da daha kolay ve risksiz ödenebilmesi için poliçeyi (C) tüccarına ödenmek üzere (B) adına keşide ederek borcunu ifa etme yoluna gitmiştir.

Kaynak: J. S. Mill'in verdiği örnek olay uyarınca hazırlanmıştır. Bkz. John Stuart Mill, **Principles of Political Economy**, William J. Ashley(edt.), 7. Ed., London, Longmans, Green and Co., 1909, s. 4.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere poliçe yardımı ile yapılan ödemelerde nitelikli bir havale işlemi gerçekleştirildiği söylenebilir. Poliçenin aslında temelde bir havale ilişkisi olduğunun vurgulandığı çeşitli kaynaklarda poliçe ile ilgili olarak aynı zamanda adeta dolanım yeteneği olan bir kaydi para, güven anlamında bir müracaat

hakkı söz konusu olan ve kabul bakımından da belli şartlara bağlanmış bir havale ilişkisi olduğu söylenir.²⁴⁸

Yukarıdaki şekilde de görülebileceği üzere poliçelerin belli şekil şartlarına uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Poliçe şartlarından en önemlisi poliçenin alelade bir ödeme aracı değil, aksine mesuliyet yükleyen bir hukuki durumu içermesidir.²⁴⁹ İktisadi bir ifayı güvence altına alan hukukilik ise keşide yeri ile ödeme yerinin belirtilmesi şartlarına bağlı olarak denetlenebilmektedir. Tüm bunlara ek olarak poliçe senedi üzerinde ‘poliçe’ kelimesinin geçmesi, bir bedelin mutlaka yazılı olması, muhatap ve keşidecinin ad-soyadının açık ve net şekilde yazılması, lehdarın kim olduğunun poliçe metni içerisinde belirtilmiş olması ile imzaların atılmış olması diğer şekil şartları olarak söylenebilir.²⁵⁰ Örneğin poliçe üzerine ödeme yeri yazılmamışsa, muhatapın(poliçeyi ödeyecek olan kişi) ikamet yerinde poliçenin bedeli ödenir.²⁵¹ Kısaca izah etmeye çalıştığımız poliçe kavramı Türkiye Ticaret Kanununa göre havale ilişkisinin özel bir türü olarak tanımlanmaktadır.²⁵²

Poliçe senedi uygulaması, kavram ve sistem olarak tarihi perspektiften günümüze kadar gelişen bir şekilde uygulanmıştır. Poliçe sisteminin, Dersaadet Bankası'nın kaime istikrarı amacıyla kurulmuş olmasına rağmen, Osmanlı Devleti tarafından kurdurulan bir bankanın müdürleri aracılığı ile uygulanması da dikkate değer bir konudur. Osmanlı özelinde kullanılan poliçe senetlerinin önceki uygulamalarla beraber izah edilmesi yararlı olacaktır.

²⁴⁸ Hüseyin Ülgen, Mehmet Helvacı, Abuzer Kendigelen ve Arslan Kaya, **Kıymetli Evrak Hukuku**, 3. Baskı (Gözden Geçirilmiş 3. Baskıdan tıpkı), İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2009, s. 81.

²⁴⁹ Kuyucak, **a.g.e.**, s. 226-227.

²⁵⁰ Sururi Kocaimamoğlu, “Poliçenin Keşidesi ve Şekli”, **Bankacılık Ansiklopedisi**, s. 537.; Öztan, **a.g.e.**, s. 79-86.; Kaçak, **a.g.e.**, s. 41-42.; Poroy, Tekinalp, **a.g.e.**, s. 118-133.

²⁵¹ Kaçak, **a.g.e.**, s. 42.

²⁵² Hayri Domaniç, **Kıymetli Evrak Hukuku Bono-Çek-Poliçe-Makbuz Senedi-Varant-Taşıma Senedi-Defiler ve Tahvil**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1960, s. 80.; Oğuz İmregün, **Kıymetli Evrak Hukuku Genel Hükümler-Kambiyo Senetleri-Makbuz Senedi-Varant**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 40.

2.2.2. Osmanlı'da Poliçe ve Ticarete Poliçe Benzeri Ödeme Araçları

Avrupa ile diğer coğrafyalardaki poliçe ve benzeri ticari ödeme araçları Osmanlı Devleti'nde de kullanılmıştır. Doğu'daki ticaret gerek iç gerekse de dış ticaret mahiyetinde olsun genellikle krediye dayalı bir sistemden ibarettir. Bu anlamda Osmanlı tüccarları hem kendi aralarındaki hem de dış ticari faaliyetlerinde vadeli işlemler yapmayı tercih ediyorlardı Osmanlı Devleti'nin vergi gelirlerini nakdi olarak toplaması tahsil edilen tutarın korunaklı olarak Osmanlı başkentine getirilmesi işlemi nedeniyle yılın belli dönemlerinde yapılabiliyordu.²⁵³ Vergilerin toplanmasında poliçe ve benzeri senetlerin kullanılması Osmanlı Devleti için 17. yüzyılın sonuna doğru gerçekleşen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk poliçe uygulaması resmi olarak Bağdat, Diyarbakır ve Mısır gibi uzak eyaletlerin vergi gelirlerini tahsilat edebilmek için kullanılmıştır.²⁵⁴ Özel girişim fikrinin mukataa uygulaması ile beraber arttığını iddia eden görüşlerin yanında mukataanın poliçe benzeri ödeme araçlarının gelişmesine de katkısı olduğu söylenebilir.²⁵⁵

Bu ödeme araçlarında birisi Osmanlı erken dönemi için yaygın şekilde kullanılan '*kitabü'l-kadı*' isimli ödeme aracıdır. Bu belgeler sadece Osmanlı iç ticaret ödeme aracı olarak değil, iki Müslüman ülke-devlet arasındaki ticaret işlemlerine de kolaylık sağlamıştır. Poliçeden farklı yanları bulunan *kitabü'l-kadı* senetlerinde keşide etme işlemi bulunmazken, keşideci ile muhatap(senedin bedelini ödeyecek kişi) aynı şahıslardır. Bir diğer farklı özellik ise tarafların rızasıyla düzenlenmeyip, borçlunun borcunu ifa etmeyeceği endişesi nedeniyle alacaklı tarafından düzenlenen bir senet olmasıdır. Bu ödeme aracı kadı huzurunda tanıkların dinlenip, borcun olduğu kadılık makamına hitaben yazılmış bir yazı sonrası işlerlik kazanan ve devlet tarafından güvence altında olan resmi bir ödeme aracıdır.²⁵⁶ Daha çok 15. Yüzyıl

²⁵³ Haim Gerber, "Mukataa", **The Encyclopedia of Islam**, Vol. 7, New Edition, Leiden-New York, E. J. Brill, 1993, s. 508.

²⁵⁴ Sahillioğlu, **a.g.m.**, s. 111.

²⁵⁵ Baki Çakır, "Mukataa", **Encyclopedia of Ottoman Empire**, Gbor Agoston and Bruce Masters (edi.), New York, Facts on File, 2009, s. 396.

²⁵⁶ Hüseyin Al, "Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE İktisat Tarihi ABD, 1997, s. 28-29.; Sahillioğlu, **a. g. m.**, s. 121-124, 130.

içerisinde yoğun olarak kullanılan *kitabü'l-kadı* senetleri erken dönem Osmanlı iç ticaretinde önemli bir ödeme aracı olarak kullanılmıştır.²⁵⁷

Kitabü'l-kadı'nın dışında Osmanlı erken döneminde kullanılan bir diğer ödeme aracı örneği ise *'süftece*'dir. *Kitabü'l-kad*'dan farklı olarak *süftece*'ler kadı tarafından düzenlenip, onaylanmayan belgelerdir. *Süftece*'lerin işlerliği tüccarlar arasındaki güven hasebiyle sağlanır ve tüccarlar arası bir ödeme şekli olarak dikkat çeker.²⁵⁸ Günümüzdeki poliçe uygulamasına çok benzeyen *süftece*, şekil şartları itibariyle daha bir serbesti içinde düzenlenmekteydi.²⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde ilk poliçe kullanımı yukarıda sayılan iki farklı ödeme aracının kullanımından sonraya rastlar. Sahillioğlu'na göre poliçe ile ilgili ilk kayıt 1661 yılına ait İstanbul kadısı hücceti olarak kabul edilir.²⁶⁰ Poliçe uygulamasının Osmanlı Devleti'nde görülmeye başlaması devlet yapısının gelişmesi doğrultusunda ganimetlerin tek başına ihtiyaçlara cevap vermemesi nedeniyle nakit ödeme ihtiyacının belirmesine dayanmaktadır.²⁶¹ Nakit ödeme noktasında sıkıntıya düşülmesi ödemelerin başka şekillerde yapılabilirliğini gündeme getirmiştir. Nitekim Osmanlı ile Venedik veya Ceneviz gibi şehir devletleri arasındaki ticarete "*un scrito*" isimli senetler ödeme aracı olarak kullanılıyordu. Nakit ödeme yerine uygulanan borcun kambiyo senedi ile ifası belli bazı komisyon masraflarına katlanması gibi bir durumu ortaya çıkardıysa da, Osmanlı tüccarları ve devlet için genel masraf üzerinden bir kazanç sağlamaktaydı.²⁶²

On yedinci yüzyıldaki bu tür poliçe ve benzeri ödeme araçlarının takip eden yüzyıl içerisinde daha sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Ticari faaliyetlerin devamlılığı ve para transferi meselesine hem emniyet açısından hem de maliyet noktasında sağladığı katkı nedeniyle poliçe kâğıtları daha çok yabancı tüccarlar

²⁵⁷ *Kitabü'l-kadı* ödeme aracı kullanımı ile ilgili olarak verilmiş çeşitli belge örnekleri için bkz. Halil Sahillioğlu, **a. g. m.**, s. 126-130.

²⁵⁸ **A.e.**, s. 130.

²⁵⁹ Al, **a.g.e.**, s. 29.; Sahillioğlu, **a.g.m.**, s. 130-131.

²⁶⁰ **A.e.**, s. 140.

²⁶¹ Kate Fleet, **Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2009, s. 19.

²⁶² **A.e.**, s. 21.

tarafından kullanılmaktaydı. Müslüman tüccarları arasında poliçe kullanımının 18. yüzyıl içerisinde çok sınırlı düzeyde olduğu bilinmektedir.²⁶³ 19. yüzyıl öncesi poliçe tedavülünde taraflar ticari faaliyetlerine devam ederken poliçe kullanımı nedeniyle oluşan faydayı paylaşmaktaydılar. Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki poliçe merkezlerinden birisi olan Marsilya 18. yüzyıl içerisinde de önemli bir poliçe çekilen liman şehri olarak görülmektedir.²⁶⁴ Nitekim daha sonra Dersaadet Bankası tarafından da bu şehre poliçe çekildiği bankaya dair belgelerden anlaşılmaktadır. Bankanın Marsilya'ya çektiği poliçelerin toplam tutarının 1853 yılı için 165.513 sterlin olduğu zikredilmektedir.²⁶⁵ Belgelerden ve bankanın poliçe hesaplarının tutulduğu defterlerden anladığımız kadarıyla poliçe ihracı yapılan önemli bir merkez olarak Marsilya şehri, Dersaadet Bankası'nın işlem yaptığı yıllar içerisinde de (1849-1853) konumunu güçlendirerek koruyacaktır.²⁶⁶

Genellikle frank üzerinden keşide olunan Marsilya poliçelerin²⁶⁷, 19. Yüzyıl içerisinde gelişen ticari faaliyetler neticesinde daha çok tüccarlar, 18. yüzyıl' da ise ağırlıklı olarak devlet memurları tarafından kullanıldığı görülmektedir.²⁶⁸ Bu dönemde kullanılan poliçe örneklerine Fransız arşivlerinde rastlandığına dair bilgimiz bulunmaktadır. 18. yüzyıldaki poliçelerin yaklaşık 200 tanesi İstanbul üzerine çekilmiş ya da ciro edilmiş durumdadır. Bunlardan bir tanesinde Larnaka'daki keşidecinin İstanbul'daki muhatap Magy'den alacağı borç için bir poliçe çektiğini görmekteyiz.²⁶⁹

Buna göre Keşideci Francesco Ricci nakit para karşılığı elindeki poliçeyi Alıcı olan Kıbrıs Valisi Hafız Mehmed Ağa'ya satmıştır. Böylece kendisi için borç

²⁶³ Edhem Eldem, "XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Poliçe Tedavülü ve Kambiyo Kurları Hakkında", **X. Türk Tarih Kongresi Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. 4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s. 1673-1674.

²⁶⁴ **A.e.**, s. 1675.

²⁶⁵ BOA, **HR. TO.** 375/8. 10 Ca 1269. 19 Şubat 1853.

²⁶⁶ Marsilya şehri Dersaadet Bankası'nın poliçe ihraç ettiği önemli iki merkezden birisi olarak bilinmektedir. Diğer merkez olan Londra şehri ile karşılaştırıldığında düşük bir yüzdeye sahip olan Marsilya toplam oran içerisinde %15'lik bir yer teşkil etmektedir. Bkz. 3. Bölüm. Grafik 1. Marsilya-Londra Karşılaştırması.

²⁶⁷ BOA, **HR. TO.** 375/13. 7 C 1269. 18 Mart 1853.

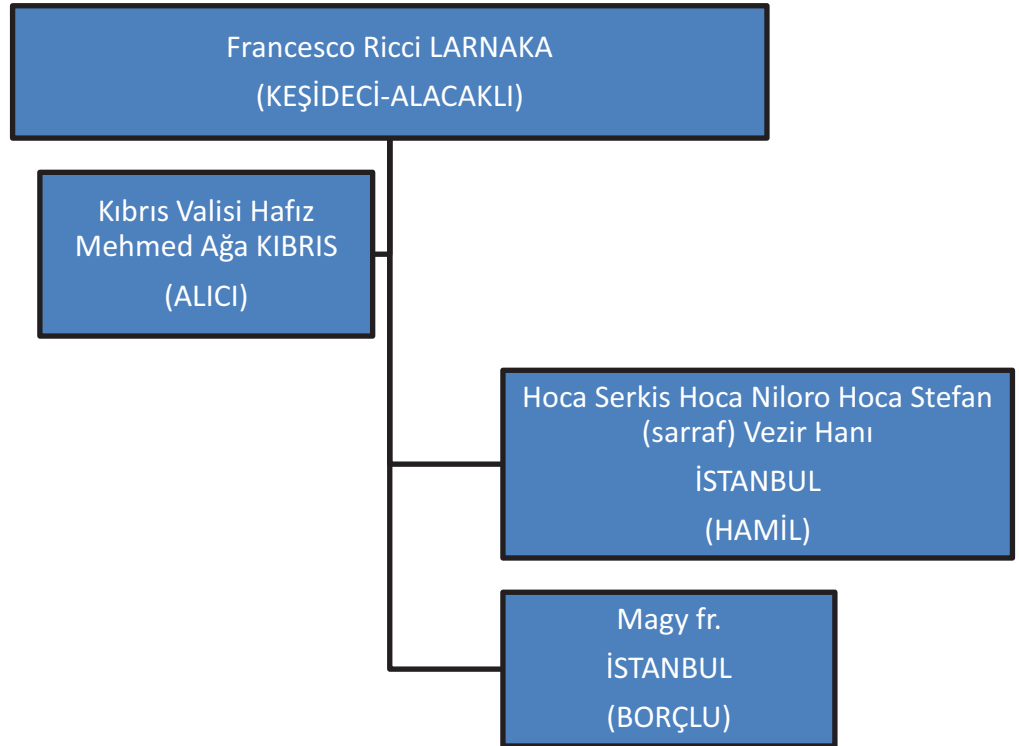
²⁶⁸ Eldem, **a.g.m.**, s. 1674.

²⁶⁹ **A.e.**, s.1678.

ilişkisi sona ermiştir. Bundan sonra Kıbrıs Valisi Mehmed Ağa alacağını tahsil etmek için sarraflar Hoca Serkis-Hoca Nikoro ve Hoca Stefan aracılığıyla Magy'ye poliçe'yi göndermiştir. (Bkz. Şekil 4.) Bu tip ödeme şekillerinde kullanılan ödeme araçları 18. ve 19. yüzyıllar için genellikle poliçe olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde poliçe asıllarına ulaşabildiğimiz kadarıyla ilk örnekler gemi alımları ile ilgili yapılan ödemelere konu olan işlemler için kullanılmıştır.

Şekil 4

XVIII. Yüzyıl Fransa-İstanbul Poliçe İlişkisi Örneği

Kaynak: Edhem Eldem, “XVIII. Yüzyılda İstanbul’da Poliçe Tedavülü ve Kambiyo Kurları Hakkında”, X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. 4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s. 1678.

Osmanlı arşivlerinde yapılan poliçe taramasında karşılaştığımız en yakın tarihli poliçe örneği 1862 yılına aittir. Arşiv belgesinde aslının bulunduğu bu ödeme bir gemi alımı için yapılmış poliçe işlemine dair bir örnek olarak görülmektedir.

Aşağıda ayrıntısı bulunana poliçenin gemi inşası ile ilgilenen bir şirket tarafından çekilen poliçe olduğu görülmektedir. (Bkz. Şekil 5.)

Şekil 5

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1862 yılına ait gemi alımı ile ilgili olarak hazırlanan poliçe Örneği ve Transkripsiyonu

Constantinople, 20 November 1862 for Sterlin(£) 2000

At **three months date** pay this **second** of exchange **first and 3** not paid to the order of **Merss Ch. Henson Two Thousand Pounds Sterling** value **received** which place to account as per advice from to the Oriental Commercial Company (Limited)

London
31 Threadneedle Street

Court Pappa
İmza

Kaynak: BOA, HR. SFR (3), 49/1. 27 Ca 1279. 20.11.1862. BOA, HR. SFR (3), 49/1. 27 Ca 1279. 20.11.1862. Bu belgeyi tezimin bu bölümünde kullanabilmem için benimle paylaşma nezaketi gösteren Levent Düzcü'ye teşekkürü bir borç bilirim.

2.2.3. Dersaadet Bankası ve Poliçe Kullanımı

Dersaadet Bankası kuruluşuna müteakip ilk bir yıl içerisinde gerçekleştirdiği poliçe işlemleri sayesinde kambiyo sabitleyebilmiş, kendisine atfedilen görev noktasında başarılı olmuştur. Bu başarının maliyeti ise ortalama % 3,25 oranında bir zarar ile gerçekleşmiş, toplam çekilen poliçe miktarı ise 810.259.560 kuruş olarak kaydedilmiştir.²⁷⁰ İşlemlerin sonunda 1 Sterlin Mart 1849 ile Mart 1850 arasında 110 kuruş olarak değer görerek, hedeflenen kambiyo istikrarı maliyetli de olsa sağlanmıştır.²⁷¹

Dersaadet Bankası'nın bu başarılı ama bir o kadar da Osmanlı hazinesine maliyeti olan poliçe ihracı işlemlerine devam edilmesi noktasında Osmanlı hükümetinin irade beyanı gerçekleşmiştir. Bu irade beyanının yanında Osmanlı hükümeti Dersaadet Bankası'nın kambiyo tutmak noktasında gerçekleştirdiği işlemlere aynen devam etmesini istemiş ve bu yönde on maddelik bir kontrat hazırlanmıştır. Söz konusu kontrata göre Dersaadet Bankası'nın işlemlerine kambiyo tutmak amacıyla haftada bir gün olmak üzere aynen devam etmesi gerektiği, poliçe işlemlerinin karşılığı olarak 1.333.333 kuruş ve 1/3 direkli riyal'den oluşan Mısır vergisinin kaynak olarak ayrıldığı, Dersaadet Bankası'nın 600.000 liralık alacağını Osmanlı hükümetince ödeneceği ve bankanın müdürlerine komisyon olarak 5 milyon kuruşluk bir meblağın ödeneceği taahhüt edilmiştir.²⁷²

24 Şubat 1851 tarihli '*Journal de Constantinople* isimli gazetede çıkmış olan rakamlardan anlaşılan; Dersaadet Bankası toplam 262.827 liralık bir zararla sırasıyla Londra, Marsilya-Fransa ve Viyana'ya poliçe çekmiştir. Bu poliçe miktarları Londra için 6.364.790, Marsilya-Fransa üzerine 1.682.251 ile Viyana'ya 65.553 lira olmak üzere toplam 8.102.395 lira karşılığı poliçe olarak gerçekleşmiştir.²⁷³ Daha önce izah edildiği gibi, hükümet bankaya zaman zaman para aktararak kambiyo kurunun

²⁷⁰ Eldem, **Osmanlı Bankasının...**, s. 23.

²⁷¹ Velay, **a.g.e.**, s. 74.

²⁷² BOA, **A. AMD.** 31/54, 5 Za 1267. 1 Eylül 1851. Kontratın başlığı şu şekildedir: "*Kambiyo usulünün bu ana kadar icra olunmuş olduğu vechile devam ve bekâsını Saltanat-ı Seniyye arzu buyurduğundan âti'l-beyân mevâddı zırde muharrerü'l-imza bankerler ile kontrato eylemiştir...*"

²⁷³ Manav, **a.g.e.**, s. 60.; Eldem, **a.g.e.**, s. 23.

kontrolünde ortaya çıkan zarar karşılamaya çalışıyordu. Kambiyonun kontrol altına alınmasındaki zararı karşılamak için bazen de kaime ihraç etmek zorunda kalıyordu.¹⁷⁶

Yukarıda belirtilen bu rakamlardan anlaşılan Dersaadet Bankası'nın poliçe işlem hacmi bir hayli fazladır. Aynı zamanda belli bir zarar ile yapılan bu işlemler ilk yıl için oldukça başarılı sayılmış ve bahsi geçen kontrat ile de işlemlerin devamı yönünde karar alınmıştır. Çalışmamızın diğer bölümlerinde değerlendirmeye çalışacağımız poliçelerin hangi borsalara ne kadar çekildiği ve hangi tüccarlar tarafından satın alındığı konularına burada değinmeyeceğiz. Dersaadet Bankası'nın tek işlem sahası olarak görülen poliçe sisteminin teorik bilgisi yanında banka tarafından nasıl bir şekilde icra edildiği ayrıntılı olarak üçüncü bölümde bankanın hesap defterleri üzerinden yapılmaya çalışılacaktır. Bankanın poliçe kullanımı ile ilgili olarak yaptığımız kısa değerlendirme sonrasında, Dersaadet Bankası'nın bir banka olarak nasıl değerlendirileceği üzerinde durmak gerekmektedir.

2.3. BİR BANKA ve BANKERLİK KURULUŞU OLARAK DERSAADET BANKASI

Klasik İktisatçılara göre paranın matematiksel karakterinin insanların sosyal yaşamlarını değiş-tokuş anında sayısal hesaplama birimi ve bir ölçü olarak doldurması yanında, ister istemez insanların sosyal, kişisel ve ahlaki ayırt edici özelliklerinin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır.²⁷⁴ Paranın insanların sosyal hayatlarında meydana getirdiği benzer etki finansal işlemler söz konusu olunca bankalar tarafından sağlanmaktadır. Aynı zamanda bankalar insanların en fazla kullandıkları finansal kurumlar olmaları hasebiyle de iktisadi-ticari faaliyetlerde önemli rol oynamaktadırlar.²⁷⁵

Kurumsal bankacılığın gelişmesi finansal tarih için bir milat kabul edilmektedir. Kurumsal bankacılık öncesinde yukarıda da belirtildiği üzere Bankerlik

²⁷⁴ Viviana A. Zelizer, **The Social Meaning of Money**, A Division of Harper Collins Publishers, New York, 1994, s. 200.

²⁷⁵ Mishkin, **a.g.e.**, s.7.

bir meslek olarak Osmanlı Devleti'nde iç ve dış borç temini noktasında aracılık yapmak üzere kendisine finansal anlamda önemli bir yer edinmişti.²⁷⁶ Osmanlı'nın poliçeci ve sarraf esnafı ile bankerleri Osmanlı finans tarihi içerisinde bir anlamda bankacılık faaliyetlerini üstlenmişlerdir. Söz konusu esnaf grupları içinden sarraflar Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her döneminde vergilerin toplanması ile mültezimlere borç verilmesinde²⁷⁷, bütçe açıklarının kapatılmasında ve kısa vadeli borçlanmada rol oynamışlardır.²⁷⁸

Bu gerçeklerin üzerinden Dersaadet Bankası örneğinin tam anlamıyla bir banka olup olmadığı veya bankerlerce işletilebilen bir bankerlik kuruluşundan kurumsal olarak ne gibi benzerlik ve farklılık gösterdiği tartışılmaya değerdir. Bu bölümde Avrupa'daki ilk banka örnekleri üzerinden bir karşılaştırma yapmak suretiyle ve aynı zamanda poliçeci esnafının iç ticaret ve bankerlerin ise dış ticarete yapmış oldukları işlemler göz önünde bulundurularak Dersaadet Bankasının banka olma vasfı incelenecektir.

2.3.1. Bir Finans Kurumunun Banka Olma Özellikleri

Dersaadet Bankası'nın banka hüviyeti gösterip göstermediğini tartışabilmek için öncelikle banka kurumunun ne olduğunu tarif etmek gerekmektedir. Kelime itibariyle Almanca 'banck' sözcüğünün 'banco' şeklinde İtalyancaya çevrilmiş hali olarak gösterilen banka kelimesi, İtalyanca'da tezgâh, anlamlarına gelmektedir.²⁷⁹ Banka; paranın saklanması ihtiyacı nedeniyle kurulan²⁸⁰, para kullanmadan yapılacak mübadeleyi kolaylaştıran²⁸¹, ticari ilişkiler sonucu oluşan ödemelere aracılık eden²⁸²,

²⁷⁶ Ahmet Günlük, "Türkiye'de Bankerlik", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 179.

²⁷⁷ Kala, **a.g.e.**, s. 147-148.

²⁷⁸ Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2 - Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına**, Babür Kuzucu (Çev.), İstanbul, Gözlem Yayınları, Eylül 1977, s. 611-617.

²⁷⁹ Tezer Öçal, Ö. Faruk Çolak, **Para-Banka**, Ankara, İmge Kitabevi, Mart 1988, s. 11.; Erdem, **a.g.e.**, s. 3.

²⁸⁰ **A.e.**, s. 3.

²⁸¹ Kuyucak, **Para ve Banka**, C. 2, s. 5.

kullanılmayan paraları-mevduatları toplayarak kredi ticareti yapan²⁸³, asli olarak varlıkları dönüştürme görevini gerçekleştiren²⁸⁴ ve kamu hukuku niteliklerine göre düzenlenmiş²⁸⁵ bir kurum olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda bankaların işlemlerinin dayanak noktaları olarak saygınlık, mali işlemler ve spekülasyon olmak üzere üç farklı kavramdan bahsetmemiz gerekmektedir.²⁸⁶

Banka tanımından da anlaşılacağı üzere, bankaların birçok faaliyet alanı bulunmaktadır. Bir finansal kurumun banka olarak değerlendirilmesi için tanım içerisindeki bazı önemli unsurların üzerinde durmak gerekmektedir. Buna göre bankaların banka olarak değerlendirilmesi için bir kamu hukuku çerçevesinde belli düzenlemeler ışığı altında kanuni olarak açılması gerekmektedir. Bu unsur ilk ve en önemli unsur olarak gösterilmekte ve bankanın ticari faaliyetlere aracılık eden bir kurum olarak oluşması ve açılabilmesi için en başta gelen unsuru ifade etmektedir.²⁸⁷

İkinci unsur bankaların öz sermayeleriyle ve mevduat toplayarak kredi dağıtan bir kurum olmaları özellikleridir.²⁸⁸ Mevduat toplam ve dolayısıyla bu mevduatları ihtiyacı olanlara kredi açarak kullandırma işlemi özellikle modern bankacılığın en önemli özelliği olarak gösterilmektedir.²⁸⁹

Üçüncü unsur bankaların iç veya dış ticarete para kullanılmadan ödemelere aracılık etmesi, yani nakit transferini bir şekilde sağlaması özelliğidir. Son unsur olarak ise bankaların para saklanan, paraların yatırılıp güvence içerisinde tutulmasına yarayan özellikleri sayılabilir. Banka olma vasfının içerdiği unsurları tablo yardımı ile aşağıda görmek mümkündür. (Bkz. Tablo 5)

²⁸² Yılmaz Türk, **Bankacının El Sözlüğü**, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1967, s. 19.; Öçal, Çolak, a.e., s. 11.

²⁸³ Douglas W. Diamond /Philip H. Dybvig, **The Journal of Business**, Vol. 59, January 1986, s. 59.; Talat Tuğçetin, **Ödünç Para Verme İşlemleri**, Ankara, Bankalar Birliği Yayınları No: 103, 1979, s. 71.; Urgancı, a.g.e., s. 47-48.

²⁸⁴ Mishkin, a.g.e., s. 218.

²⁸⁵ Ünal Tekinalp, **Ünal Tekinalp'in Banka Hukukunun Esasları**, 2. Bsk., İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2009, s. 11.

²⁸⁶ Ragıp Batumlu(Çev.), **Borsa Rehberi-1928 (2) Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistemi**, 2 Bsk., İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, Nisan 19925, s. 246-247.

²⁸⁷ Tekinalp, a.g.e., s. 11-12.

²⁸⁸ Larry J. Sechrest, **Free Banking Theory History and A-Laissez Faire Model**, Alabama, Quorum Books, 2008, s. 3.

²⁸⁹ A.e., s. 3.

Burada bir uyarıda bulunmak gerekmektedir. Banka olma vasıflarını modern bankacılık sisteminin vasıfları üzerinden belirleyerek Osmanlı Devleti'ndeki bankalar için ölçü olarak kullanmak anakronizm yaratabilir. Bu nedenle çalışmada kullanılan banka olma vasıfları Dersaadet Bankası'nın çağdaşı ya da daha eski dönemlerde kurulan bankaların özellikleri üzerinden oluşturulmuştur. Modern manada banka olma vasıfları zikredilen beş unsurdan daha geniş bir unsur grubu olarak dikkat çekmektedir.

Belirlediğimiz beş unsur üzerinden Avrupa'daki veya diğer ülkelerde bulunan banka örnekleri ile karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Burada Dersaadet Bankası'nın muadili olan diğer bankaların belli özellikleri ile benzerlik gösterip, göstermediği ya da hangi unsurları itibariyle banka olarak kabul görebileceği incelenmeye çalışılmıştır. Öte yandan aynı karşılaştırma yoluyla Dersaadet Bankası'nın hangi unsurları taşımadığı belirtilerek banka olma vasfı tartışılmıştır.

Bankacılık unsurları olarak aşağıdaki tablo içerisinde sayılan beş özellikler çerçevesinde bir finansal kurumun banka olma özelliğinin ne kadarını taşıdığı sorusuna cevap verilebilir kanaatindeyiz. Bu unsurlar üzerinden bankacılık kurumlarına bakıldığında görülecektir ki; bankaların kanuniliği ilkesi temelinde bankalar hem mevduat sahipleri hem de kredi kullanacak kişiler tarafından güvenilirlikleri sorgulanan kurumlar olarak incelenmelidir. Hukuki bir meşruluk sonrası işlerlik kazanmış ve aynı zamanda insanların güvenini de temin edebilmiş bir öz sermaye sahibi bir finansal kurum, tüm bunlardan sonra mevduatları toplayıp ihtiyaç sahiplerine kredi açarak varlık transferi işini gerçekleştirebilir. İşte ancak o zaman bu kurumlar bir banka olarak tanımlanabilir.

Tablo 5

Bir Finansal Kurumun Banka Olabilme Unsurları

BANKACILIK UNSURLARI	AÇIKLAMA
Kanuni Olma (1)	<ul style="list-style-type: none">• Kurulacak bankanın faaliyet göstereceği devletin kamu hukuku uyarınca resmi bir izin ile kurulması gerekmektedir.
Para Saklama Muhafaza Etme (2)	<ul style="list-style-type: none">• Bankaların, insanların güvenebilecekleri bir kurum olma ve paralarının muhafazası anlamında kullanmak için belli bir motivasyona sahip olmalarını sağlayabilme özelliğidir.
Mevduat Toplama (3)	<ul style="list-style-type: none">• Bankalar insanlar (mevduat sahipleri) tarafından kullanılmayan parayı toplamak suretiyle belli bir kredi açma becerisini gösterebilmelidirler.
Sermaye ve Kredi Dağıtım (4)	<ul style="list-style-type: none">• Bankaların topladıkları mevduatı kredi olarak ihtiyaç sahiplerine verebilme özelliklerini ifade eder. Bankaların ancak mevduat toplama sonucu kredi açma kabiliyetleri ortaya çıkar. Bu özellik sayesinde de varlık transferi ya da nakit transferi gerçekleştirilmiş olur. Bankalar sahip oldukları öz sermayeleri ile de kredi kullanabilirler.
Nakit Transferi (5)	<ul style="list-style-type: none">• İç ve dış Ticarete para yerine işlem maliyetlerini azaltmak ve ödemelerde kolaylık sağlamak amacıyla aracılık etme rolü bankalar için önemli bir alandır.

Konumuza bu çerçeveden bakıldığında Dersaadet Bankası'nın faaliyetlerinin bankacılık yönü daha doğru bir şekilde tartışılabilir. Dersaadet Bankası öncesi Osmanlı Devletindeki finansal faaliyetlerin ve kambiyonun sabitlenmesi işinin bankerler tarafından yapıldığı bilgisi ve bankacılık faaliyetlerinin Avrupa'da nasıl tecrübe edildiği sorusunun cevabı etrafında konuya yaklaşmak, bize sorduğumuz "banka mı?" sorusuna dair değerlendirme yapma imkânı vermektedir.

2.3.2. Bir Bankerlik Kuruluşu Olarak Dersaadet Bankası

Sarraflıktan bankerliğe, bankerlik kuruluşlarından devlet ile ortak olunan bankacılığa ve nihayet merkez bankacılığına kadar uzanan bir sürecin Osmanlı Devleti için de yaşandığını belirtmiştik. Bu yapı içerisinde Dersaadet Bankası'nın hangi konumda olduğu ve ne ölçüde banka özelliği gösterdiğini açıklamak gerekmektedir. İktisadi mahiyet içeren kurumları iktisat tarihi içerisinde dâhil etmek finans tarihini kurumların gelişimi gibi bir noktadan izleyebilme imkânı sağlayabilir.²⁹⁰

Bu bakış açısı ile Osmanlı Devleti döneminin resmi izin ile kurulan ilk bankası kabul edilen Dersaadet Bankası'nın nasıl bir kurumsal yapı arz ettiği ve bankerlik-poliçecilik faaliyetleri ile olan ilişkisi dikkat çekicidir. Dersaadet Bankası'nın karşıladığı kurumsal özellikler Osmanlı finans tarihinin geleceğini etkilemiş, bir tecrübe anlamında önemli bir mihenk taşı olarak yerini almıştır. Bu özelliği nedeniyle bankerlerden ve bankerlik kuruluşlarından ayrılırken, Banka'nın yapmış olduğu iktisadi faaliyetler poliçe keşidesi gibi ikincil-tali bir amaç üzerine kurulduğundan bankerlerin Osmanlı finans tarihindeki rolleri ile de benzeşmektedir.

Osmanlı Devleti ekonomisinde bankerlerin rolleri Avrupa Sanayi devrimi sonrasında özellikle 19. yüzyıl itibarıyla daha fazla hissedilir hale gelmiştir.²⁹¹ Dersaadet Bankasının kuruluş amacı olarak sayılamayacak, ancak işlem hacminin bir kısmını oluşturması bakımından üzerinde durulması gereken poliçe keşide işlemleri

²⁹⁰ North, **a.g.e.**, s. 3.

²⁹¹ Kazgan, **Galata Bankerleri**, C. 1, s. 13.

banka kurulmadan önce de bankerlerce yürütülen bir faaliyet durumundaydı.²⁹² Özellikle II. Mahmut döneminde yapılan tağşişler nedeniyle içinden çıkılmaz bir hale bürünen para sistemi 1843 yılına gelindiğinde 1 sterlinin normal rayiç üzerinden 110 kuruş olması gerekirken Osmanlı parası büyük bir değer kaybı yaşayarak sterlin karşısında 220 kuruş olarak kıymet kazanmıştı.²⁹³ Bu dönemden itibaren ilk örneği görülmeye başlanan kambiyo istikrarı uygulaması, Dersaadet Bankası'nın kurulduğu 1849 tarihine kadar toplam 5 defa sözleşmeleri yapılmak kaydıyla hayata geçirilmiştir.²⁹⁴ Dersaadet Bankası öncesinde yapılan bu sözleşmelerin muhatabı Osmanlı sarraf-banker kesimi ile yabancı tüccarlardı. Nitekim Tanzimat sonrası yapılan kambiyo sözleşmelerinde bu görevi üstlenen bankerlerin Jak Alyon ve Emmanuel Baltacı oldukları görülmektedir.²⁹⁵

Dersaadet Bankası'nın kurucuları olan bu iki bankerin banka kurulduktan sonra yaptıkları faaliyetin muhtevası değişmemiştir. Emanet usulü ile devam ettikleri son kambiyo istikrarı sözleşmesi (Mart 1848-Şubat 1849) sonrasında; Osmanlı Devleti'nin aynı amacı bir banka ile ifa etmek istemesi sonucu yapılan işin içeriği değişmezken, işlemlere adı banka olan bir kurum altında devam edilmiştir.²⁹⁶ Dersaadet Bankası kurulmadan önce dış ticaret ödemelerini poliçe vasıtasıyla yaparak dışarıya o dönemde nadir olan Osmanlı altın para çıkışını sınırlandırmaya çalışan bankerler, bu faaliyetlerini banka çatısı altında da sürdürmüşlerdir.²⁹⁷ Banka kurulmadan önce yaptıkları gibi banka kurulduktan sonra Dersaadet Bankası aracılığıyla poliçe ihraç ederek kambiyo rayicini sabit tutmaya çalışan iki bankerin bankerlik işlerine aynen devam ettikleri anlaşılmaktadır.²⁹⁸

²⁹² Manav, **a.g.e.**, s. 13-19.

²⁹³ A. Du Velay, **Türkiye Maliye Tarihi**, Ankara, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, 1976, s. 71.

²⁹⁴ Al, **Osmanlı Devletinde Kambiyo...**, s. 24.

²⁹⁵ Al, "Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri...", s. 69.

²⁹⁶ Al, **Osmanlı Devletinde Kambiyo...**, s. 30-31.

²⁹⁷ Velay, **a.g.e.**, s. 71.; Burada söylenmesi gereken konu Osmanlı Devleti'nin poliçe işlemlerinin yapılması sonrasında oluşan açık altınla ödeme yoluyla kapatılıyor. Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarının olduğu defterlerde bu nakit transferleri görülebilmektedir. Bkz. Çalışmanın üçüncü bölümü.

²⁹⁸ **A. MKT.** 184/28. 29 R 1265. 24 Mart 1849.

Osmanlı Devleti için önemleri hayli yüksek olan sarraf ve bankerler, sahip oldukları uluslararası bağlantı ağı dolayısıyla Osmanlı'nın ihtiyacı olan finansal işlemlere aracılık etmek anlamında fazlasıyla tercih edilebilir konumdaydılar. Örneğin Osmanlı Devleti'nin kredi ihtiyacına aracılık eden Zarifi isimli bankerin hatıralarından görebildiğimiz kadarıyla bu bankerler devletin ihtiyacı olan kaynağa saatler içerisinde ulaşabilme imkânına sahiptiler.²⁹⁹ Dersaadet Bankası'nın müdürleri olan Alyon ve Baltacı'nın de bu anlamda kabiliyetleri ve itibarları noktasında Osmanlı Devleti'nin fazlasıyla güveni bulunmaktaydı. Nitekim Osmanlı yönetimi Dersaadet Bankası adına poliçe keşidesi ve ihracı ile görevlendirdikleri bu iki bankerin itibarı ile bağlantılarını kullanarak bu işlemleri yaptırmakta olup, bazı poliçelerin ödenememesi halinde zararın hazine tarafından karşılanacağını kendilerine bildirmiştir.³⁰⁰

Dersaadet Bankası'nın faaliyetlerine devam edilmesi yönünde 1 Eylül 1851 tarihinde hazırlandığı görülen bir belgede, bankaya dair yapılan kontratın içeriğine geçilmeden kambiyo usulünün kontrat öncesi dönemde nasıl bir yol ile tutuluyorsa bundan sonra da aynı şekilde tutulmasına-sabitlenmesine devam edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kontrat on maddeden ibaret olup, bu maddelerdeki ayrıntılar daha çok bir poliçecilik işlemi olan kambiyo istikrarının devamına yöneliktir. Kontrat'ın içeriğinden de anlaşıldığı kadarıyla Alyon ve Baltacı'nın Dersaadet Bankası kurulmadan önce olduğu gibi kambiyonun değerinin muhafazası amacıyla bir sterlin 110 kuruş olmak koşuluyla Avrupa üzerine poliçe satmayı taahhüt etmektedirler. Bu kontrat içerisindeki sıfatları artık sadece birer banker olarak değil, Dersaadet Bankası müdürleri olarak değişerek geçmektedir. İşlemler aynı olmasına rağmen sadece kişilerin konumlarında bir değişiklik olmuştur.³⁰¹

Dersaadet Bankası kurulmadan önce bu iş gereği makul düzeydeki komisyonu alarak işlemlere devam eden bankerler, banka aracılığıyla ve devlet namına kurumsal bir yapı içerisinde bu işi yaparken de gerekli komisyonu almaya

²⁹⁹ Yorgo L. Zarifi, **Hatıralarım Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920**, , 2. Bsk., İstanbul, Literatür Yayınevi, Eylül 2006, s. 63.

³⁰⁰BOA, A. MKT. MHM. 3/81, Tarih Yok.

³⁰¹BOA, A. AMD. 31/54, 5 Za 1267. 1 Eylül 1851.

devam etmişlerdir. Bahsi geçen arşiv belgesindeki kontratın altıncı maddesine göre bu iki bankere o yıl için toplam 5 milyon kuruşluk bir ödeme yapılacağı zikredilmektedir.³⁰²

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ilk bankacılık tecrübesini daha iyi anlayabilmek ve Dersaadet Bankası'nın gerçek manada bir banka özelliği gösterip göstermediğinin değerlendirilebilmesi için Avrupa devletlerinin yaşamış olduğu bankacılık tecrübesine göz atmak gerekmektedir. Avrupa'daki şehir devletlerinde 15. Yüzyıldan itibaren modern manadaki banka denemelerine rastlamak mümkündür. Bu anlamda İtalyan şehir devletlerinde belediyeler ve o şehirdeki tüccarların kredi ihtiyacına cevap vermek maksadıyla kurulan banka örnekleri tam olmasa da birer banka olarak değerlendirilmektedir.³⁰³ Bu anlamda söz edebileceğimiz bankalardan özellikle *Casa di san Giorgio-Cenova*, *Banco Della Piazza di Rialto-Venedik*, *Banco di Ambrogio-Milano* ve *Taula di Cambi-Barcelona* bankaları şehir devletlerinin kredi ihtiyacına cevap verirken, halka ve tüccarlara da kredi açma işlemlerinde bulunmuşlardır.³⁰⁴

Şehir devletlerinin kredi ihtiyacına cevap verebilmek ve tüccarların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yönelik olarak faaliyet gösteren yukarıdaki banka örneklerinden hareketle ilk emisyon bankalarına geçebiliriz. Emisyon bankaları mevduat toplamak işi ile uğraşmalarından ötürü modern anlamdaki bankacılığa daha yakın bir görüntü sunmaktadır. XVII. yüzyılda İngiltere'de mevduat toplayarak piyasaya kısa vadeli kredi açan bankalar modern manada ilk banka örnekleri olarak kabul edilmektedir. Bu tip bankalara 'Private Bank' denildiği bilinmektedir.³⁰⁵ 1694'de faaliyetlerine başlayan ilk banka olan *Bank of England* ve 1800'de açılan Fransa'daki muadili *Banque de France* başlıca emisyon bankaları olarak bilinmektedir.³⁰⁶ Bu tip bankalara Avrupa coğrafyasından daha geç dönem içerisinde örnek vermek gerekirse; 1814 tarihinde kurulan *Hollanda Bankası*; daha çok para ayar ve tedavülüne bir nizam getirmek ile piyasadan mevduat toplamak

³⁰² A.e., 31/54.

³⁰³ Tuğçetin, a.g.e., s. 8.

³⁰⁴ Tarlan, a.g.e., s. 18-21.

³⁰⁵ A.e., s. 26-27.

³⁰⁶ Al, a.g.e., s. 6-10.

gayesiyle kurulmuştur.³⁰⁷ 1822 yılında Belçika’da kurulan *Soci te G n rale des Pays-Bas pour Favoriser l’Industrie Nationale* bankası mevduat toplama yetkisi de bulunmasına rağmen daha çok tarım ve sanayi’ye kredi açmak gayesiyle kurulmuştur.³⁰⁸ 1850 yılında bugün ki Lüksemburg sınırlarında kurulmuŗ olan *Banque Nationale* isimli banka o dönemden bu tarihe kadar emisyon-mevduat toplama yetkisine sahip bulunmaktadır.³⁰⁹

1852 yılında kurulan Fransız *Credit Mobili r* bankası ise sanayinin geliŗmesine finansman sağlamak amacıyla kurulmuŗ ve çok etkili faaliyetlerde bulunmuŗtur.³¹⁰ 1853 yılında Almanya’nın Darmstadt bölgesinde kurulmuŗ olan *Bank für Handel Und Industri* bankası da Alman tarihinin mevduat toplama yetkisi ile yetkilendirilmiŗ ilk bankalarındandır.³¹¹ Avrupa dıŗındaki bankacılık tecrübesine bakmaya  alıŗtıėımızda ilk örnek vermemiz gereken  lke Japonya’dır. 1868 yılında ger ekleŗtirilen ‘Meiji Restorasyonundan’ sonra temelleri atılan Japon mali sisteminin bankacılık faaliyetlerine dair tecrübeleri de bu tarih sonrasına rastlamaktadır. Genellikle 1880’lerden sonra kurulduğu görülen özel tasarruf bankalarının ilk uzun vadeli kredi finansmanı sağlayıcısı olan *The Industrial Bank of Japan* isimli banka 1902 tarihinde iŗlem yapmaya baŗlamıŗtır.³¹²

Kısaca yukarıda vermeye  alıŗtıėımız örneklerin amacı Osmanlı Devleti’nin ilk banka  rneği olan Dersaadet Bankası’nın dönem itibariyle  aėdaŗı ve muadili diğer bankaların özelliklerini aktararak karŗılaŗtırma yapabilme anlamında hatırlatma kaygısıdır. Avrupa’daki bankaların resmi bir irade sonucu kurularak, mevduat

³⁰⁷ F. H. Repelius, **Hollanda’da Banka**, C. 6, Rağıp Hanyal ( ev.), Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 58, 1974, s. 17.

³⁰⁸ E. De Braband re / M. J. Pardon, **Belçika’da Banka**, C. 5, Rağıp Hanyal ( ev.), Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 57, 1973, s. 3-4.

³⁰⁹ P. Guill, **Lüksemburg’da Banka ve Bankacılık Mekanizmaları**, C. 7, Rağıp Hanyal ( ev.), Ankara, Türkiye Bankaları Birliği Yayınları No: 64, 1974, s. 5-6.

³¹⁰ Urgancı, **a.g.e.**, s. 52.

³¹¹ M. Erich Achterberg, **Federal Alman Cumhuriyetinde Banka**, C. 3, Rağıp Hanyal ( ev.), Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 54, 1972, s. 28-29.

³¹² Raif Olgun ( ev.), **Japonya’da Bankacılık Faaliyetleri**, Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 60, 197, s. 1-2.

toplama, kredi açma ve nakit işlemleri sağlayabilme anlamında işlem gördüğü ve tam anlamıyla modern bir banka olarak değerlendirilebilmeleri zordur..

Dersaadet Bankası'nın kuruluş amacına, işlem alanına ve 1851 yılı sonrası yapılan kontrat sonucu tutulması kararlaştırılan tüm hesaplarının bulunduğu defterlere baktığımızda yapılan işlemin merkezinde kaime fiyatlarının istikrarını sağlamak olduğu görülmektedir. Bu işlemlerin yanında banka müdürü bankerlerin kambiyo istikrarına hizmet etmek anlamında poliçe keşide etmeleri de dolaylı bir amaç olarak zikredilebilir. Kısaca söylemek gerekirse ticari faaliyetlerdeki işlem maliyetlerini indirme, kaimenin değerinin tutulması ve dış ticarete ödeme kolaylığı sağlama noktasında bir rolü bulunan Dersaadet Bankası ise, banka unsurlarından birisi olan 'Nakit Transferi' özelliğini taşımaktadır.

2.3.3. Dersaadet Bankası ve Banka Unsurları

Dersaadet Bankası Osmanlı para sisteminin içerisinde bulunduğu istikrarsız durum nedeniyle sabitlenemeyen kambiyonun istikrara kavuşturulması amacıyla 24 Mart 1849 tarihindeki belgeye göre Hazine'den 20.000 akçe, Aléon-Baltazzi bankerlerince 30.000 akçe sermaye konularak kurulmasına karar verilmiştir.³¹³ İki bankerin banka müdürü olarak zikredildiği belgeye göre bankanın yetkisi kambiyo rayicini 1 sterlin 110 kuruş olmak kaydı ile sabitlemesi ve bu iş için Avrupa'ya poliçe ihraç etmesidir. Bankanın poliçe işlemleri ile ilgili olarak kambiyo istikrarını sağlayıp sağlayamayacağına dair üç-dört aylık bir mühlet verildiği görülüyor, bu süre zarfında bankanın faydalı bir işlem yaptığını üzere bir kanaat oluşması durumunda bankanın işlemleri yapmaya devam edebileceği belirtiliyor.³¹⁴

Bankanın kuruluşundaki görev alanı belirlenmesi ve sınırların çizilmesi hususlarından anladığımız kadarıyla Dersaadet Bankası Osmanlı Devleti için sadece bir kambiyo istikrar aracı olarak görülmektedir. Bu kısım Osmanlı'nın bankacılık unsurlarından nakit transferi özelliğinin banka tarafından karşılandığını göstermektedir. Bunun yanında Osmanlı sınırlarında gayri resmi olarak 1842 yılında

³¹³ BOA, A. MKT. 184/28, 29 R 1265. 24 Mart 1849.

³¹⁴ BOA, A. MKT. 184/28, 29 R 1265. 24 Mart 1849.

kurulan ‘İzmir Bankası (Smyrna Bank)’nın Osmanlı yönetimi ve hukuk sistemi nezdinde yasallık kazanmaması nedeniyle kapatılması sonrası bir dönemde kurulan Dersaadet Bankası bir başka banka olma unsuru olan ‘Kanuni Olma’ özelliğini de taşımaktadır.³¹⁵ Kanuni olma ilkesinin tezahürünü bankanın müdürleri olan Alyon ve Baltacı’ya olan borcun ödenmesi hadisesinde de görmekteyiz. Buna göre bankanın müdürlerinin alacakları Osmanlı yönetimi tarafından bazı bölgelerin vergi gelirleri ile karşılanmakta ve banka müdürlerinin isimleri bankayı idare edenler olarak belgelere yansımaktadır.³¹⁶

Yukarıda sayılan bu iki unsur Dersaadet Bankası’nın banka olma özelliği taşıdığını kısmen de olsa göstermektedir. Modern manada bir bankanın diğer tüm unsurları taşıması gerekmektedir. Buna rağmen Osmanlı Devleti için ilk tecrübe olan Dersaadet Bankası’nın hukuki bir kurum olması, devlet tarafından belli bir görev ve işlem sahası ile görevlendirilmesi ve nakit transferinde önemli bir yer teşkil etmesi bankanın önemli özelliklerindedir.

2.3.4. Sonuca Dair Bir Değerlendirme Denemesi

Dersaadet Bankası’nın gerçek manada bir banka olup, olmadığını net şekilde söyleyebilmek zordur. Banka’nın bir finansal kurumun banka olabilme anlamında taşıması gereken unsurlardan bir kısmını taşıyıp, diğer bir kısmını taşıyamaması bizim bu değerlendirmeyi yapmamıza engel olmaktadır. Konuya Dersaadet Bankası’nın hem banka olması yönünden hem de parasal değer koruyan bir aracı kurum olması yönünden bakıldığında her iki açıdan da değerlendirmeler yapılabilir.

Buna göre bankanın yukarıda Avrupa’daki benzerlerinin özelliklerinden hareketle banka olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim Dersaadet Bankası’nın sermayesi olan 25 milyon kuruşluk meblağ bir kurumun bankacılık faaliyeti icra edebilmesi için

³¹⁵ **HR. TO.** 375/8. 10 Ca 1269. 19 Şubat 1853. Bu belgedeki yazışmalardan anladığımız kadarıyla Osmanlı Devleti banka müdürleri olan Aléon ve Baltazzi’yi birere banka müdürü olarak anmakta ve onlardan kurumsal bir yapının sorumluları gibi bahsetmektedir.

³¹⁶ **C. ML.** 13530, 7 L 1267. 5 Ağustos 1851.

düşüktür. Bu rakam belli bir sermaye oranını temsil etmektedir, ancak aynı zamanda bankanın en önemli unsurlarından olan sermaye unsurunu tam manasıyla karşılamayan bir rakam olarak değerlendirilmektedir.³¹⁷ Bu sermayenin kaime fiyatlarını ayarlama noktasında piyasadaki kaimeleri toplama amacıyla mı, yoksa poliçe keşidesi işi için ayrılan bir meblağ mı olduğu tartışmalıdır. Poliçe işlemleri için sadece tüccarlardan alınıp Avrupa'ya nakledilmesi yapıldığından bu iş için bir sermayenin gerekip gerekmediği de tartışılabilir. Dersaadet Bankası'nın kuruluşundan sonra 25 milyon kuruş olan sermayesinin halka arz yoluyla 100 milyona çıkartılmasının düşünüldüğü görüşlerine rağmen Osmanlı arşivinde böyle bir belge ve bilgiye rastlanılmamıştır.³¹⁸

Sermaye unsurunun yanında Dersaadet Bankası diğer Avrupa bankalarının aksine bir emisyon bankası olarak görülmemelidir. Emisyon bankalarının en önemli özellikleri olan mevduat toplama işi ile uğraşmayan Banka'nın bu unsur üzerinden de bir banka olma özelliği taşımadığı söylenebilir. Mevduat toplama noktasında bir işlem yapmayan bankanın bu nedenden ötürü resmi olarak kredi açamaması da doğaldır. Dersaadet Bankası'nın mevduat toplamaması ve sermaye eksikliği sebebiyle kredi açamaması bankacılık unsurlarını karşılama anlamında bir diğer eksikliğidir. Son olarak söylenmelidir ki; bankacılık unsurlarının bir diğer önemli göstergesi olan para saklama ve muhafaza etme anlamında da Dersaadet Bankası'nın bir işlevi bulunmamıştır.

Dersaadet Bankası'nın banka olarak tanımlanmasına mani olacak birçok unsurun yanında, bu kuruluşun bir banka olarak değerlendirilmesi anlamında unsurlarda bulunmaktadır. Bankacılık unsurlarından en önemlisi sayılan devlet otoritesi tarafından tanınma veya kanuni olma unsurları Dersaadet Bankası için hemen ilk etapta göze çarpan özelliklerdir. Gerek Osmanlı arşivindeki belgelerin dilinden çıkartabildiğimiz kadarıyla, gerekse de bankanın bir devlet izni ile poliçe

³¹⁷ Eldem, **a.g.e.**, s. 21-22.; A. Du Velay Dersaadet Bankası'nın sermayesiz olarak kurulduğundan bahseder ve sermaye adı altında bankanın sahip olduğu parayı ihmal eder. Bkz. Velay, **a.g.e.**, s. 74.

³¹⁸ Bu bilgi için bkz. Haris Exertzoglou, "Greek Banking in Constantinople 1850-1881", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, London University, King's College, 1986, s. 120.

işlemleri üzerinde görevli kılınması hadiselerinden ötürü Dersaadet Bankası'nın bir banka olarak lanse edilmesi yanlış olmayacaktır.

Dersaadet Bankası'nın kanuni olması yanında, Banka'nın nakit transferlerine poliçe değiş-tokuşu ile bir anlamda aracılık ettiğini söyleyebiliriz. Bankacılık unsurlarından birisi olan ticarete ödeme kolaylığı sağlama anlamında bankanın oynadığı rol büyüktür. Osmanlı Devleti tarafından tam da bu unsurun işlemesi için kurdurulan bankanın özellikle dış ticarete uyguladığı poliçe ihracı yönetim nakit transferi olarak değerlendirilebilir. Bu unsurdan dolayı konu ile ilgili hemen hemen her eserde Dersaadet Bankası'nın da bir banka olarak değerlendirilmiş olması yadırganmamalı, ancak dönem itibariyle ortada gerek manada bir kurumsal banka bulunmadığında bu tespit tartışmaya açık durumdadır.

Dersaadet Bankası Osmanlı Devleti sınırlarında Osmanlı hükümetince izin verilerek açılması, bankacılık unsurlarından nakit transferi işlemini poliçe ihracı yöntemiyle sağlaması bakımlarından bir banka olarak değerlendirilmelidir. Osmanlı Devleti'nin ilk bankacılık denemesi olan bu kurumun kısa süreli faaliyetleri devletin çizmiş olduğu çerçeve ve işlem sınırı içerisinde cereyan etmiştir. Öte yandan Dersaadet Bankası'nın gerçekleştirmiş olduğu kambiyo kurunu sabitlemek görevini icra ederken kullandığı yöntem olana poliçe ihracı yöntemi bankanın müdürleri olan bankerlerce banka kurulmadan önceki önemde de yürütülen bir faaliyet olarak bilinmektedir. Bu durumun Dersaadet Bankası ile devam ettirilmesi bu kuruluşun şahıslar üzerinden yürüyen bir aracılık yerine devlet eliyle kurulan bir kurum üzerinden aracılık olarak değerlendirilmesi de yanlış olmayacaktır.

Kısaca toparlayacak olursak; Dersaadet Bankası Osmanlı için bankacılık denemesinin ilk örneği olması yanında, sadece belli bir görevi gerçekleştirmek amacıyla devlet izni kurdurulmuş bir kurumdur. Buna rağmen Avrupa'daki aynı dönem örneklerinin çok gerisinde bir kurumsal yapı arz eden, daha önce olduğu gibi paranın değerinin muhafazası ile uğraşan bir aracı kurum görüntüsü veren, bankanın müdürlerinin işlerini resmi olarak banka müdürü sıfatıyla sürdürdükleri bir banka kuruluşu denemesi olarak değerlendirilebilir.

BÖLÜM 3: DERSAADET BANKASI HESAPLARINDA POLİÇE SİSTEMİ-KAMBIYO VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

3.1. DERSAADET BANKASI HESAPLARINA GÖRE POLİÇE KULLANIMI

Dersaadet Bankası'nın dâhil olduğu poliçe işlemlerinin nasıl yapıldığı, poliçeyi kullanan tüccarların kimler olduğu ve işlem büyüklükleri ile Dersaadet Bankası'nın tasfiye sürecindeki hesapları bu bölüm içerisinde üç başlık olarak değerlendirilecektir.

3.1.1. Dersaadet Bankası ve Poliçe Kullanımı

Bu bölümde Dersaadet Bankası'nın müdürleri olan Alyon ve Baltacı'nın banka çatısı altında yapmış oldukları poliçe işlemleri incelenecektir. Burada belirtmelidir ki; bankanın yapmış olduğu poliçe işlemlerine dair seriler 1851 tarihi sonrasını kapsamakla beraber bu çalışmanın da sınırları bu tarihte bankanın tasfiyesine kadar olan zaman dilimi içindedir. Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarını 1851 tarihinden itibaren incelememizin nedeni bankanın poliçe hesap defterlerinin şu an için sadece bu tarihten itibaren tutulmuş olanlarının ulaşılabilir olmasıdır. Bankanın kurulduğu 1849 yılından itibaren başlayan poliçe işlemlerine ait defterlerin Osmanlı arşivinde ileride yapılacak olan tasniflerde ortaya çıkması Dersaadet Bankası'nın yapmış olduğu işlem serisinin tamamlanmasını doğuracaktır.

Dersaadet Bankası'nın poliçe işlemlerinin bu çalışmadaki sınırları Osmanlı arşivinde ulaşılabilir halde bulunana ve 1851-1853 yılları arasındaki işlemleri kapsayan defterler ile sınırlıdır. Bu bölüm içerisinde değerlendirmesini yapacağımız poliçe işlemleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Maliyeden Müdevver fonu içerisinde bulunan Londra ve Marsilya üzerine çekilen poliçe miktarları gösteren defterlerde kayıtlıdır. Londra üzerine çekilen poliçe miktarları ve temsilciler arası

işlem hacmi bu defterlerden 12495, 12496 ve 12499 numaralı olanları içerisindedir. Öte yandan Marsilya için tutulan poliçe hesapları da 12497 ve 12498 numaralı defterlerde bulunmaktadır.

Dersaadet Bankası'nın Londra ve Marsilya dışında poliçe keşide edip yolladığı merkezler gerek Londra gerekse de Marsilya hesaplarının olduğu defterler içerisinde yer yer kayıtlı halde bulunmaktadır.³¹⁹ Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarının tutulduğu defterlerde poliçe karşılıkları hem İngiliz sterlini hem de Osmanlı lirası cinsinden yazılmıştır. Aynı zamanda hesaplarda bu iki para birimi arasındaki paritenin ne olduğu da belirtilerek, İngiliz sterlinin Osmanlı lirası karşısındaki değeri de görülebilmektedir. Defterlerde yer alan kayıtlarda poliçelerin hangi temsilciye gönderildiği, poliçelerin hangi şahıslar tarafından satın alındığı ve miktarlar gösterilmektedir. Poliçe işlemlerinin hangi tarih ve nerede yapıldığına dair bilgiye de yer veren bu kayıtlar Fransızca ve Osmanlıca olarak tutulmuştur.

Poliçe işlemlerinin kayıt altına alındı defterlerin özellikleri bu bölümün içinde ayrıntılı şekilde ele alınacaktır. Defterlerin değerlendirilmesine geçmeden önce ilk olarak Dersaadet Bankası'nın poliçeleri nasıl keşide ettiği konusu önemlidir. Öncelikle belirtilmelidir ki; Poliçe işlemlerinin Osmanlı Devleti'nde kambiyo istikrarının sağlanabilmesi anlamında çeşitli sözleşmeler ile yapılması hadisesinin yeni değildir.³²⁰ Buna göre bu sözleşmelerden benzer bir tanesinin de Dersaadet Bankası'nın faaliyet gösterdiği yıllarda yapılması ve yapılan bu sözleşme uyarınca poliçe işlemlerine aracılık etme izninin verilmiş olması bu bölümün içinde poliçe keşide izni başlığı altında değerlendirilecektir. Daha sonra Dersaadet Bankası hesaplarında poliçelerin nasıl kullanıldıkları incelemek, akabinde toplam poliçe hacmi dönemler arası karşılaştırılarak değerlendirilecektir. Poliçe işlem hacminin hangi temsilcilik ve merkez üzerinden yapıldığı ise başka alt başlıklar olarak bu bölümde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

³¹⁹ Bu farklı merkezlerden birisi olan Viyana'ya çekilen poliçe miktarları Londra hesaplarının tutulduğu defterlerde gösterilmiştir. Bkz. BOA, **MAD.** d, nr. 12495, s. 57.

³²⁰ Bu konu ile ilgili olarak çalışmanın "Bir Bankerlik Kuruluşu Olarak Dersaadet Bankası" isimli bölümüne bakılabilir.

3.1.1.1. Poliçe Keşide İzni

Dersaadet Bankası Mart 1849'da kurulması için karara varılan bir kuruluş olarak kaime fiyatlarını istikrara kavuşturma amacı taşımaktaydı.³²¹ Bankanın müdürleri olan bankerlerin kambiyo tutmak için Osmanlı Devleti ile 1843 yılından itibaren çeşitli kontratlar imzalanarak anlaşma içerisinde olduğu bilinmekteydi.³²² Bu kontratlar uyarınca Osmanlı Devleti'nin izni dâhilinde poliçe işlemleri içinde bulunan³²³ Dersaadet Bankası'nın müdürlerine(Alyon ve Baltacı) yıllık 2 Milyon kuruşluk bir ödeme yapılması kararlaştırılmıştır.³²⁴

Osmanlı Devleti'nin kambiyo istikrarının sağlanabilmesi için düzenlediği kontratların, artık Dersaadet Bankası müdürleri olan bankerlerce banka çatısı altında yapılması bu iş için devlet tarafından verilmiş bir izin olduğu sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Dersaadet Bankası'nın hesap defterlerinden anladığımız kadarıyla bankerlerin ayrı ayrı çektikleri poliçelerin toplam tutarları ancak 1851 yılından itibaren kayıtlı haldedir. Bu kayıtların tutulması kararı da bankanın müdürleri ile yapılan 1 Eylül 1851 tarihli kontratın gereğidir.³²⁵ Bu bölümde incelemeye çalışacağımız poliçe işlemlerinin tutulduğu defterler bu tarihten sonraki poliçe kayıtlarını göstermektedir. Dersaadet Bankası'ndan ayrı olarak 1843 yılından itibaren yapılagelen kambiyo istikrarı sözleşmelerinin bir yenisini olarak da savunulabilecek olan bu sözleşme uyarınca yapılan poliçe işlemleri bu bölümün esas konusunu teşkil etmektedir. Poliçe işlemleri hakkındaki değerlendirmeler Osmanlı Arşivi kayıtlarından hareketle yapılacaktır.³²⁶

³²¹ BOA. A. MKT. 184/28, 29 Rebiülahir 1265. 24 Mart 1849.

³²² Al, **Osmanlı Devleti'nde Kambiyo İstikrarı Uygulaması...**, s. 22-24.

³²³ BOA, A. AMD. 31/54, 5 Za 1267. 1 Eylül 1851.

³²⁴ BOA. A. MKT. 184/28, 29 Rebiülahir 1265. 24 Mart 1849.

³²⁵ A. AMD. 31/54, 5 Za 1267. 1 Eylül 1851.

³²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Dersaadet Bankası poliçe işlemlerine ait olduğu bilinen defterler 1851 Eylül'ünden bankanın tasfiye edildiği tarihe kadar olan tüm poliçe işlemlerinin rakamlarını göstermektedir. Bu defterler için bkz. BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

3.1.1.2. Dersaadet Bankasının Hesaplarında Poliçe Kullanımı

Dersaadet Bankası müdürleri ile Osmanlı hükümeti arasında 1 Eylül 1851 tarihinde genel esaslar bazında önceki sözleşmelerin bir devamı niteliğinde olup, masraflarda olduğu gibi bazı teknik konularda değişiklik içeren bir kambiyo istikrarı sözleşmesi yapılmıştır. Bu sözleşmenin, Dersaadet Bankası'nın asıl kuruluş amacı olmasa da, tali bir amaç olarak kabul edilen kambiyo istikrarına hizmet ettiği bilinmektedir.³²⁷ Sözleşmenin on maddeden oluşan içeriğine göre banka müdürleri Avrupa'nın farklı borsalarına iki yıl süre zarfında haftada bir gün poliçe keşide edecek ve bir sterlin yüz on kuruş olmak kaydı ile çekilen poliçenin miktarını belirlemede bankerler özgür bırakılacaktı.³²⁸ Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarından görülebildiği kadarıyla Avrupa borsalarına çekilen poliçelere dair işlemler ayda üç kere yapılmıştır. Defterlerde yer alan poliçe işlem tarihlerine bakıldığında işlemlerin her ayın beşinci, on beşinci ve yirmi beşinci günlerinde olmak kaydı ile onar gün arayla yapıldıkları anlaşılmaktadır. Bazı poliçe işlemleri istisnai olarak bahsi geçen üç günün dışında, bu günlerin birkaç gün öncesinde veya sonrasında gerçekleştirilmiştir.³²⁹

Yapılan sözleşmeler gereği Osmanlı Devleti Dersaadet Bankası aracılığıyla Avrupa borsalarına çekilen poliçe miktarlarını düzenli olarak her ay görmek istemiş, poliçe işlemlerine dair hesapların bu nedenden ötürü düzenli olarak tutulmasını istemiştir. Bankanın müdürleri vasıtasıyla çekeceği poliçelerin parite farklılığından ötürü açık kalan kısmı 500.000 liraya ulaşır ise banka müdürleri bu durumu hükümete bildirmek zorundaydılar. Sözleşmeye göre Osmanlı hükümeti poliçe keşide eden bankanın müdürlerine ödenmek üzere yıllık 5.000.000 kuruş kaynak ayıracak ve aynı zamanda Dersaadet Bankası'nın 1851 yılı öncesi çekmiş olduğu poliçelerden dolayı oluşan 600.000 liralık borcunu da ödeyecekti. Ayrıca bu sözleşme ile Osmanlı Devleti Mısır vergisi ile Tokat bakır madeninin gelirini

³²⁷ Eldem, **a.g.e.**, s. 21-23.; Al, **a.g.e.**, s. 30-40.; Kazgan, **a.g.e.**, s. 16-17.

³²⁸ BOA, **A. AMD.** 31/54, 5 Za 1267. 1 Eylül 1851.

³²⁹ Dersaadet Bankası'nın bazı poliçe işlemlerine bakıldığında az sayıda da olsa ayın altısı, on altısı veya yirmi üçüncü gününde de poliçe işlemi yapıldığı bilinmektedir. Bu bilgiye Dersaadet Bankası'nın hesaplarındaki kontroller sonucu ulaşılmıştır. Bkz. BOA, **MAD.** d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Dersaadet Bankası'nın keşide edeceği poliçelerin karşılı olarak ayıracağını taahhüt etmektedir.³³⁰

Dersaadet Bankası'nın bu sözleşme şartları altında başladığı poliçe işlemleri birçok merkezden ayrı ayrı olarak yapılmıştır. Bu merkezlerdeki tutarlar toplandığında Avrupa'ya çekilen toplam poliçe miktarı 599.157.921 lira olarak tespit edilmektedir.³³¹ Dersaadet Bankası müdürleri Londra, Marsilya, Paris ve Viyana'ya poliçe çekmiştir. Bu merkezlerde temsilcilikler aracılığıyla yapılan işlemlerin hacmi yukarıda zikredilen toplam tutarı oluşturmuştur.³³² Diğer şehirlerin poliçe işlemlerindeki ağırlıkları Londra, Paris-Marsilya ve Viyana ile kıyaslandığında çok az bir değeri ifade etmektedir. Bankanın kuruluşunda sadece Avrupa denilerek belli şehirler adres gösterilmemişse de³³³ poliçe hesap defterlerinde görüldüğü üzere Londra ve Fransa'daki merkezlere daha ağırlık verilmiştir.³³⁴ Marsilya üzerine çekilen ve muhtelif tüccarlar tarafından satın alınan poliçe miktarı toplam 59.864.834 lira, temsilciler üzerinden gelen poliçe miktarı ise çeşitli masraf kalemi (navlun ve sigorta gibi) miktarı olan 12.271 lira çıkarıldıktan sonra 103.908.338 lira olarak tespit edilmiştir. Böylece toplam Marsilya poliçe bedeli yaklaşık olarak 163.773.172 lira civarındadır.³³⁵

Londra üzerine çekilen poliçe miktarına gelindiğinde miktarın bir hayli arttığı ve Marsilya'ya çekilen poliçe miktarının üzerine misliyle çıktığı fark edilmektedir. Londra'ya temsilcilerden çekilen poliçe miktarı 247.652.188 lira, tüccarlar tarafından satın alınan poliçe miktarı toplam 187.732.561 lira olarak hesaplanmıştır. Londra üzerinden yapılan işlemler için masraf kalemi yaklaşık olarak 9.031 lira olarak

³³⁰ BOA, **A. AMD.** 31/54, 5 Za 1267. 1 Eylül 1851.

³³¹ Bu rakam Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarının bulunduğu defterlerden yapılan hesaplama sonucu bulunmuştur. Bkz. BOA, **MAD.** d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³³² BOA, **MAD.** d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³³³ BOA, **A. MKT.** 184/28, 29 R 1265. 24 Mart 1849.

³³⁴ BOA, **MAD.** d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

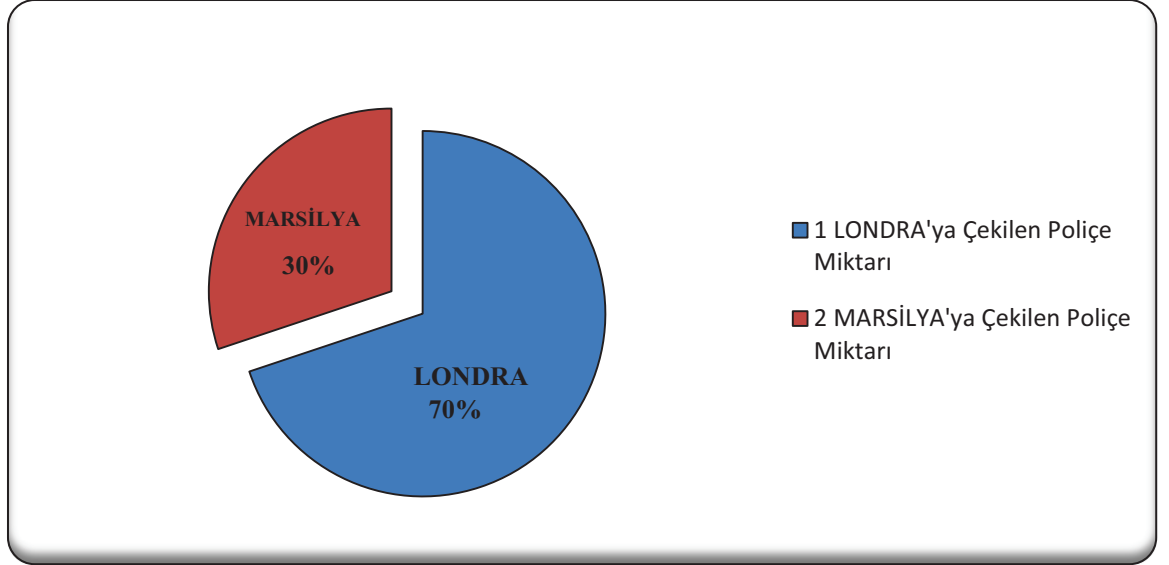
³³⁵ Bu hesaplamalar Dersaadet Bankası'nın poliçe defterleri üzerinden yapılan ve '*mersulat*' adı altında oluşan maliyetlerin çıkarılması sonucu elde edilmiştir. BOA, **MAD.** d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

belirlenmiş ve bu rakamın ihmal edilmesi ile toplam tutar 435.384.749 liraya ulaştığı söylenebilir.³³⁶

Bu iki merkez karşılaştırıldığında o dönemde hem sanayileşme hem de Osmanlı Devleti üzerindeki ağırlığı bakımından İngiltere'nin Fransa'ya nazaran öne çıkması Londra'nın Marsilya'ya oranla poliçe işlemlerinde daha fazla yer alması sonucunu doğurmuştur. İki merkez arasında bir karşılaştırma yapıldığında, Londra'nın miktar olarak %70, Marsilya'nın ise %30'luk bir orana sahip oldukları anlaşılmaktadır. (Bkz. Grafik 3 ve Tablo 6) Dersaadet Bankası'nın Avrupa'ya çekmiş olduğu poliçeler Avrupalı tüccarlarca satın alınıyordu. Banka müdürleri bu poliçelerin satışı sonucu elde ettiği gelir vasıtasıyla Osmanlı veya başka bir merkez üzerine çekilmiş poliçeleri satın alıyordu.³³⁷

Grafik 3

Londra ve Marsilya Poliçe Miktarları (1851 Nisan-1852 Aralık)

Notlar: Söz konusu merkezler için hesaplanan poliçe tutarlarının Osmanlı kuruşu cinsinden yazıldığı belirtilmelidir.

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³³⁶ Bu rakamlar için hesaplanan değerlerin küsuratları ihmal edilmiştir. BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³³⁷ Eldem, a.g.e., s. 22.

Tablo 6

Londra-Marsilya Karşılaştırması: Poliçe Miktarları

	MERKEZ	Toplam	Yüzde
1	Londra'ya Çekilen Poliçe Miktarı	435.384.749	70%
2	Marsilya'ya Çekilen Poliçe Miktarı	187.723.561	30%
TOPLAM		623.108.310	

Notlar: Söz konusu merkezler için hesaplanan poliçe tutarlarının Osmanlı kuruşu cinsinden yazıldığı belirtilmelidir.

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Avrupa'ya çekilen poliçelerin satışı ile kazanılan gelir, Dersaadet Bankası'nın başka merkezlere çekilen poliçeleri satın almasına sermaye teşkil ettiğini belirtmekle beraber bu gelirin yapılan işlemlerinin tümünü karşılamadığını belirtmek gerekmektedir. Dersaadet Bankası'nın poliçe kayıtlarının bulunduğu defterlerde Osmanlı hazinesinden, Osmanlı maliyesinden ya da doğrudan banka tarafından gibi ifadeler ile Avrupa'daki temsilcilere para-altın(değerli maden) gönderildiği görülmektedir.³³⁸

Bu anlamda ödemelerin nasıl yapıldığını aynı defterlerdeki notlardan anlamak mümkündür. Dersaadet Bankası'nın defterlerine göre Osmanlı hükümeti Avrupa'ya çekilen poliçelerin satılması sonucu elde edilen gelirin muhtelif piyasalardan satın alınacak olan poliçe tutarlarını karşılayamaması durumunda ek finansman olarak İstanbul'dan değerli maden gönderme yolunu izlemiştir. Avrupa'daki Dersaadet Bankası temsilcilerine gönderilen bu madenler İstanbul'dan kalkan muhtelif gemilerle gönderiliyordu.³³⁹ Bu gemilerden Dersaadet Bankası'nın poliçe hesap defterlerinde sık sık dile getirilen vapur isimleri Sultan ve Fransız gemisi Osiria³⁴⁰

³³⁸ Bu ifadeler Dersaadet Bankası'nın poliçe hesap defterlerinde "...istikraz olunan meblağa mahsuben canibi maliye hazine-i celilesinden..." ya da "...memur iradesi olduğumuz bankadan..." gibi cümleler ile belirtilmektedir.

³³⁹ Bu gemiler ile ilgili birçok kayıt poliçe hesaplarının tutulduğu defterlerde yer almaktadır. Bkz. BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁴⁰ "3 Nisan tarihiyle kar ve zararı hazine-i celileye aid ve raci olmak üzere memur idaresi olduğumuz banka canibinden Marsilya'da Domatros Baltacı'ya Osiria Nam Fransız vapuruyla altı adet çıkın..."

olarak tespit edilmiştir.³⁴¹ Söz konusu belge uyarınca bu gemilerin hangi ülkelerin gemileri olduğuna dair İngiltere ve Fransa'nın isimleri zikredilmiştir. Değerli maden gönderiminde kullanılan bu gemilerin Fransız ve İngiliz gemileri olduğuna dair çeşitli bilgiler bazı ikincil kaynaklarda da aynı şekilde yer almaktadır.³⁴²

Dersaadet Bankası'nın hem Londra hem de Marsilya için yapmış olduğu bu değerli maden ödemesi ile ilgili bankanın hesap defterlerinde kayıtlar tutulduğu görülmektedir. Bu kayıtlara göre Londra'ya çeşitli gemiler ile gönderilen poliçe tutarı yaklaşık olarak 23.241.602 liram karşılığı altındır. Buna karşılık olarak Marsilya'daki temsilciye poliçe işlemleri karşılığı olarak toplam 2.202.930 lira değerli maden gönderimi yapılmıştır.³⁴³ Bu iki merkez ile ilgili karşılaştırma yapıldığında poliçe işleminin büyük kısmının Londra'da gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna göre Londra'ya gönderilen meblağ Marsilya'da gönderilen meblağın yaklaşık on katıdır. Yüzde olarak hesapladığımızda ise Londra'ya gönderilen meblağ toplamın % 91'inin, Marsilya ise % 9'unu teşkil etmekteydi.³⁴⁴ (Bkz. Grafik 4)

Bu ifade Fransız vapuruna işaret etmektedir. Fransız vapurları veya İngiliz vapurlarıyla ilgili birçok ifade defterlerin genelinde bulunmaktadır. Bkz. BOA, **MAD.** d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁴¹ “İş bu meblağ maliye hazine-i celilesinden bankaya gönderilip andan ber mucceb bala londraya sultan nam vapurla gönderildikde mahallli mezburede tutarı beyanıdır.” ifadesinden anlaşıldığı üzere Sulatan vapuru vasıtasıyla Avrupa'ya poliçe borcu karşılığı olan değerli maden gönderilmekteydi.

³⁴² Eldem, **a.g.e.**, s. 22.; Manav, **a.g.e.**, s. 60.

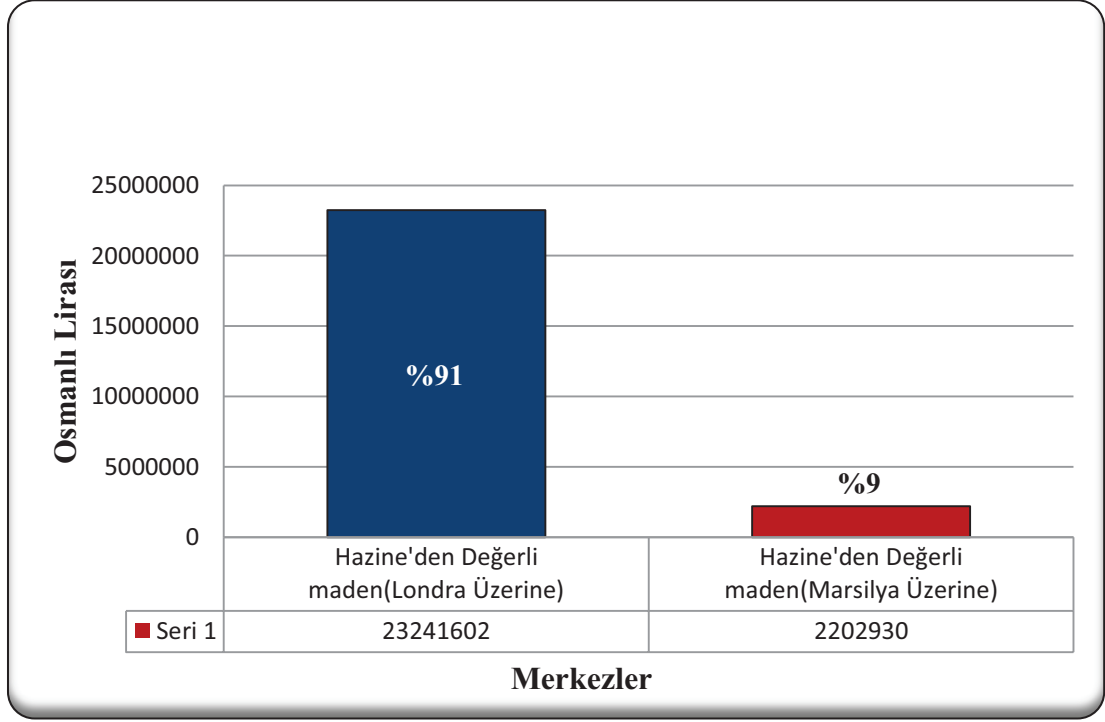
³⁴³ BOA, **MAD.** d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁴⁴ BOA, **MAD.** d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498

Grafik 4

Londra ve Marsilya Temsilciliklerine Değerli Maden Gönderimi

(1851 Nisan - 1852 Kasım)

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

3.1.1.3. Toplam Poliçe Hacmi

Dersaadet Bankası'nın yeni sözleşme ile yapmaya devam ettiği poliçe keşide işinin 1851'in nisan ayından bankanın tasfiyesine kadar ulaştığı miktar 599.157.921 lira olarak tespit edilmişti.³⁴⁵ Bu tutarın 1851 ve 1852 yılları için ne kadar gerçekleştiğini vurgulamakta fayda vardır. Dersaadet Bankası'nın Londra üzerine ve doğrudan tüccarlara çekmiş olduğu poliçelerin 1851 yılı için toplam tutarı yaklaşık olarak 124.883.403 liradır. Bu işlemlerin Londra için yine doğrudan tüccarlara olan kısmı 1852 yılı içerisinde hacmi yaklaşık olarak %15-20 dolaylarında azalarak 107.920.012 lira olmuştur. İki yılın birbirlerine işlem hacmi anlamında yakın oldukları anlaşılmakta, ancak 1852 yılında bir miktar azalma olduğu görülmektedir.

³⁴⁵ BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

İki yılın birbirlerine oranları; 1851 yılı için %54, 1852 yılı için ise %46 olarak oluşmaktadır. Toplam olarak Londra poliçe hacmi de 232.803.415 lira olarak hesaplanmıştır.³⁴⁶ (Bkz. Tablo 7 ve Grafik 5)

Tablo: 7

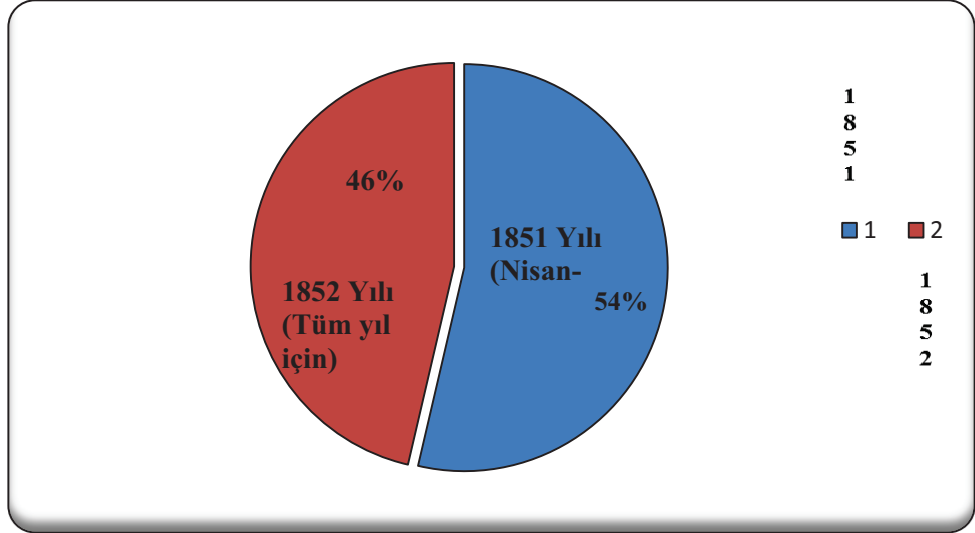
Londra Toplam İşlem Hacmi (1851-52 Yılları)

	Yıllar	Toplam	Yüzde
1	1851	124.883.403	54%
2	1852	107.920.012	46%
Genel Toplam:		232.803.415	100%

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Grafik: 5

Londra Poliçe Hacmi (Nisan 1851- Aralık 1852 Arası)

Notlar: Tablo ve grafikteki değerler Osmanlı lirası üzerinden değerler olarak kabul edilmektedir. Bu rakamlar Dersaadet Bankası'nın poliçe defterleri üzerinden yapılan hesaplamalar sonucu küsuratların ihmal edilmesiyle bulunmuştur.

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Londra için yukarıda hesaplanan genel poliçe hacminin Londra için 1851 ve 1852 yılları için 435.384.749 lira olduğu zikredilmiş, ancak bir diğer hesaplamada bu

³⁴⁶ BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

rakamın Londra için toplam 232.803.415 olduğu belirtilmiştir. Poliçe hacmindeki bu farklılık ikinci hesaplamada poliçelerin doğrudan tüccar isimlerine çekilmiş olmasının ölçü olarak alınması neticesinde oluşmuştur. Londra özelinde tüccarlara doğrudan çekilen poliçe rakamının genel toplandan çıkarılmış kısmı olan toplam 202.581.334 liradır. Bu toplam tutar ise Dersaadet Bankası tarafından Avrupa'daki merkezlerde bulunan temsilcilere gönderilen poliçe miktarı olarak yorumlanabilir.

Londra için hesaplanan miktarların yanında Dersaadet Bankası'nın Marsilya için de poliçe hacmi dikkate değerdir. Buna göre 1851 yılı için Marsilya poliçe hacmi yaklaşık olarak 28.039.348 lira olduğu görülmektedir. 1852 yılı için bu rakamın yaklaşık olarak iki katına çıkararak 52.892.068 lira olduğu tespit edilmiştir.³⁴⁷ (Bkz. Grafik 5 ve Tablo 7) Yukarıda belirttiğimiz üzere Marsilya için hesaplanan bu değerler sadece tüccar isimlerine çekilen poliçe miktarını yansıtmaktadır. Marsilya için toplam işlem hacminin 187.723.561 lira olduğunu söylemiştik. Doğrudan tüccarlara çekilen poliçe miktarı bahsi geçen yıllar için toplam 80.931.416 liradır. Aradaki fark olarak hesaplanan 106.792.145 lira ise Marsilya'daki temsilcilere çekilen poliçe miktarıdır.³⁴⁸ (Bkz. Tablo 8 ve Grafik 6)

Tablo 8

Marsilya Toplam İşlem Hacmi

	Yıllar	Toplam	Yüzde
1	1851	28.039.348	35%
2	1852	52.892.068	65%
Genel Toplam		80.931.416	100%

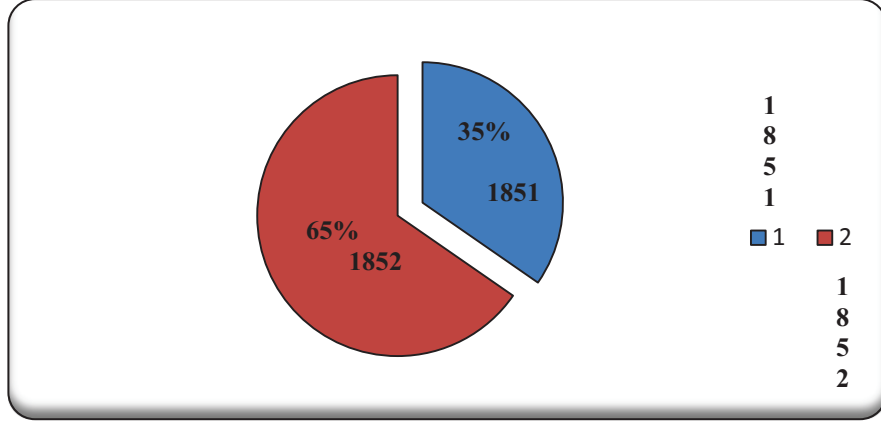
Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁴⁷ BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁴⁸ BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Grafik 6

Marsilya Poliçe Hacmi (1851-1852 Yılları)

Notlar: Tablo ve grafikteki değerler Osmanlı lirası üzerinden değerler olarak kabul edilmektedir. Bu rakamlar Dersaadet Bankası'nın poliçe defterleri üzerinden yapılan hesaplamalar sonucu küsuratların ihmal edilmesiyle bulunmuştur.

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Tablodan anlaşıldığı üzere Marsilya'ya yapılan poliçe işlemlerinin %35'i 1851 yılında, %65'i ise 1852 yılında gerçekleştirilmiştir. Dersaadet Bankası'nın Marsilya için en fazla poliçe işlemi yaptığı yıl tasfiyeden önceki yıl olarak dikkat çekmektedir. Buna göre Dersaadet Bankası'nın dönemlere göre toplam poliçe miktarlarını 1851 yılı için yaklaşık olarak 152.922.751, 1852 yılı için ise 160.812.080 lira olarak hesaplamak mümkündür.³⁴⁹ Bu rakamlardan anlaşıldığı kadarıyla bahsi geçen iki yıl için yapılan poliçe işlemlerinin dengeli bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Dersaadet Bankası'nın tüccarlar üzerine 1851-1852 yıllarında keşide etmiş olduğu toplam poliçe miktarı 313.734.831 liradır.³⁵⁰ Bankanın poliçe işlemlerinin 1851 yılından 1852 yılının Aralık ayına kadar nasıl bir seyir izlediği dikkat çekilmesi gereken bir başka konudur. Bankanın poliçe hesap defterlerinde görülen miktarların

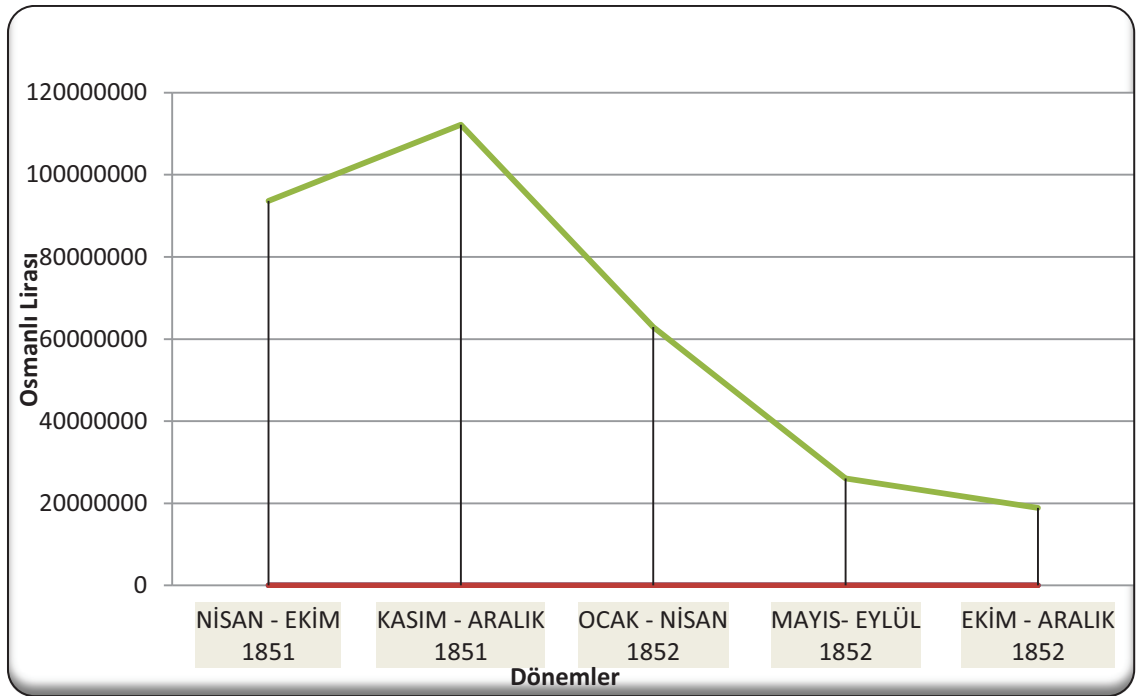
³⁴⁹ BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁵⁰ BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

belli aralıklar arasında gösterdiği değişim aşağıdaki grafik yardımı ile görülebilmektedir. (Bkz. Grafik 7)

Grafik 7

Polİçe Miktarlarının Dönemler Arası Dağılımı

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Dersaadet Bankası'nın Avrupa'ya keşide ederek göndermiş olduğu poliçelerin 1851 yılı içinde miktarının arttığını görmekteyiz. Bu artış bankanın tasfiye sürecine girdiği 1852 yılının ortalarından itibaren bariz şekilde azalmıştır. Nihayet poliçe miktarı 1852 yılının son aylarında bir hayli düşük seviyelere gerilemiştir. Bu dönemlerin toplam poliçe miktarları 1851 yılı için yüz milyon lira dolaylarında seyretmiş, ancak bu seviye 1852 yılının başından itibaren düşme eğilimi göstererek on sekiz milyonlara kadar gerilemiştir. (Bkz. Tablo 9)

Tablo 9

Toplam Poliçe İşlem Hacmi (1851-1852 Dönemler Arası)

AY-YIL	TOPLAM TUTAR
NİSAN - EKİM 1851	93.655.558
KASIM - ARALIK 1851	112.166.589
OCAK - NİSAN 1852	62.908.934
MAYIS- EYLÜL 1852	26.091.530
EKİM - ARALIK 1852	18.912.220
TOPLAM	313.734.831

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

3.2. POLİÇE KULLANAN TÛCCARLAR

3.2.1. Osmanlı Devleti'nde Tüccarlar

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da başlayan ticari ve sınai üstünlük Osmanlı Devleti'ni de nüfuz alanı altına almaya başlamıştı. Bu tarihten itibaren Osmanlı'nın vermiş olduğu kapitülasyonlar ile belli tüccarlara tanıdığı hakların suiistimali sonucu Osmanlı tüccarlarının (Müslüman veya gayrimüslim) korunması gerektiğine olan inanç artmaya başlamıştır.³⁵¹ Özellikle Baltalimanı ticaret anlaşması ile başlayan dönemde artan ticaret hacmi Osmanlı tüccarlarının yabancı tüccarlar ile olan rekabet ortamını daha da kızıştırmıştır.³⁵²

Ondokuzuncu yüzyıldaki tüccar yapısına değinmeden önce Tanzimat öncesi dönemdeki ticari faaliyetlerin yürütücüsü tüccarlar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nde ticaret faaliyetlerinde imtiyazlar vermek suretiyle belli bir yöntem izlemişlerdir. Buradaki yöntemin hedefi devletin güçlü olduğu dönemlerde iktisadi faaliyetlerin en önemlisi olan ticaretin canlanmasını sağlamak

³⁵¹ Feroz Ahmad, "Ottoman Perceptions of the Capitulation 1800-1914", *Journal of Islamic Studies*, Vol 11-1, 2000, s. 3.

³⁵² Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2...*, Babür Kuzucu (Çev.), s. 615.

olmuştur. Bu canlılık da yabancı tüccarların Osmanlı topraklarında ticari faaliyetlerde bulunmalarının bilinçli şekilde izin verilmesi sonucu gerçekleşmektedir.³⁵³

Osmanlıların Anadolu'nun gelişmesine yardımcı olması hasebiyle Tanzimat fermanı öncesi dönemde Cenevizlilere, Venediklilere, Ruslara, daha sonraki dönemde İngiliz, Fransız ve Avusturyalıları Osmanlı topraklarında ticaret yapabilme izni vermiştir.³⁵⁴ Osmanlı sultanlarının 'ahidname' (kapitülasyon) olarak verdikleri bu haklar sultanların saltanat süreleri zarfında geçerliydi. Tüccarlar bu ahidnameler yardımıyla Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabiliyorlar ve Osmanlı hazinesi de bu faaliyetler üzerinden vergi geliri elde ederek hazinesini olumlu yönde geliştirebiliyordu.³⁵⁵

İç ticarete ise sadece gayrimüslim tüccarların faaliyet göstermedikleri, aksine çoğunluğu Müslüman olan tebaadan mensubu tüccarların birçok ticari faaliyette baş aktör oldukları bilinmektedir.³⁵⁶ Osmanlı Devleti'nin Tanzimat dönemi öncesinde Müslüman veya gayrimüslim olsun tüm tüccarlar aynı sınıftan değerlendirilirdi. Aynı zamanda iki tüccar grubunun da hakları aynı düzlemde değerlendirilir ve eşit kabul edilirdi.³⁵⁷ İç ticaretteki değişim Baltalimanı sonrası değişen şartlar ışığında yabancı tüccarların perakende satış işine de girmeleri ile değişmiştir.³⁵⁸

Tanzimat dönemine gelmeden önce 18. yüzyıldan itibaren değişimin görüldüğünü yukarıda zikredilmişti. Tüccarların konumu bu yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlerin himayesinde görülen, imtiyazlı ve adeta bir miste'min tüccar olarak adlandırılabilir nokta gelmiştir. Bu tüccarlara 'beratlı tüccar' da

³⁵³ Mübahat Kütükoğlu, "Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri", **Yeni Türkiye Osmanlı**, C. 3, Ankara, 2006, s. 222-223.

³⁵⁴ Eklemeddin İhsanoğlu (edt.), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İstanbul, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1994, s. 573-576.

³⁵⁵ Halil İncalcık, **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2010, s. 309.

³⁵⁶ İhsanoğlu (edt.), **a.g.e.**, s. 570.

³⁵⁷ Halil İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Ruşen Sezer (Çev.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2006, s. 157.

³⁵⁸ İhsanoğlu (edt.), **a.g.e.**, s. 570.

denilmektedir.³⁵⁹ Bu değişim 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile birlikte değişen tekel düzeni ile özel sınırlandırmaların değişmesi neticesinde vergi oranlarının indirilmesi yabancı tüccarları yerli tüccarların karşısında ayrıcalıklı konuma yerleştirmiştir.³⁶⁰

Tanzimat Fermanı sonrası değişen bu yapıda tüccarların konumları ve iş yoğunlukları derinlemesine incelenebilir. Burada yapılmak istenen Dersaadet Bankası ile poliçe alım-satım ilişkisine giren tüccarların kaynaklar el verdiğiince genel kompozisyonunu çıkartmaktır. Dersaadet Bankası kayıtları bu nedenle önemlidir. Osmanlı ile Avrupa arasında ticaret yapan neredeyse tüm tüccarlar poliçe'yi kullanıp kambiyo istikrarı sisteminden yararlanıyorlar. Bu durum Dersaadet Bankası'nın kayıtlarından dış ticaret ile ilgilenen tüccarların bir listesinin hazırlanmasına imkân verebilmektedir. Buna göre ulaşılabilen belli başlı tüccarların genel özelliklerinin verilmesi dönemin ticaret hayatı ile ilgili kısmi de olsa birtakım bilgilere ulaşma noktasında fayda sağlayacaktır.

3.2.2. Dersaadet Bankası Hesaplarına Göre Poliçe Kullanan Tüccarlar

Dersaadet Bankası ile yapılan poliçe işlemleri içerisinde yer alan her kişinin ticari faaliyet ile meşgul olmadığı belgelerdeki isimlerin özelliklerinden dolayı bilinmektedir. Öncelikle Dersaadet Bankası'nın müşterileri konumundaki bu isimlerden oluşan kompozisyonun içerisinde sayılacak olan sarraf-bankerlerin de birer tüccar olarak adlandırılacağı belirtilmelidir. O dönem için bu kavramlar ve iş alanları birbirleri ile iç içe geçmiş durumdadır.

Bankanın poliçe sattığı kişilerin faaliyet alanları-meslekleri ve milliyetleri noktasından bir değerlendirmenin yapılacağı bu bölümde tüm tüccarların bilgilerine kuşkusuz ulaşılammıştır. Dönemin gazete ve dergileri ile Osmanlı arşivinde ulaşılan belgelerin yanında, ikincil kaynaklardaki bilgilerden de yararlanılmıştır. Söz konusu

³⁵⁹ Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler Kapitülasyonlar-Berathlı Tüccarlar-Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)**, Ankara, Turhan Kitabevi,1983, s. 17.

³⁶⁰ Şevket Pamuk, "150. Yılında Balta Limanı Ticaret Anlaşması", **Tarih ve Toplum**, C. 10, S. 60, Aralık 1998, s. 38.

kaynaklar üzerinden ulaşabildiğimiz ve en fazla poliçe işlemi gerçekleştiren tüccarların bilgilerinden derlenmiş bir tüccar kompozisyonu yapılması Osmanlı ile ticari faaliyet içerisinde bulunan tüccarları sınıflandırma anlamında önemlidir.

3.2.2.1. Poliçe İşlemlerine Aracılık Eden Temsilcilerin Dağılımı

Dersaadet Bankası'nın 1851-1852 yıllarına ait poliçe hesap defterleri incelendiğinde, hesaplarda yer alan poliçe işlem hacminin çoğu tüccar-bankerlerin yaptığı işlemler olarak göze çarpmaktadır. Bankanın işlem yükünü çeken ve en fazla poliçe çeken tüccar-bankerlerin değerlendirmesine geçmeden önce, bankanın yabancı borsalarda temsilciliğini yapan ve poliçe işlemlerine aracılık eden tüccar-bankerler ile ilgili olarak bilgi vermek yerinde olacaktır.

Dersaadet Bankası'nın Londra ve Marsilya piyasalarındaki işlemlerini yürüten temsilciler poliçe işlemlerinin sürdürülmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu temsilcilerin bankerlik işleri ile uğraştıkları için banker olarak tanımlanmalarında bir mahsur bulunmamaktadır. Dersaadet Bankası'nın kurucuları olan Alléon ve E. Baltazzi'nin poliçe işlemlerindeki temsilcileri ayrı idi. Bu iki bankerin ortak olmalarına rağmen Londra ve Marsilya'daki işlerini farklı temsilciler üzerinden yürütmekteydiler.³⁶¹ Dersaadet Bankası'nın Londra'daki temsilcileri sırasıyla; P. Hava ve Baltazzilerdir. (Dersaadet Bankası hesaplarındaki Baltazziler; Siraki Baltazzi ve Baltacı olarak geçmektedir. Ancak kaynaklarda geçen Siraki Baltazzi isminde bir kişi bulunamamıştır. Londra'daki ismin E. Baltazzi'nin oğlu Spyridon Baltazzi olduğu bilinmektedir. Bu iki temsilcinin Londra borsasındaki poliçe işlemlerine aracılık ettikleri bilinmektedir.³⁶² Hava ve Baltazzilerin yaptıkları aracılık işlemlerinde Baltazziler'in %60, Hava'nın ise % 40'luk bir dilimi oluşturduğu görülmektedir. Burada Baltazzilerin Londra borsasında daha fazla etkinliklerinin olduğu görülmektedir. (Bkz. Grafik 8) Banka'nın müdürü olan E. Baltazzi'nin kurucusu olduğu Dersaadet Bankası'nın temsilciliklerini de aile fertlerinden diğer

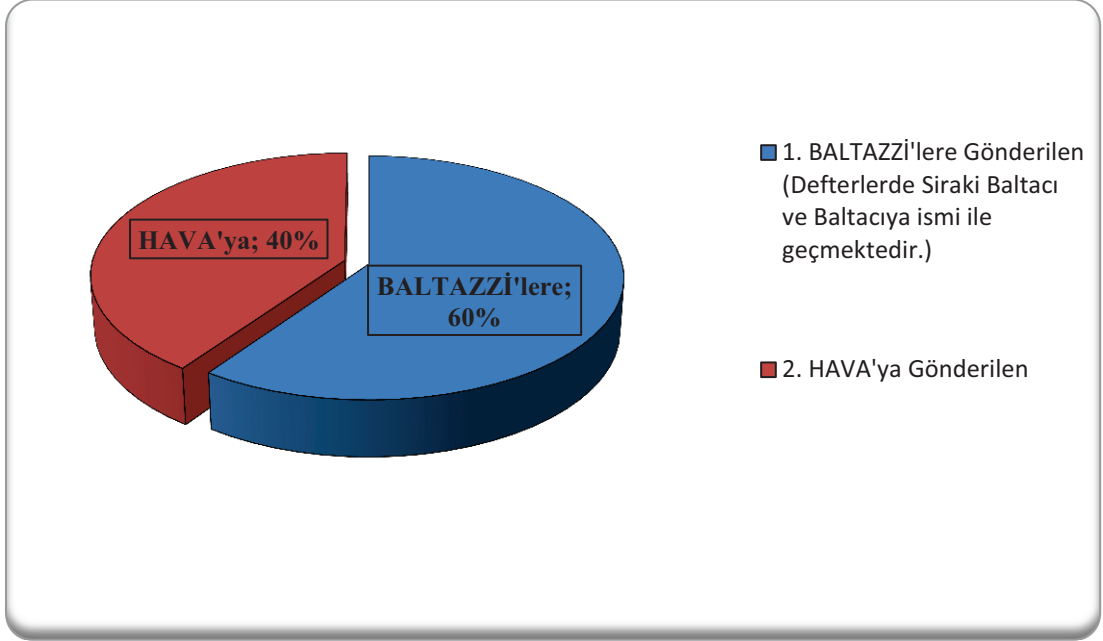
³⁶¹ BOA, Y.EE. 137/34., 1 1 C 1269. 22 Mart 1853.; Manav, a.g.e., s. 59.

³⁶² BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498. Dersaadet Bankası hesaplarından yapılan hesap ve sınıflandırma sonucu bu bilgilere ulaşılmıştır.

Baltazziler yapmaktaydılar. Hava isimli banker ise Alléon tarafından temsilci olarak belirlenmişti.³⁶³ Bu temsilcilere gönderilen poliçe karşılığı meblağlara bakacak olursak, Hava'ya gönderilen meblağ yaklaşık olarak 255.255.663 kuruş iken, Baltazzilerin temsilcilerine gönderilen tutar 378.529.066 kuruş olarak hesaplarda görülmektedir. (Bkz. Tablo 10)

Grafik 8

Londra'daki Temsilcilerin Karşılaştırması (1851 Nisan - 1852 Aralık)

Notlar: Yapılan bu hesaplamalar Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarının olduğu defterlerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkarılmıştır.

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁶³ BOA, Y.EE. 137/34., 1 1 C 1269. 22 Mart 1853.; BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Tablo 10

Londra'ya Gönderilen Meblağ

	Nereden	Toplam	Yüzde
1.	BALTAZZİ'lere Gönderilen (Defterlerde Siraki Baltacı ve aynı kişi için bazen Baltacıya olarak yer almaktadır.)	378.529.066	60%
2.	HAVA'ya Gönderilen	255.255.663	40%

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Londra dışında Marsilya için poliçe işlemlerine aracılık eden bankerlere gelince; Emmanuel Baltazzi Marsilya'da Dimitrios(Demetrius) Baltazzi'yi işlemler için çalıştırırken, Alléon ise Marsilya'da daha çok C. Emeric ile çalışmaktadır.³⁶⁴ Marsilyadaki poliçe işlemlerine bakıldığında gerek Baltazzilerin temsilcisi gerekse de Alléon'un temsilcisinin başa baş bir işlem hacimleri olduğu görülmektedir. Alléon'un temsilcisi olan C.Emeric'in % 48, Baltazzilerin temsilcisinin ise % 52'lik bir orana sahip olduğu görülmektedir. Marsilya birbirine yakın oranlar ile yarı yarıya bölüştürülmüş izlenimi vermesi dolayısıyla banka müdürleri için daha dengeli işlem yapılmış bir borsa veya piyasa olarak değerlendirilebilir. (Bkz. Grafik 9) Londra'daki Baltazzi temsilcilerine gönderilen poliçe bedeli tutar yaklaşık olarak 55.709.676 kuruş olmuştur. Buna karşılık olarak Aléon'un temsilcisi olan C. Emeric'e gönderilen tutar ise 51.599.692 kuruş olmuştur.³⁶⁵ (Bkz. Tablo 11)

Tablo 11

Marsilya'ya Gönderilen Meblağ (Nisan 1851 – Aralık 1852)

	Nereden	Toplam	Yüzde
1	D. BALTAZZİ'ye Gönderilen	55.709.676	52%
2	C. EMERIC'e Gönderilen	51.599.692	48%

Notlar: Toplam değerler Osmanlı kuruşu cinsinden hesaplanmıştır.

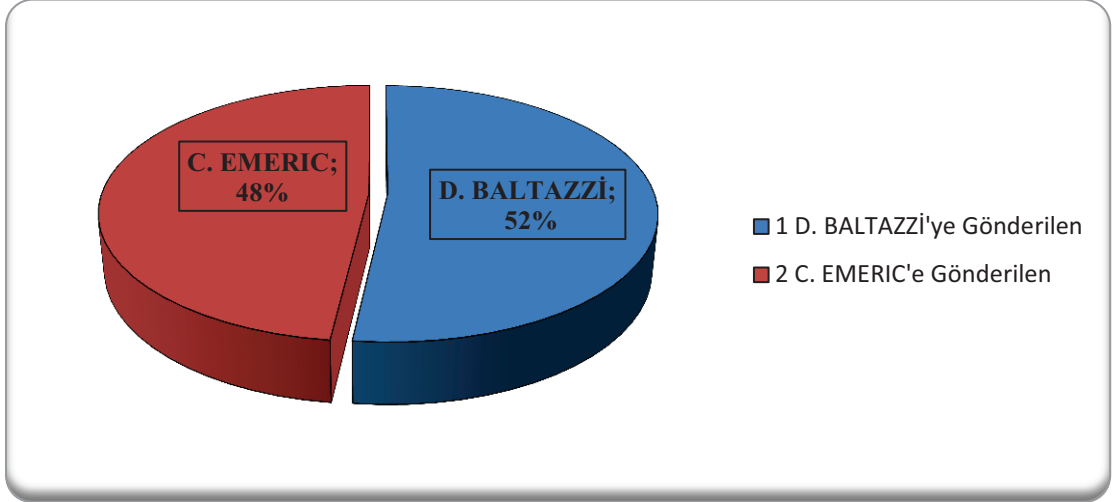
Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁶⁴ BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁶⁵ BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Grafik 9

Marsilya'daki Temsilcilerin Karşılaştırması

Notlar: Yapılan bu hesaplamalar Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarının olduğu defterlerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkarılmıştır.

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Kısaca yukarıdaki gibi göstermeye çalıştığımız temsilci dağılımına göre Baltazzilerin Alleón'un temsilcilerine nazaran önde giden bir işlem hacmi dikkat çekmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi temsilciler bankanın temsilcisi olmaları hasebiyle birer banker-tüccar olarak değerlendirilmektedir.

3.2.2.2. Merkezler ve Tüccarlar

Dersaadet Bankası müdürlerinin işlem sahası oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Genelde üç veya dört merkezde toplandığı görülen poliçe işlemlerinin ağırlıklı Londra, Marsilya, Paris ve Viyana üzerine yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu merkezlerin yanında gerek Avrupa gerekse de Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasına da poliçe çekildiği bilinmektedir. Nitekim bankanın poliçe hesaplarının tutulduğu defterlerden anladığımız kadarıyla poliçe işlemleri birçok farklı şehirde yapılmaktaydı. Bu şehirler; Avrupa dışında İskenderiye, Beyrut, Suriye'deki

merkezler olarak sıralanırken, Avrupa içerisinde Napoli ve Anadolu'da İzmir olarak göze çarpmaktadır.³⁶⁶

Dersaadet Bankası'nın poliçe işlemleri gerçekleştirdiği en önemli iki merkez olan Londra ve Marsilya'da bankanın temsilcileri ile doğrudan poliçe ticareti ilişkisine giren bazı tüccarlar ise hesap defterlerinde dikkat çekici bir noktada durmaktadırlar. Dersaadet Bankası'nın poliçe hesap defterlerinde Avrupa şehirlerindeki temsilcilerin poliçe çeken büyük tüccarlar ile olan ilişkisi en fazla işlem gerçekleştiren tüccarlar üzerinden incelenebilir. Bir sonraki bölümde bu tüccarların ticari faaliyet alanları ile ilgili çeşitli kaynaklardan ulaşılabilen bilgiler neticesinde bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

3.2.2.2.1. Marsilya ve Tüccarlar

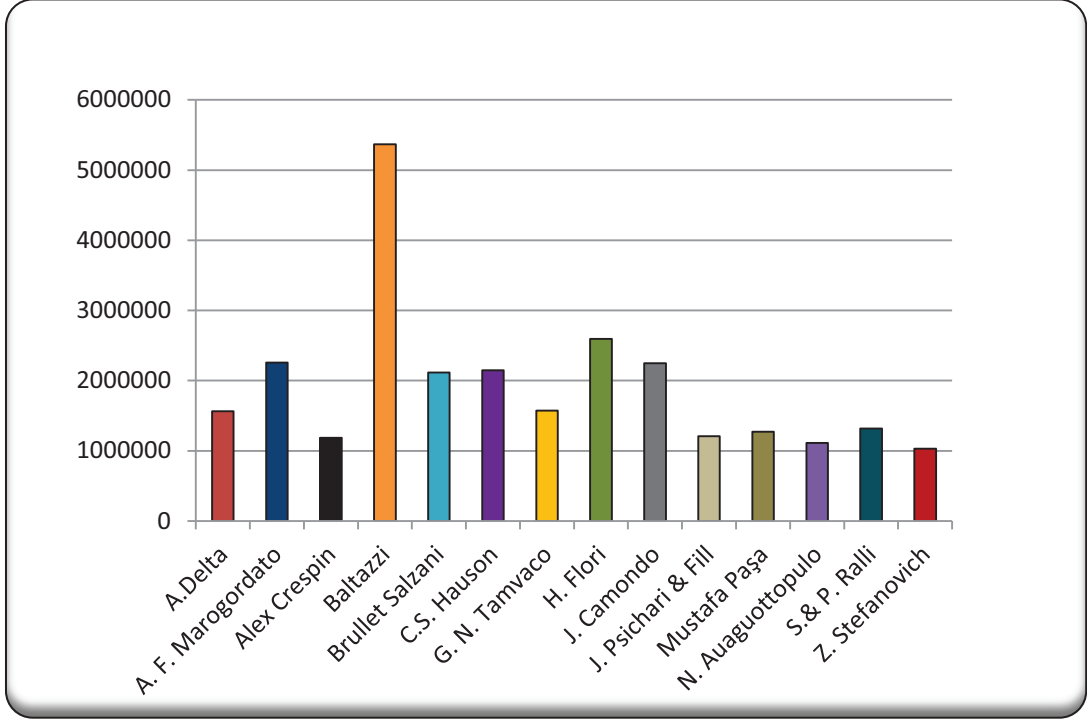
Dersaadet Bankası'nın temsilcileri ile doğrudan irtibatla olup, Marsilya'daki poliçe keşidesi ilişkisi içine giren tüccarları en az bir milyon liralık poliçe çekmelerine göre sınıflandırmak en önemli tüccar grubunu ortaya çıkartma imkânını doğurmaktadır. Bu doğrultuda bir sınıflama neticesinde Marsilya'dan toplamda 1 milyon liranın üzerinde poliçe çektikleri tespit edilen 14 tüccarın en önemli tüccar grubu olarak değerlendirilmeleri mümkündür.

Bu tüccarlar; A.Delta, A. F. Marogordato, Alex Crespin, Dimitrios Baltacı, Brullet Salzani, C.S. Hauson, G. N. Tamvaco, H. Flori, J. Camondo, J. Psichari & Fill, N. Auaguottopulo, S.& P. Ralli, Z. Stefanovich ve Mustafa Paşa'dır. Bu isimler Marsiya üzerinden toplamda bir milyonu aşkın poliçe çekmişlerdir. En fazla poliçeyi Emmanuel Baltacı'nın Marsilya'daki poliçe işlemleri uğraşan oğlu D. Baltacı gerçekleştirmiştir. Baltacı'nın toplamda yaklaşık olarak 5.368.134 lira tutarında poliçe işlemi gerçekleştirdiği bilinmektedir. Dimitrios Baltacı'dan başka hiçbir tüccar üç milyon liranın üzerinde poliçe çekmemiş, genelde diğer on üç ismin bir ile iki milyon liralık işlem gerçekleştirdikleri görülmektedir. (Bkz. Grafik 10)

³⁶⁶ Yapılan bu şehir merkezi belirlemesi, Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarının olduğu defterlerin tasnifi ile ortaya çıkartılmıştır. BOA, **MAD**. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

Grafik 10

Marsilya'da Poliçe Çeken Tüccarlar (Nisan 1851 - 1852 Aralık)

Notlar: Yapılan bu hesaplamalar Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarının olduğu defterlerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkarılmıştır. Defterlerdeki parasal değerler hem Osmanlı lirası hem de İngiliz sterlini üzerinden kayıt altına alınmıştır. Bizim bu grafikte kullandığımız değerler Osmanlı lirası üzerinden hesaplanan değerlerdir.

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

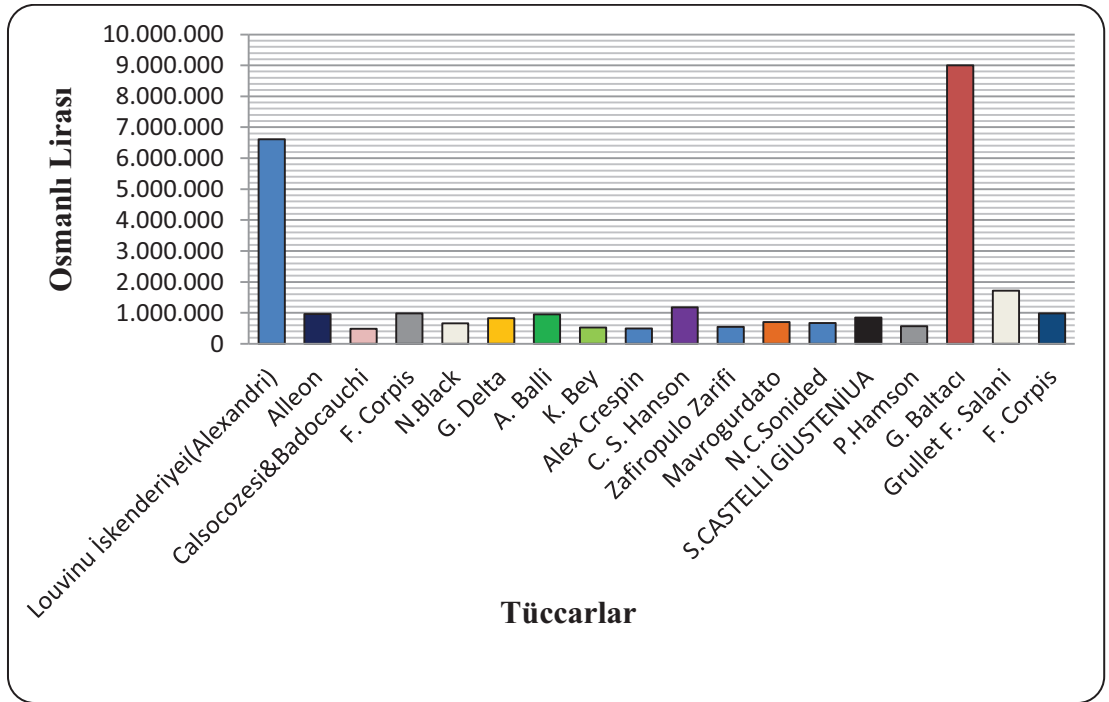
3.2.2.2.2. Londra ve Tüccarlar

Dersaadet Bankası'nın temsilcileri ile doğrudan irtibatla olup, Londra'da poliçe keşidesi ilişkisi içine giren tüccarları en az beş yüz bin liralık poliçe çekmelerine göre sınıflandırmak Londra piyasasında poliçe satın alan tüccarların sayılarının artmasından dolayı daha uygun olacaktır. Bu durumda beş yüz bin liranın üzerinde bir tutarda poliçe işlemi yapan tüccarlar en önemli tüccar grubunu ortaya çıkacaktır. Bu doğrultuda bir sınıflama neticesinde Marsilya'dan toplamda beş yüz bin liranın üzerinde poliçe çektikleri tespit edilen tüccarların en önemli tüccar grubu olarak değerlendirilmeleri mümkündür.

Bu tüccarlar sırasıyla; Louvinu İskenderiyei(Alexandri), Alléon, Calsocozeşi & Badocauchi, F. Corpis, N. Black, G. Delta, A. Ralli, Karabet. Bey, Alex Crespın, C. S. Hanson, Zarifi isimli bankerın İşirketi Zafıropulo & Zarifi, Mavrogurdato, Sonided, P. Hamson ve Grullet Salanı ve F. Corpis olarak zikredilebilir. Burada dikkati çeken husus altı milyon lira sınırını aşan iki tüccardan birisi olan İskenderiyeli Louvini'nin yapmış olduğu yüklü poliçe işleminin genel muhtevasıdır. Louvini'nin yapmış olduğu poliçe işlemi poliçe satmaktan ibaret olup, Dersaadet Bankası'ndan poliçe almak değil de, poliçeyi Dersaadet Bankası'na satmak bu tüccar için ana işlem olmuştur. İskenderiyeli tüccarın dışında kalan tüm tüccarlar Dersaadet Bankası'ndan poliçe çekmiş, satın almışlardır. (Bkz. Grafik 11)

Grafik 11

Londra'da Poliçe Çeken Tüccarlar

Notlar: Yapılan bu hesaplamalar Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarının olduğu defterlerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkarılmıştır. Defterlerdeki parasal değerler hem Osmanlı lirası hem de İngiliz sterlini üzerinden kayıt altına alınmıştır. Bizim bu grafikte kullandığımız değerler Osmanlı lirası üzerinden hesaplanan değerlerdir. Aynı zamanda bu tüccarlar Londra'nın poliçe işlemlerindeki en güçlü muhatapları olarak bilinmektedirler.

Kaynak: BOA, MAD. d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

3.2.3. Poliçe Kullanan Tüccarların Faaliyet Alanları

Dersaadet Bankası'nın aracılık ettiği poliçe işlemlerine katılan tüccarların Osmanlı piyasalarında iş yapan tüccarlar veya bankerler olabilme ihtimalinin ne kadar olduğunu belirleyebilmek için poliçe çeken isimlerin kim ve ne iş ile meşgul olduklarının bilinmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarının bulunduğu defterlerde bir takım şahıs veya şirket isimleri bulunması bu değerlendirmeyi yapabilme imkânını vermektedir.

Hesap defterlerinde bulunan isimlerin dönemin gazete ve dergilerinden taranarak bulunması, bu kişilerin hangi meslek alanı içerisinde yer aldıkları ile yaptıkları işlerin Osmanlı Devleti ile bağlantılı olup olmadığı hakkında yol gösterici sonuçlar doğurabilir. Bu maksatla Dersaadet Bankası poliçe hesap defterlerinde yer alan belli başlı isimlerin ne işle meşgul olduklarına dair ipuçları gerek dönemin tüccarlar ile ilgili bilgi içeren gazetesini durumundaki The Levant Herald gazetesinden, gerekse de ikincil kaynaklardan bu isimlere dair bilgiler taranmaya çalışılmıştır.

Yapılan tarama ve araştırmalar neticesinde The Levant Herald gazetesinin ilk yayımlanmaya başladığı tarih olan 1859 yılı olmak üzere 1865 yılından 1875 yılının sonuna kadar bir tarama yapılmıştır. Aynı zamanda Haydar Kazgan'ın Galata Bankerleri adı altındaki iki ciltlik çalışmasının yanında, Yavuz Cezar'ın *Frontiers of Ottoman Empire* isimli kitabın *Economy and Taxation* kısmında yer alan "The Role of the Sarrafs in Ottoman Finance and Economy in the Eighteenth and Nineteenth Centuries" isimli kısımdan ve Ioanna Pepelasis Minoglou'nun *Financial History Review*'de yayımlanan "Ethnic minority groups in international banking: Greek diaspora bankers of Constantinople and Ottoman state finances, c. 1840-81" başlıklı makalesinden faydalanılmıştır.

Dönemin gazetesi olan The Levant Herald ve sarraf/banker grubunun Osmanlı Devleti'ndeki temsilcilerinin isimlerinin yer aldığı bahsi geçen kitap ve makaleler yardımıyla Dersaadet Bankası ile poliçe alış-verişine giren birçok ismin banker oldukları görülmüştür. Osmanlı Devleti ile dış ticaret ilişkisi içerisinde olduklarından dolayı yabancı bazı tüccarlarında tıpkı bankerler gibi Dersaadet Bankası'ndan poliçe satın aldıkları anlaşılmıştır. Bu bölümde ikiye ayırdığımız

poliçe satın alan grubun banker ve tüccar kesimlerine dair ulaşılabilen bilgilerden bahsedilecektir.

3.2.3.1. Poliçe İşlemlerinde Bankerler

Geçmişte faizle borç para vererek finansal işlemleri yürüten sarrafların 19. Yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren Galata bankerlerine dönüşmeleri Osmanlı finans tarihi açısından önemli bir konudur.³⁶⁷ Dersaadet Bankası'nın kurulduğu yılların Tanzimat sonrası ile Galata bankerlerinin yükseliş dönemine rastlaması bahsi geçen bankerlerin Dersaadet Bankası'nın hesaplarında da yer almaları sonucunu doğurmuştur.

Bu bankerlerden isimleri poliçe hesap defterlerinde sıkça geçen; J. Alyon ve E. Baltacı(Dersaadet Bankası'nın müdürleridirler aynı zamanda), D. Baltacı(Dersaadet Bankası'nın Marsilya'daki temsilcisidir), Stefanos Mavrocordato, Psycharis, S. Ralli(s), Zafirooulos, Zarifi, Isaac Camondo, C. S. Hanson³⁶⁸ ve B. Missiroglou gibi bankerler 1840'ların en zengin bankerleri olarak bilinmektedirler.³⁶⁹ Bu bankerler Dersaadet Bankası hesaplarında poliçe satın alan kişiler olarak kaydedilmiş, poliçe alış-verişi anlamında Dersaadet Bankası ile sürekli bir ilişki içinde olmuşlardır.

İstanbul'da bankerlik yapan bu kişilerin yanında hem bankerlik yaptıkları hem de başka ticari faaliyet ile iştigal ettikleri bilinen isimlerde bankadan poliçe satın almışlardır. Bu isimlerden birisi olan Coronio bir galata bankeri olarak bilinmektedir. Coronio'nun bankerlik işlerinin yanı sıra Atina'da kurulmuş bir vapur şirketinin sahibidir. Daha ileri bir dönemde, 1872 yılında İstanbul'da kurulacak olan İstanbul Bankası'nın kurucu başkanı ve en büyük hissedarı da Coronio'dur.³⁷⁰ Coronio gibi

³⁶⁷ Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın...**, s. 217.

³⁶⁸ Hanson'un The Levant Herald'ın 13 Eylül 1865 tarihindeki bir ilana göre Ruscuk demiryolu inşaatına da girdiği görülmektedir. Bkz. **The Levant Herald**, September 13, 1865, Vol VII, No: 33

³⁶⁹ Minoglou, **a.g.m.**, s. 128-135.

³⁷⁰ Kazgan, **Galata Bankerleri**, C. 1, s. 10, 79-82.

birçok Galata bankeri Dersaadet Bankası sonrası finansla kuruluşlar içerisinde yer alarak işlem alanlarını genişletmişlerdir.

Bunlara örnek vermek gerekirse; sarraflık ile uğraştığı mahkeme kayıtlarından anlaşılan Krioko(Kirkor diye de bilinir), 1872 yılında İstanbul bankasının ortaklarından olacak olan Skulidi, uluslararası ticaret ilişkileri kuvvetli Rum bankerlerden birisi olan G. Psichary 1872 yılında kurulan İstanbul Bankası'nın başkan vekilliğini yapmıştır.³⁷¹ Bir diğer önemli banker ise Watson Whittal ise Kambiyo ve menkul kıymetler Osmanlı şirketinin hissedarı ve başkan yardımcısı olarak ileride görev alacak bir önemli bankerdir. Watson Whittal gazetede ilanı bulunan bir piyango şirketinin de sahibi olarak görünmektedir.³⁷² Watson'un aynı zamanda İngiliz İstanbul Ticaret Odası başkanlığı yaptığı da bilinmektedir.³⁷³

Bu bankerlerin kurmuş olduğu kumpanya şirketleri veya bankerlik şirketleri de Dersaadet Bankası'ndan poliçe talep edenler arasında yer almaktadır. Bunlardan en önemlisi Balkanlarda kredi açmış olan Zafiropulos & Zarifi şirkettir. Yorgo Zarifi'nin kurucusu olduğu bu şirket dönemin önemli kredi kuruluşlarından bir tanesiydi.³⁷⁴ Rum olan Zarifi'nin bu şirketi Dersaadet Bankası'ndan poliçe çekmiş bir şirket olarak bilinmektedir.³⁷⁵ Bir diğer şirket ise Tubuni & Corpil şirketi idi. Bu şirket muhtelif kaynaklarda bir bankerlik şirketi olarak geçmektedir.³⁷⁶ Daha uluslararası bir şirket olarak bilinen Baring Brothers ise o dönemde bir bankerlik şirketi olarak Dersaadet Bankası'ndan poliçe tedarik etmeye çalışmış, işlemlerde bu şirketin adı kayıt altına alınmıştır. Şirketlerin içerisine konulabilecek en önemli örnek Rothschildlerdir. Bilinen en ünlü bankerlik kuruluşlarından olan bu şirketler Dersaadet Bankası'ndan poliçe satın alarak ve levant piyasasının poliçelerini kırarak çeşitli işlemler gerçekleştirmiştir. Son olarak üzerinde fazla bir bilgi bulunmayan

³⁷¹ Kazgan, **a.g.e.**, s. 81-82.

³⁷² "Lottery", **The Levant Herald**, Vol. 7, No: 35, 27 September 1865, s. 1.

³⁷³ **A.e.**, s. 87-88.

³⁷⁴ Zarifi, **a.g.e.**, s. 51-52.

³⁷⁵ Minoglou, **a.g.m.**, s. 128.

³⁷⁶ **A.e.**, s. 128.

Coutea(?) Cuelier /Paris isimli şirkette Dersaadet Bankası'ndan poliçe satın almıştır.³⁷⁷

3.2.3.2. Poliçe İşlemlerinde Tüccarlar

Dersaadet Bankası'nın poliçe hesaplarında bulabildiğimiz tüccar bilgisi çok kısıtlıdır. Bankanın poliçe satın alan kişi profili yukarıda da zikredildiği gibi daha çok banker grubudur. Dersaadet Bankası hesapları üzerinden dönemin tüccarlarının üzerine yorum yapabilmek bu haliyle bir hayli güçtür. Bu anlamda birkaç tüccara dair The Levant Herald gazetesinde yer alan ilanlardan hareketle bir şeyler söylemek mümkün olabilir.

Örneğin Dersaadet Bankası'ndan poliçe satın alan Gargiulo isimli tüccarın müzik aletleri satıcısı olduğunu, ayrıca konserler için çeşitli enstrümanları da kiralayabildiğini gazetede bulunan ilandan görebiliyoruz. Gargiulo muhtemelen İstanbul Pera'da "Grand Rue de Pera, NO: 182." Adresi altında faaliyetlerine devam etmektedir. Gazetede ilandan anlaşıldığı kadarıyla bu tüccarın iş sahası daha çok müzik aletleri satışı ve kiralanması olarak tahmin edilebilir.³⁷⁸ Bu tüccarın dışında Messrs Mathieu adında bir tüccarında gazetede ilandan hareketle ev eşyası ile sigortacılık işleri ile uğraşmaktadır. Mathieu'un da merkez olarak belirlediği yer İstanbul'dur.³⁷⁹

Bu örneklerin yanında The Levant Herald gazetesinde bazı isimlere benzeyen isimde tüccar ilanları bulunmaktadır. Bunların kesinliğine dair bir belge olmadığından bu isimlere yer verilmeyecektir. Kısaca toparlayacak olursak; tüccar grubunun dışında Dersaadet Bankası'nın poliçe işlemlerinde yer alan birçok ismin dönemin finansal işlemleri ile uğraşan banker grubu olduğu açıktır. Bu grubun içerisinde bazı bankerlerin bankerliklerine ek olarak ticari faaliyetler içerisinde oldukları görülmüştür. Bankanın bir diğer poliçe alıcı konumundaki yapı şirketlerdir. Dersaadet Bankası'nın banker-tüccar grupları tarafından da poliçeleri satın alınmıştır.

³⁷⁷ Kazgan, a.g.e., s. 87.

³⁷⁸ "Gargiulo and Mosini", **Levant Herald**, Vol 6, No: 49, 4 January 1865, s. 1.

³⁷⁹ "Varna and Rustchuck Railway", **The Levant Herald**, Vol 7, No: 33, 13 September 1865, s. 1.

3.3. DERSAADET BANKASININ TASFİYESİ ve TASFİYE HESAPLARI

3.3.1. Tasfiye Süreci ve Sebepler

Dersaadet Bankasının kambiyoğu sabitlemek noktasında yardımcı bir işlem olarak yaptığı poliçe ihraç uygulamasının tam olarak başarısızlıkla sonuçlanmasında da ortada bir iflas ve zarar olduğu muhakkaktır. Dersaadet Bankası'nın faaliyetlerinin tam bir başarısızlık olarak görülmemesinin sebebi bankanın kurulurken bu çapta bir poliçe ihraç işlemine karşılık gelecek bir sermaye miktarından yoksun olmasıdır. Osmanlı hazinesi tarafından zaman zaman desteklenen bankanın bu durumu istikrarlı ve kârlı bir poliçe işlemi yapmasına engel olmaktaydı.³⁸⁰ Bir anlamda tasarruf artırıcı değil, aksine tüketim artırıcı bir rol oynayan Dersaadet Bankası sermayesiz olması nedeniyle poliçe değiş-tokuşuna hizmet eden bir 'takas odası' gibi çalışmak zorunda kalmıştır.³⁸¹

Kaime fiyatlarındaki istikrarı koruyabilmek amacıyla hizmet gören Dersaadet Bankası aynı zamanda beklenmedik durumlarda Osmanlı Devleti'nin gereksinim duyduğu finansmanı sağlamak görevini de ifa ediyordu. İşte bu durum Dersaadet Bankası'nın tali bir rol olarak görülen poliçe faaliyetlerini istikrarlı bir şekilde sürdürmesine engel teşkil etmiştir.³⁸² Bununla beraber bankanın faaliyetlerinin son bulması noktasında başlangıçta sadece mal ticareti üzerinden poliçe çekilmesinin sürdürülememesi etkili olmuştur. Daha sonra değişen mal üzerinden poliçe çekilmesi işlemleri fırsatçı bir takım banker ve tüccarlarca suiistimal edilerek poliçe ihracı bir mal ticareti üzerinden değil gerçek bir mall alım-satımına dayanmayan hatır senedi olarak değerlendirilen fiktif poliçeler üzerinden yapılmaya başlanmıştır.³⁸³

Dersaadet Bankası'nın yukarıda ve muhtelif çalışmalarda belirtilen tasfiye süreci ve tasfiyenin sebeplerinden anlaşıldığı üzere tüccarlar için kârlı bir iktisadi

³⁸⁰ Eldem, **Osmanlı Bankası Tarihi**, s. 22-23.

³⁸¹ Kazgan, **Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali**, s. 159.

³⁸² Hüseyin Al, Şevket Kamil Akar, "Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi ve 1852 Borçlanması", **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Güz, S. 4, 2006, s. 155.

³⁸³ **A. e.**, s. 155.; Kazgan, **a.g.e.**, s. 159-160.

alan olmaya başlayan poliçe ticareti arttıkça bankadan talep edilen poliçe miktarı da artmıştır. 1852 yılının temmuz ayı itibariyle poliçe çekme işlemlerinin dondurulması ile bankanın tasfiye edilmesi aşamasına gelinceye kadar kambiyo istikrarının tutulması her yıl hazineye külfet olarak yansımıştır.³⁸⁴ Osmanlı Devleti'nin finansal sübvansiyonu sayesinde ayakta kalabilen Dersaadet Bankası'nın tasfiye edilmesine giden süreçte bankanın müdürleri olan Baltacı ve Alyon tarafından Osmanlı hükümetine farklı kereler bildirilmiş olması da değinilmesi gereken bir konudur.

Nitekim 1852 yılının Nisan ayında banka müdürlerince Osmanlı yönetimine gönderilen tahrirde bankanın 1851 yılındaki zararının 1852 yılı içerisinde iki katına çıkabileceği belirtilmiştir. Bu durumun nedeni olarak da önceden poliçe satın almış olan tüccarların 1852 yılında 100'lük mecdiyenin 115 kuruşa geçmesi nedeniyle ellerindeki poliçeleri yüksek kâr elde edebilmek amacıyla bozdurmak istemeleri gösterilmektedir.³⁸⁵ Paranın spekülasyonu anlamında bir yol göstermesi açısından zararlı bulunana Dersaadet Bankası fırsatçı tüccarların kullandıkları bir alanı açmış oluyordu.³⁸⁶ Aynı tahrirde kambiyo istikrarının sağlanamadığı, paranın (meskukatın) fiyatının daha da ileri gitmemesi ve bankanın önceki yıldan iki kat daha fazla zarara uğramaması için Osmanlı hükümeti çare bulmaya davet edilmiştir.³⁸⁷

Nitekim bu dönemlik zarar durumu Dersaadet Bankası müdürleri tarafından yazılmış aynı raporda 'Meskûkâtın fiyatının yükselmeye devam ettiği' görüldüğü halde bankanın poliçe satmaya devam etmesinden yakınılmış ve yüzlük Mecidiye altınının yüz on beş kuruşa tekabül ettiğinden uyarı mahiyetinde bahsedilmiştir. Bu değer farkının cazip etkisi nedeniyle geçmişte Dersaadet bankasından poliçe alan tüccarların ellerindeki poliçeleri bankaya satmak isteyeceklerini belirten banka

³⁸⁴ Dersaadet Bankası'nın poliçe işlemlerine dair kayıtlar defterlerden görülebildiği kadarıyla Londra için daha uzun sürmüştür. Marsilya borsasına çekilen poliçeler en son Nisan 1852 tarihine kadar, Londra'ya çekilen poliçeler ise Temmuz 1852 tarihine kadar devam etmiştir. Bkz. BOA, **MAD.** d, nr. 12494.; nr. 12496.; nr. 12499.; nr. 12497.; nr. 12498.

³⁸⁵ BOA, **İ. DH.** 253/15634, s. 1, 22 R 1268. 12 Mayıs 1852. Belgede tüccarların böyle bir kâr hevesine düştükleri beyan edilmekte ve bu durumun Osmanlı yönetimince acil çözüme kavuşturulması istenmektedir.

³⁸⁶ Kuyucak, **Para ve Banka**, C. 2, s. 161-162.

³⁸⁷ BOA, **İ. DH.** 253/15634, s. 1, 22 R 1268. 12 Mayıs 1852. Belgede "*Fiyat-ı meskûkâtın ileri gitmekden men'i çaresine bakılmasının lüzumu...*" şeklinde ifadesini bulan bu cümle Osmanlı hükümetini uyarı mahiyetinde değerlendirilebilir.

müdürleri, bu durumun bankayı zarara uğratacağı tehlikesine karşın Osmanlı hükümetinin soruna acilen bir çözüm bulmasını istemişlerdir.³⁸⁸ Bu sorunun çözümü ise para reformunun tam anlamıyla yapılabilmesidir. Para reformunun bir türlü gerçekleştirilememesi nedeniyle oluşan parasal farklılıklar Osmanlı Devleti'nin kambiyo masrafını arttırmış, nihayet istikrarı koruyabilmenin maliyeti de devlet bütçesine fazlasıyla ağır gelmeye başlamıştır.³⁸⁹ Nitekim banka tasfiye edildikten sterlin' in lira karşısındaki değeri artmış; kaime cinsinden yaklaşık olarak 140-150 kuruş arası bir yere doğru gelmişti.³⁹⁰ Bu durum da Osmanlı para piyasasını zorlayan en önemli konu olmuş ve bu soruna çözüm getirebilmek için Osmanlı Devleti yeni bir banka için arayışa girmiştir.³⁹¹

Fiktif bir şekilde poliçe keşide edilerek kazanç sağlanmasına yönelik spekülâtif hareketler Dersaadet Bankası'nın faaliyetlerini sekteye uğratmıştır.³⁹² Bankanın poliçe değiş-tokuşu sırasında dönemin dış ticaret hadlerinin Osmanlı aleyhinde seyretmesi nedeniyle de ortaya çıkan açıkların Osmanlı hazinesi tarafından zamanında karşılanmaması kambiyo olumsuz etkilemiştir. Buna binaen Osmanlı tarafından poliçe bedeli karşılığı altın veya değerli maden dışarıya gönderilmiş, bu durum bankanın işlemlerine devam edebilirliğini engellemiştir.³⁹³

Bahsetmeye çalıştığımız tasfiye sürecindeki hesapların incelenmesi ve ortaya konulması gerekmektedir. Sürecin sonunda tasfiye edilen bankanın nasıl bir borç

³⁸⁸ BOA. **İ. DH.** 253/15634, s. 6, 11 Şevval 1268. 29 Temmuz 1852. Belgede; “*Meskûkâtın fiyatı terakkî bulmakda olduğu hâlde bankanın ve gerek memleketin harâbiyetini müstelzim olacak böyle bir dehşet-fermâ bir tuğyânın önü kesdirilmek için cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den hiçbir tedbire teşebbüs buyurulmadığından şu hâlin biraz daha imtidâdı takdirinde kambiyonun tutulması için bankanın vuku bulan muamelâtından dolayı bu sene Hazine-i Celîle'nin geçen seneki zararın belki iki katından ziyade zarar edeceğini banka müdürleri bugünkü günde maatteessüf ifade ve beyâna mecbur bulunmuşlardır. Vâkı'â bu keyfiyet cüz'î bir mülâhaza, yani el-hâletü hâzihî yüzlük Mecidiye altınının yüz on beş kuruşa geçdiği işbu tuğyânı bu hâl üzere kalmayacağından mâadâ burada derhal yüzde beş ve altı kâr ile fîrûht etmek üzere ekser tüccarın bankadan külliyetli kâğıd satın almakda oldukları ve bundan başka İran'dan gelen akçe ile dahi tüccarın böyle bir kâr hevesine düşdikleri hâlât-ı ma'lûmedendir.*” ifadesi ile bu durum açıkça Osmanlı yönetimine bildirilmiştir.

³⁸⁹ Al, “**Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri...**”, s. 93; Kuyucak, **Para ve Banka**, C. 2, s. 162;

³⁹⁰ Kuyucak, **a.g.e.**, s. 162.; Eldem, **a.g.e.**, s. 23.

³⁹¹ BOA, Kuyucak, **a.g.e.**, s. 162.

³⁹² BOA, **A. AMD.** 39/32, 8 N 1268. 31 Mayıs 1852.

³⁹³ BOA, **İ. DH.** 226/13489, 27 S 1267. 1 Ocak 1851.

yekûnu ile Osmanlı maliyesine yük olduğu bankanın defterleri üzerinden görülebilmektedir. Çeşitli kaynaklardaki ifadelere göre bankanın faaliyeti yaklaşık olarak 35 milyon kuruşluk bir zarar ile sonuçlanmıştır.³⁹⁴

3.3.2. Tasfiye Hesapları

Dersaadet Bankasının 9 Eylül 1852 tarihi itibarıyla banka müdürleri tarafından hazırlanan rapordaki tasfiye öncesi hesaplarında bankanın toplam poliçe borcu bulunmaktadır. Söz konusu bu hesaptan görebildiğimiz kadarıyla Londra üzerine çekilmiş poliçelerin toplam bedeli 155.876.600 Osmanlı kuruşu olarak belirtilmiştir. Bunun yanında Marsilya üzerine çekilmiş poliçelerin toplamı ise 12.606.822 kuruş olarak gösterilmiştir. Ayrıca muhtelif tüccarlara olan bu borçların yanında, Dersaadet Bankası'nın Viyana'da bulunan Baron Sina'ya da toplam 8.000.000 kuruşluk bir borç yekûnu bulunduğu görülmektedir.

Bu borçların yanında Dersaadet Bankası'nın Londra ve Marsilya'daki temsilcilerinde bulunan ve ihtiyaten hazır tutulan 10.315.296 kuruş ile Avrupa'daki mal bedeli karşılığı 9.891.584 kuruşluk sermaye çıkarıldığında bankanın net borcu toplam 156.276.542 kuruş olarak hesaplanmaktadır. Bu meblağ'ın 141.582.500 kuruşluk kısmı bankanın borcu olarak, geriye kalan 14.000.000 kuruşluk kısmı ise Emanuel Baltacı tarafından Şefik Efendi diye anılan şahsa verilen borç olarak gösterilmiştir.³⁹⁵ (Bkz. Tablo 12.)

Dersaadet Bankası'nın aşağıdaki tabloda belirtilen tasfiye hesaplarında görülen borcun kapatılması noktasında Osmanlı yönetimi çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin en önemlisi bankanın poliçe tutarlarına dair olan borcunun ifası için 1852 yılında yapılan kaynak bulma çabasıdır.³⁹⁶ Bu konu başlıca bir araştırma konusu olarak Al ve Akar tarafından incelenmiş, konu Osmanlı'nın gerçekleşmeyen bir dış borç teşebbüsü olarak kalmıştır.

³⁹⁴ Velay, **a.g.e.**, s. 128-129.; Eldem, **a.g.e.**, s. 23.

³⁹⁵ BOA, **Y. EE.** 137/8, 24 Za 1268. 9 Eylül 1852.

³⁹⁶ Al, Akar, **a.g.m.**, s. 157-158.

Tablo 12

Dersaadet Bankası'nın Londra ve Marsilya Üzerine Çekilip Vadeleri Bitmiş ve Bitecek Olan Poliçelerin Defteri

Vade	Sterlin	Osmanlı Kuruşu
1852 Ekim ve Kasım Ayları (Teşrin-i Evvel)	515.400	
1852 Kasım ve Aralık Ayları (Teşrin-i Sâni)	471.560	
1852-1853 Yılları Aralık ve Ocak Ayları (Kânûn-ı Evvel)	355.450	
1853 Ocak ve Şubat Ayları (Kânûn-ı Sâni)	74.650	
LONDRA TOPLAM	1.417.060	155.876.600
Vade	Frank	Osmanlı Kuruşu
1852 Ekim ve Kasım Ayları (Teşrin-i Evvel)	527.000	
1852 Kasım ve Aralık Ayları (Teşrin-i Sâni)	1.293.500	
1852-1853 Yılları Aralık ve Ocak Ayları (Kânûn-ı Evvel)	542.500	
1853 Ocak ve Şubat Ayları (Kânûn-ı Sâni)	535.120	
Marsilya Toplam	2.898.120	
		12.606.823
Son Kalemler		TOPLAM (Cem'an Yekûn)
		168.483.422
Mösyö Sina (Seyna bâzergâna) olan borç		8.000.000
Genel Toplam		176.483.422
Londra ve Marsilya'da olan ihtiyat akçesi		-10.315.296
Avrupa'da olan eşya ve emtia bedeli (karşılığı)		-9.891.584
Toplam Borç		156.276.542

Notlar: 1 Sterlin=110 Kuruş ve 1 Frank=174 Kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu tabloda gösterilen toplam tutar ile başta zikredilen 155.876.600 kuruşluk toplam arasındaki farkın neden kaynaklandığına dair belgede herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Kaynak: BOA, Y. EE. 137/8, 24 Za 1268. 9 Eylül 1852.

3.3.3. Dersaadet Bankasının Kapanışı

Dersaadet Bankası müdürleri Osmanlı hükümetine içinde buldukları finansal darboğazı defaten anlatmak durumunda kalmışlardır. Banka satın aldığı poliçelerin bedelini temin etmek ve kambiyo tutabilmek için tekrar poliçe alma işlemini gerçekleştireceğinden hükümet nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bu isteği yansıtan bir belgede Dersaadet Bankası müdürlerinin hükümete bankanın hazineden toplam 74.521 sterlin (8.197.310 kuruş) tutarında alacağı olduğunu beyan etmişlerdir. Bankanın içinde bulunduğu durum bu belgeden de anlaşıldığı kadarıyla

bir sermaye yoksunluğu durumudur. Bankanın sermayesi yeteri kadar bulunmadığından ötürü poliçe işlemlerine daha fazla devam edilememektedir.³⁹⁷

Dersaadet Bankası'nın alacaklarını tahsil etmesi iflasın önüne geçilmesi manasına gelmekteydi. Bunu bilen banka müdürleri olan bankerler sürekli hükümet nezdinde girişimlerde bulunuyorlardı. Bu girişimlerin Osmanlı Devleti tarafından sonuçsuz bırakılması neticesinde banka müdürleri Dersaadet Bankası'nın iflasının kaçınılmaz olduğu görüşünde birleşmişlerdir.³⁹⁸ Bu durum sonrasında borçların ödenmesi ve bankanın tasfiye edilmesi için borçlanmadan başka bir çare olmadığını ileri sürmüşlerdir. Nitekim bu görüşlerden sonra Osmanlı Devleti'nin Dersaadet Bankası'nın borçlarını kapatabilmek için Paris ve Londra borsalarında finansman arayışı içerisine girdiği bilinmektedir.³⁹⁹

Bahsi geçen finansman arayışı Dersaadet Bankası'nın hesaplarının Osmanlı hükümetince görevlendirilmiş komisyonlarca incelenmesi sonrasında rastlamaktadır. İnceleme yapan komisyonların bulunduğu bulguların ilki Dersaadet Bankası'nın devletçe izin verilen yerlerin-borsaların dışında da poliçe çekilmesi hadisesidir.⁴⁰⁰ Dersaadet Bankası'nın hesaplarının 18 Kasım 1852 tarihli iradede geçtiğine göre 1850 yılının(1267) başından bu yana hesapları incelenmiştir.⁴⁰¹ Bu inceleme neticesinde Dersaadet Bankası'nın 1850 yılı için 52.680, 1851 yılı için 131.400 lira ve 1852 yılı için de 1851 yılı ile yakın bir tutarda zarar oluşmuştu.⁴⁰² Bu zararın tetkik edilmesi görevi⁴⁰³ uyarınca ortaya çıkan zararın komisyonca bildirilmesi Dersaadet Bankası'nın kapanmasında önemli bir rol oynamıştır.⁴⁰⁴

³⁹⁷ BOA, **İ. DH.** 253/15634, s. 1, 22 R 1268. 12 Mayıs 1852.; Al, Akar, **a.g.m.**, s. 156-157.

³⁹⁸ **A.e.**, s. 157-158.

³⁹⁹ Velay, **a.g.e.**, s. 80-81.; Şevket Kamil Akar, Hüseyin Al, **Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854-1856**, İstanbul, Osmanlı bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını, 2003, s. 3-4.

⁴⁰⁰ Al, **Osmanlı Devleti'nde Kambiyo İstikrarı...**, s. 39.

⁴⁰¹ BOA, **İ. DH.** 262/16251. 5 S 1269. 18 Kasım 1852. Dersaadet Bankası'nın hesaplarının kontrol edilmediği söz konusu belgede geçen "*Kambiyonun altmış yedi senesi ibtidâsından beri Hazine-i Celile ile henüz hesabı görülmemiş...*" ifadesinden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

⁴⁰² BOA, **İ. DH.** 262/16152, 7 S. 1269. 20 Kasım 1852.

⁴⁰³ BOA, **İ. DH.** 262/16251, 18 Kasım 1852. Zararın tespit edilmesi görevi şu şekilde bildirilmiştir: "*...hazine-i Celile Dairesi'nde münasib bir mahal tahsisıyla beher gün ictimâ' olunarak ve banka tarafından dahi ademler mevcut bulundurulurak geri senelerden hesapları görülmeyen müddetin*

Kurulan komisyonların tam manasıyla bir kambiyo masraf rakamına ulaşamamaları sonrasında bankanın sağlanacak bir dış borç-kredi ile tasfiye edilmesi düşünülmüştür.⁴⁰⁵ Buna göre 2 Haziran 1852 tarihli belgeden anladığımız kadarıyla bankanın bu tarihten itibaren 2-3 ay içerisinde tasfiye edilmesine ve bunun için de 150 milyon kuruş tutarında bir borç bulunmasına karar verilmiştir.⁴⁰⁶ Söz konusu belgede geçen borç aranması hadisesine bu çalışmada girilmeyecektir. Burada önemli olan Dersaadet Bankası'nın 1852 yılının Temmuz ayından itibaren herhangi yeni bir poliçe ihraç işleminde bulunmamasıdır. Banka böylece 1852 yılının ortasından sonra poliçe işlemlerine son vermiş, tasfiye sürecinde kullanılmak üzere borç görüşmelerinin sürdüğü 1853 yılına kadar da faaliyetlerine devam etmiştir.⁴⁰⁷

muhasbesi rü'yet ile hesabı görülmüş olan seneler muhasebâtının dahi tedkik etdirilmesi ve bankanın cihet-i havâlât vesâireden dolayı Hazine-i Celîle ile cârî olan hesabı maddesi dahi ziyadece karışık şeyler olarak tedkike muhtac görüldüğünden...

⁴⁰⁴ Al, **a.g.e.**, s. 39-40.

⁴⁰⁵ Al, Akar, **a.g.m.**, s. 160-161.

⁴⁰⁶ BOA, **İ. DH.** 253/15634, 13 Ş. 1268, 2 Haziran 1852. Ayrıca Bkz. Al, Akar, **a.g.m.**, s. 160.

⁴⁰⁷ 1852 yılının eylül ayından itibaren muhtelif belgelerde geçtiğine göre Eylül ayı itibariyle borçlanma sonuçlanmak üzere olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemde Osmanlı yönetimine olan baskının eylül ve ekim aylarında artmasına karşın, 18 Ekim 1852 tarihinde borçlanmanın Osmanlı yönetiminin kabul edilmediği beyan edilmiştir. **A.e.**, s. 161.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde modern bankacılık faaliyetlerinin ilk örneği olarak kabul edilen Dersaadet Bankası'nın kuruluşu Tanzimat Fermanı sonrasına rastlamaktadır. Dersaadet Bankası'nın kuruluş yıllarına denk gelen dönem ve öncesinde yaşanan gelişmeler bankanın kuruluş amacına zemin hazırlaması bakımından iyi değerlendirilmelidir. Bu bakımdan Tanzimat dönemi öncesi reform fikirlerinin, Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu mali sıkıntıların ve parasal istikrarın sorununun çeşitli devlet adamlarınca dillendirilmesi dikkate alınmalıdır.

Dersaadet Bankası'nın kuruluşunda Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu para sisteminin sorunlu hali etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki para sisteminin tedavülde bulunan farklı ayar ve vezindeki paralar nedeniyle sorunlu olduğu görülmektedir. Para sisteminin bir diğer sorunlu tarafı da Tanzimat dönemine kadar yapılan tağşişler olmuştur. Bu uygulama ile birlikte paranın ayarı ile oynanmış, aynı zamanda değeri düşülerek Osmanlı hazinesine ek gelir sağlanması hedeflenmiştir. Bu uygulama paranın ayarının bozulması nedeniyle sürekli sorun üreten bir hal almıştır.

Dersaadet Bankası'nın 1 Eylül 1851 tarihinde Osmanlı hükümeti ile yaptığı anlaşmanın beşinci maddesine göre devlet paranın değerini olumsuz etkilediği ve kambiyo istikrarını bozduğu gerekçesi ile yeni kaime basmayacağını taahhüt etmiştir. Aynı madde uyarınca devletin Dersaadet Bankası'na piyasada dolaşımda bulunan kaimeleri tedricen toplama ve her yıl 25 milyon kuruşluk kaimeyi piyasadan geri çekme görevini yüklediği görülmektedir. Bahsi geçen sözleşmenin kambiyo istikrarına yönelik olduğu bilinirken, bu maddenin içeriğinin bankanın asıl sorumluluk alanını da yansıttığı anlaşılmaktadır.

Dersaadet Bankası'nın oynaması gereken rol ile ilgili kaime fiyatlarına istikrar sağlama ve piyasadaki kaimeleri toplayıp, kendi kaimesini basma yönünde bir fikrin Osmanlı hükümeti tarafından düşünülmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu düşüncenin fiiliyata geçirilememiş olmasına gelince; Dersaadet Bankası müdürlerinin banka kurulmadan önce tüccar-banker olarak üstlendikleri kambiyo istikrarı meselesinin Dersaadet Bankası kurulduktan sonra da banka çatısı altında

sürdürülmesi neticesinde parite farklılığından ötürü biriken borçlar bu rolün gerçekleşmesine mani olmuştur.

Der-Saadet Bankası'nın kurumsal olarak bir banka olup olmadığı veya bankerlerce işletilebilen bir bankerlik kuruluşu ile ne gibi benzerlik ve farklılık gösterdiği modern bankacılık anlamında bir bankanın hangi unsurları taşıması gerektiği üzerinden incelenebilir. Bu durum dönemin şartları ve Avrupa'daki diğer bankalar göz önünde bulundurulduğunda modern bankacılık kurumları gözüyle anlaşılabilir bir konu olmamalıdır. O dönemdeki bankaların birçoğu devletler tarafından belli görevleri gerçekleştirmek için kurulmuş yapılanmalardır. Konuya bu açıdan bakmak Dersaadet Bankası'nın dönemin şartlarına göre değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarır. Bu çalışmada yapılmak istenen üç yıl gibi bir süre zarfında faaliyet göstermiş olan Dersaadet Bankası'nın Osmanlı Devleti tarafından kurulanmış olması, belli konu başlıkları uyarınca çalışması ve kaimeyi piyasadan toplama gibi bir amaca hizmet etmek için çalıştırılmak istenmesi üzerinden bankanın işlevini ortaya çıkarabilmektir. Bu doğrultuda bankanın bir banka olarak değerlendirilmesi doğal bir hadise olarak kabul edilmeli ve bankanın kurumsal kimliğinin resmi izin sayesinde devletler tarafından tanınması gerekmektedir.

Kaime fiyatlarının istikrarlı bir hale getirilmesi Osmanlı Devleti'nin yapacağı bir para reformunun gerçekleştirilmesine bağlı idi. İçinde bulunulan karmaşık ve istikrarsız para sistemi bu reformu kaçınılmaz kılmıştı. Bu nedenle Osmanlı Devleti piyasada bulunan eski kaimeleri geri çekme anlamında bir iradeye sahipti. Bu iradeyi Dersaadet Bankası müdürleri ile yapılan sözleşmeden anlayabilmek mümkündür. Aynı zamanda bu sözleşme Dersaadet Bankası müdürlerine Avrupa'ya poliçe çekme izni vermesi dolayısıyla bankanın ikincil bir faaliyeti olarak kambiyo istikrarını da göz önünde bulundurma sonucunu doğurmuştur.

Kambiyo istikrarını sağlayabilme anlamında Avrupa'daki belli merkezlere çekilen poliçelerin kayıtlarının tutulduğu defterlerde bankanın sadece 1851 yılından itibaren keşide etmiş olduğu poliçe miktarları bulunmaktadır. Yine aynı defterlerdeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bu poliçe hesapları Dersaadet Bankası tasfiye olana kadar yapılmıştır. Bankanın çekmiş olduğu poliçeler genellikle Avrupa'nın Londra ve Marsilya piyasalarında işlemde bulunmuştur. Bu iki merkezin kıyaslamasına

gelince Londra'nın Marsilya'ya oranla daha fazla işlemi gerçekleştirmiş bir merkez olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun muhtemelen İngiltere'nin sanayileşme kapasite ve hızının diğer Avrupa ülkelerine kıyasla yüksek olmasından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Poliçe gibi ödeme araçlarını kullanan tüccarların dış ticaret hacminin artmasına bağlı olarak bu tip senetleri tercih ettikleri bilindiğinden, sanayileşmenin getirdiği ticari faaliyet artışı Londra'yı poliçe çekilen merkezler arasında ilk sırada bulunmasını sağlamıştır.

Dersaadet Bankası'nın hesaplarından anlaşıldığı kadarıyla bankanın belli dönemler içerisinde oluşan parite farkından kaynaklı ödemeleri değerli maden ile yapmıştır. Defterlerde görülen bu ödemeler hazineden gönderilen ve banka müdürlerince ödenen kalemler olarak iki kısımda incelenmiştir. Bu hesaplardan görülen durum bankanın Avrupa'ya poliçe keşide ettiği, bu poliçeleri kullanan kişilerin neredeyse tamamının tüccar-bankerlerce satın alındığı ve sterlin ile Osmanlı lirası arasındaki kur farkından oluşan açığın Osmanlı Devleti'nce belirli aralıklarla karşılandığı görülmektedir. Dersaadet Bankası aracılığıyla poliçe kullanan tüccar-bankerlerin faaliyet alanları ile ilgili değerlendirme yapabilmek bu çalışma için sınırlı olmuştur. Tüccar grubunun genel manada bir kompozisyonunun çıkarılması yapılamamıştır. Çeşitli kaynaklardan ulaşılabildiği kadarıyla Dersaadet Bankası aracılığıyla toplamda 200 civarı tüccar-bankerin ancak kısıtlı sayıdaki banker-tüccar hakkında bilgi verilerek, genelde bu kişilerin Osmanlı piyasalarında bankerlik işleri ile uğraştıkları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Dersaadet Bankası Osmanlı Devleti'nin kurduğunu olduğu ilk banka olarak kabul edilmiş bir yarı kurumsal finansal kurumdur. Dersaadet Bankası'nın kuruluş amacı gerçekleşmeyen para reformu nedeniyle başarılı şekilde sonuçlanmayan kaime fiyatları istikrarıdır. Osmanlı para sisteminin karmaşık yapısı nedeniyle bankanın piyasadan toplayamadığı eski kaimeler Osmanlı parasının değerinin de sabit tutulamamasına sebep olmuştur. Dersaadet Bankası'nın müdürleri ile yapılan kambiyo istikrarı sözleşmesinin beşinci maddesinde yer alan bankanın kendi kaimesini eski kaimeler geri çekildikten sonra piyasaya ihraç edilmesi amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle bankanın bir merkez bankası gibi kurumsallaştırılacağı düşünülmüş olabilir. Bu yönüyle başarılı olamayan bankanın

tali bir amaç olarak edindiği kambiyyonun tutulması ise kısmen başarılı olmuştur. Bankanın Avrupa'ya biriken borçlarının kapatılması noktasında bulunamayan kaynak neticesinde tasfiye edilmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

1.Belgeler

A. Hariciye Nezareti Evrakı

-HR. SFR (3), 49/1. 27 Ca 1279. 20.11.1862.

-HR. SFR (3), 49/1. 27 Ca 1279. 20.11.1862.

-HR. MKT. (Hariciye Nezareti, Mektubi Kalemi) 42/3. 22 Ra 1268. 15 Ocak 1852.

B. İrade Tasnifi

-İ. DH. (İrade, Dâhiliye) 18 Rebiülahir 1265. 13 Mart 1849.

-İ. DH. (İrade, Dâhiliye) nr. 10578, 14 Mart 1849. 18 R 1265.

-İ. DH. (İrade, Dâhiliye) nr. 10578 ve lef 1. 14 Mart 1849. 18 R 1265.

-İ. DH. (İrade, Dâhiliye) 226/13489. 28 Safer 1267. 2 Ocak 1851

-İ. HR. 19/923 (İrade, Hariciye). 6 CA 1258. 15 Haziran 1842.

-İ. HR. (İrade, Hariciye) 18 Rebiülahir 1265. 13 Mart 1849.

-İ. HR. (İrade, Hariciye) 23 Cemaziülahir 1265. 16 Mayıs 1849.

-İ. HR. (İrade, Hariciye) 23 Cemaziülahir 1265. 16 Mayıs 1849.

-İ. MVL. (İrade, Meclis-i Vâlâ)297/12039. 4 Ca 1270. 2 Şubat 1854.

-İ. MMS. (İrade, Meclis-i Mahsûs) 23/998. 14 RA 1278. 17 Ağustos 1861.

-İ. MSM. (İrade, Mesail-i Mühimme) 18/420-3: Tarih Yok.

C. Babîali Evrak Odası Evrakı

- A. MKT. MHM.** (Sadaret Mektubi Kalemi, Mühimme), 3/81. Tarih Yok.
- A. AMD.** (Amedi Kalemi), 31/54. 5 Za 1267. 1 Eylül 1851
- A. MKT.** (Sadaret Mektubi Kalemi), 184/28. 29 R 1265. 24 Mart 1849.
- A. MKT.** (Sadaret Mektubi Kalemi), 199/28. 28 Cemaziülahir 1265. 21 Mayıs 1849.

D. Hariciye Nezareti Evrakı

- HR. TO.** (Hariciye Nezareti, Tercüme Odası), 375/8. 10 Ca 1269. 19 Şubat 1853.

E. Cevdet Tasnifi

- C. ML.** (Cevdet Maliye), 13530. 7 L 1267. 5 Ağustos 1851.

2. Defterler

A. Maliye Nezareti Defterleri

- MAD. d.** (Maliyeden Müdevver Defterleri), nr. 12494, 12496, 12499, 12497, 12498.

MAKALELER

- AHMAD, Feroz: “Ottoman Perceptions of the Capitulation 1800-1914”, **Journal of Islamic Studies**, Vol 11-1, 2000, ss. 1-20.
- AKGÜÇ, Öztin: “Banka”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, ss. 137-138.

- AKYILDIZ, Ali: “Tanzimat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, Cilt 40, İstanbul, 2011, ss. 1-10.
- AKYILDIZ, Ali: “Sarrafılık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, Cilt 36, İstanbul, 2009. ss.162-165.
- AKŞİN, Sina: “Siyasal Tarih (1789-1908)”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cilt 3, İstanbul, 7. Bsk., Ekim 2002. ss. 77-191.
- AL, Hüseyin: “Osmanlı Devleti’nde İlk Kambiyo İstikrarı Sözleşmesi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 79, İstanbul, Temmuz 2000, ss. 4-9.
- ALKİN, Erdoğan: “Dış Ticaret”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985. ss. 448-469.
- AL, Hüseyin: “Tanzimat’a Kadar Osmanlı Devleti’nde bankacılık Faaliyetleri”, **Active Bankacılık ve Finans Makaleleri-1**, İstanbul, Alkım Ltd, Şti., s. 99. ss. 95-102.
- AL, Hüseyin: “Osmanlı Devleti’nde Kurulan İlk Banka İzmir Bankası (Smyrna Bank)”, **Active Bankacılık ve Finans Makaleleri-1**, İstanbul, Alkım Ltd, Şti., s. 102-103. ss. 103-107.
- Al, Hüseyin– “Dersaadet Bankası’nın Tasfiyesi ve 1852 Borçlanması”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Güz, Sayı 4, 2006, ss. 149-207.
- AKAR, Şevket Kamil: ss. 149-207.
- ARTUK, İbrahim: “Sikke”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 10, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1965, ss. 621-640.

- BAYKARA, Tuncer: “II. Mahmud’un Islahatında İç Temeller: 1826-1839”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara, 1994. ss.263-271.
- BOZKURT, Nebi, “Sarraflık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. 36, İstanbul, 2009, s.162-163.
- CEZAR, Yavuz: “The Role of the Sarrafs in Ottoman Finance and Economy in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, **Frontiers of Ottoman Studies**, Volume I, Colin Imber & Keiko Kiyotaki (edt.), London-New York, I.B. Tauris, 2005, s. 62. ss. 61-73.
- CEZAR, Yavuz: “18 ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Oluşan Yeni Mali Sektörün Mahiyet ve Büyüklüğü Üzerine”, **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi**, Sayı 9, İstanbul, Nisan 1996, s.118-120. ss. 89-145.
- CEZAR, Yavuz: "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", **Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 204-205. ss. 179-207.
- ÇAKIR, Baki: “**Mukataa**”, Encyclopedia of Ottoman Empire, Gbor Agoston and Bruce Masters (edi.), Facts on File, New York, 2009. s. 396.
- ÇAKIR, Coşkun: “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı İktisat Düşüncesi”, **Osmanlı Medeniyeti Siyaset-İktisat-Sanat**, Haz. Coşkun Çakır, İstanbul, Klasik Yayınları, Eylül 2005. ss. 87-105.
- DIAMOND, Douglas W. – “ **The Journal of Business**, Vol. 59, No:1, January 1986, pp. 55-68.
- DYBVIG Philip. H.: 1986, pp. 55-68.

- ELDEM, Edhem: “XVIII. Yüzyılda İstanbul’da Polıçe Tedavülü ve Kambiyo Kurları Hakkında”, **X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. 4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, ss. 1671-1684.
- ELDEM, Edhem: “18. Yüzyıl ve Değişim”, **Cogito Osmanlılar Özel Sayısı**, S: 19, Yaz 1999, Yapı Kredi Yayınları. ss. 189-200.
- EPSTEIN, Gerald, “Central Banks As Agents of Economic Development”, **Institutional Change and Economic Development**, Ed. Ha-Joon CHANG, New York, United Nations University Press, 2007. pp. 95-115.
- ERGİN, F.: “**Kambiyo**”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, Cilt 2, s. 726.
- ERGİN F.: “Banker”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, Cilt 2, s. 150.
- ERGİN, F.: “**Kambiyo Operatörleri**”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, Cilt 2, s. 730.
- ERGİN, F.: “Altın Sikke Standardı”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, C. 1, Paymaş Yayınevi, 1983. ss. 97-99.
- EYİCE, Semavi: “Galata” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları, s.348-349. ss. 348-349.
- FAROQHI, Suraiya: “Ticaret Bağlantıları ve Osmanlı Devleti”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cilt 3., 7. Baskı, İstanbul, Ekim 2002. ss. 200-205.

- FAROQHI, Suariya: “Osmanlı Yöneticilerinin Gözüyle Osmanlı Ekonomisi”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cilt 3., 7. Baskı, İstanbul, Ekim 2002. ss. 211-215.
- FAROQHI, Suraiya: “İç Ticaret ve Pazarlama”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1300-1600**, Cilt 2, 7. Baskı, İstanbul, Ekim 2002. Baskı
- FRIEDMAN, Milton: “Monetarism in Rhetoric and in Practice”, **Keynote Paper Presented at the First International Conference of The Institute for Monetary and Economic Studies Bank of Japan**, Tokyo, 1983. pp. 1-14.
- GENÇ, Mehmet: “A Study of The Feasibility of Using Eighteenth-Century Ottoman Financial Records as an Indicator of Economic Activity”, **The Ottoman Empire and The World Economy**, Huri İslamoğlu-İnan (edi.), New York, Cambridge University Press, 2004, s. 359. pp. 345-374.
- GENÇ, Mehmet: “Osmanlı Devleti’nde İç Gümrük Rejimi”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985. ss. 786-790.
- GERBER, Haim: “Mukataa”, **The Encyclopedia of Islam**, Volume 7, New Edition, Leiden-New York, E. J. Brill, 1993. s. 508.
- GÜÇLÜAY, Sezgin: “Ortaçağ’da Ticari Müesseseler(Bankalar, Birlikler, Şirketler)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 12, Elazığ, 2001, ss. 295-304.

- GÜRAN, Tevfik: “Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler 1839-1876”, **150. Yılında Tanzimat**, Hakkı Dursun Yıldız (Haz.), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, ss. 219-233.
- GÜNLÜK, Ahmet: “Türkiye’de Bankerlik”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, ss.179-190.
- GÜRKAN, Gülsün Yay: “Chicago Okulu, Milton Friedman Ve Monetarizm”, **Liberal Düşünce**, 6(24), 2001 Güz, ss. 196-207.
- GÜRSEL, Seyfettin: “1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 688. ss. 688-690.
- GÜRSEL, Seyfettin: “Osmanlı Dış Borçları”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 672-673. ss. 672-687.
- İHSANOĞLU, Eklemeddin (edt.): **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, İstanbul, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1994.
- İLKİN, Akın: “Bankacılıkta Uzmanlaşma”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, Cilt. 1, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, . ss. 140-141.
- İNALCIK, Halil: “The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy”, **Studies in the Economic History of the Middle East from the Rise of Islam to the Present Day** Ed. Micheal Cook, London, Oxford University Press, 1970. pp. 207-218.
- KALA, Ahmet: “Esnaf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi DİA**, C. 11, , İstanbul, 1995, ss. 423-430.

- KASABA, Reşat: “İzmir”, **Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri 1800-1914**, Çağlar Keyder, Y.E. Özveren, D. Quataert (edt.), İstanbul, Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları, 1994, s.4. ss.102-145.
- KASABA, Reşat: “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Bir İngiliz Bankası: İzmir Ticaret Bankası”, **Tarih ve Toplum**, Cilt 8, Sayı: 43, İstanbul, 1987, ss. 57-59.
- KAZGAN, Haydar, “Galata Bankerleri”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, Paymaş Yayınevi, 1983, ss. 469-472.
- KAZGAN, Haydar: “Düyun-ı Umumiye”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 691-716.
- KESKİNKILIÇ, Erdoğan: “David Urquhart’ın Osmanlı Borçları Hakkında İngiltere’de Bulunan New Castle Committee’ye Yazmış Olduğu Mektup”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, S. 10, Ankara, 1999, ss. 293-331.
- KEYDER, Çağlar, “Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 642-652.
- KOCAOĞLU, Mehmet: “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841) Sonuçları”, **Bilig**, Sayı 4, Ankara, 1997. ss. 61-70.
- KOCAİMAMOĞLU, Sururi: “**Police**”, Bankacılık Ansiklopedisi, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 1983, ss. 526-527.
- KOCAİMAMOĞLU, Sururi: “**Polichenin Keşidesi ve Şekli**”, Bankacılık Ansiklopedisi, ss. 537-543.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat: “Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri”, **Yeni Türkiye Osmanlı**, Cilt 3, Ankara, 2006, ss. 222-235.

- LAILER, D.: “An Interpretation and an Assessment”, **The Economic Journal**, Vol. 91, No. 361, March 1981, ss. 1-28.
- LYBYER, A. H.: “The Ottoman Turks and the Routes of Oriental Trade”, **The English Historical Review**, Vol. 30, No. 120, Oct., 1915. s. 577-588.
- MINOGLU, Ioanna P.: “Ethnic Minority Groups in International Banking: Greek Diaspora Bankers of Constantinople and Ottoman State Finances, c. 1840-81”, **Financial History Review** 9, 2002, ss. 125-146.
- NEAL, Lary: “Historical background for the rise of financial capitalism: commercial revolution, rise of nation-states, and capital markets”, **The Rise of Financial Capitalism- International Capital Markets in the Age of Reasons**, New York, Cambridge University Press, 2002. ss.
- PAMUK, Şevket: “Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 718-723.
- PAMUK, Şevket: 19. yy 'da Osmanlı Dış Ticareti”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 653-665.
- PAMUK, Şevket: “150. Yılında Balta Limanı Ticaret Anlaşması”, **Tarih ve Toplum**, Cilt 10, Sayı 60, Aralık 1998, ss. 38-41.
- PAMUK, Şevket: “From Bimetallism to the ‘Limping Gold Standard’: The Ottoman Monetary System in the Nineteenth Century”, **Commerce and Investment in the Ottoman Empire, East Meets West-Banking**, Ed. Philip L. Cottrell, Burlington, Ashgate Publishing Company, 2008, pp. 11-25.

- SAHİLLİOĞLU, Halil: “Bursa Kadı Sicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak ‘Kitabü’l-Kadı’ ve ‘Süftecele’ler”, **Türk İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar 8-10 Haziran 1973**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Cilt 13, 1975, Ankara, s.130. ss. 103-144.
- TEKİN, Oğuz: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, **Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı**, Cilt 2, 2000/6, s. 168-178.
- TOPRAK, Zafer: “The Financial Structure and The Stock Exchange in THE Late Ottoman Empire”, **East Meets West-Banking, Commerce and Investment in the Ottoman Empire**, Philip L. Cottrell (edt.), Burlington, Ashgate Publishing Company, 2008. ss. 143-159.
- TOPRAK, Zafer: "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, ss. 760-770.
- TOPRAK, Zafer: “Kapitalizm ve Ticaretin Gelişimi”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cilt 3., 7. Baskı, İstanbul, Ekim 2002. ss. 224-227.
- TOPRAK, Zafer: “Liberal İktisat ve Sanayileşme”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cilt 3, 7. Baskı, İstanbul, Ekim 2002. ss.241-243.
- TOPRAK, Zafer, “Tek Para Sistemi ve Sorunları”, **Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cilt 3, 7. Baskı, İstanbul, Ekim 2002. ss.251-253.
- TOPRAK, Zafer: “Tanzimat’tan Sonra İktisadi Politika”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, ss. 668-671.

- WILLIAMS, David M.: “Trading Links: Patterns of Information and Communication: “The Steamship and the Modernization of East-West Commerce”, **East Meets West-Banking, Commerce and Investment in the Ottoman Empire**, Philip L. COTTRELL (edt.), Burlington, Ashgate Publishing Company, 2008, pp. 25-41.
- YÜZGÜN, Arslan: “Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi” **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, s.155. ss. 155-170.

KİTAPLAR

- ACHTERBERG, M. Erich: **Federal Alman Cumhuriyetinde Banka**, Cilt 3, Ragıp Hanyal (Çev.), Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 54, 1972.
- AKAR, Şevket Kamil – **Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları**
Al, Hüseyin **1854-1856**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını, 2003.
- AKSAN, Virginia: **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ocak 1997.
- AKYILDIZ, Ali: **Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum**, İstanbul, İletişim Yayınlan, 2003.
- AKYILDIZ, Ali: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993.

- AL, Hüseyin: “Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE İktisat Tarihi ABD, 1997.
- AL, Hüseyin: **Osmanlı Devletinde Kambiyo İstikrarı Uygulaması (1839-1863)**, Birleşik Yayınevi, İstanbul, 2011.
- ALEN, Larry: **Keseden Bankaya Tezgâhtan Borsaya Küresel Finans Sisteminin Öyküsü**, Mahmut Tekçe (Çev), İstanbul, Kitap Yayınevi, Mart 2003.
- AVCIOĞLU, Doğan: **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998.
- BABAN, Şükrü: **Paranın Mahiyeti**, Ankara, Hukuk İlmi Yayma Kurumu Konferanslar Serisi: 61, 1940.
- BAĞIŞ, Ali İhsan: **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler: Kapitülasyonlar, Berathlı Tüccarlar Avrupa ve Hayriye Tüccarları 1750-1839**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1983.
- BAHTİYAR, Mehmet: **Kıymetli Evrak Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 5. Basım, 2007, İlk Basım Tarihi Nisan 2003.
- BATUMLU, Ragıp (Çev.): **Borsa Rehberi-1928(2) Osmanlı Dönemi Borsa ve Mali Sistem**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul, 2. Baskı Nisan 1992.
- BEKİ, Abdülaziz: **İslam Muamelat Hukuku**, Kayseri, Bekke Yayınları, 1998.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 6. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2004.
- BLAISDELL, Donald C.: **Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi Düyun-ı Umumiye**, Ali İhsan Dalgıç (Çev), İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1979.

- BRABANDÉRE, E. De- **Belçika’da Banka**, Cilt 5, Ragıp Hanyal (Çev.),
M. J. Pardon: Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 57,
1973.
- BOZKURT, Gülnihal: **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki
Durumu (1839-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu
Yayınevi, 1989.
- BULUŞ, Abdülkadir: **Türk İktisat Politikalarının Temelleri**, Konya, Tablet
Yayınları, Kasım 2009.
- BURNS, A. R.: **Money and Monetary Policy in Early Times**,
London, Billing and Sons, 1927.
- CLAY, Christopher, **Gold for the Sultan, Western Bankers and Ottoman
Finance 1856-1881: A Contribution to Ottoman and
to International Financial History**, London-New
York, I. B. Tauris, 2000.
- CROWTHER, Geoffrey: **An Outline of Money**, İkinci baskı, Thomas Nelson &
Sons LTD., 1940, London, April 1941.
- CEZAR, Yavuz: **Osmanlı Maliyesinde Bunalım**, İstanbul, Alan
Yayıncılık, Mayıs 1896.
- CROWTHER, Geoffrey: **An Outline of Money**, 1st Ed., Thomas Nelson & Sons
LTD., London, 1940.
- ÇAĞMAN, Ergin: **III. Selim’e Sunulan Islahat Layihaları**, İstanbul,
Kitabevi Yayınları, 2010.
- DAVISON, Roderic H.: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform, 1856-1876**,
İstanbul, Agora Kitaplığı, Kasım 2005.
- DOMANIÇ, Hayri: **Kıymetli Evrak Hukuku Bono-Çek-Poliçe-Makbuz
Senedi-Varant-Taşıma Senedi-Defiler ve Tahvil**,
İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1960.
- EFE, Muhlis: **Para ve Kambiyo**, İstanbul, Bozkurt Basımevi, 1936.

- ELDEM, Edhem: **Osmanlı Bankası Tarihi**, İstanbul, Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Proje Yayını, Aralık 1999.
- ERDEM, Turgut: **Bankacılık**, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1970.
- ERTÜRK, Emin: **Makro İktisat**, 1. Baskı, İstanbul, Alfa Basım Yayın Dağıtım, Mart 1999.
- ERYILMAZ, Bilal: **Tanzimat ve Yönetiminde Modernleşme**, İstanbul, İşaret Yayınları, Ocak 1992.
- FERİD, Hasan: Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi-Bankacılık, C. 3, Mehmet Hakan Sağlam(Haz.), İstanbul, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, 2008.
- FLEET, Kate: **Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ekim 2009.
- FRANGAKİS-SYRETT Elena:, **18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)**, Çiğdem Diken (Çev.), İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2006.
- FROYEN, Richard T.: **Macro-Economics Theories and Policies**, 2nd Ed., New York, 1986.
- GENÇ, Mehmet: **Osmanlı'da Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 3. Basım, 2003.
- GOFFMAN, Daniel: **İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)**, London, University of Washington Press, 1990.
- GONNARD, R.: **Para Ekonomisi Para Tarihi-Para Teorileri-Para Sistemleri**, Refii Şükrü Suvla (Çev), İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1939.

- GOSCHEN, George J.: **The Theory of the Foreign Exchanges**, London, 12. Baskı, Effingham Wilson, Royal Exchange, 1886.
- GUILL, P.: **Lüksemburg’da Banka ve Bankacılık Mekanizmaları**, Cilt 7, Ragıp Hanyal (Çev.), Ankara, Türkiye Bankaları Birliği Yayınları No: 64, 1974.
- GÜNAY, Bekir: “Mehmed Sadık Rıfat Paşa’nın Hayatı, Eserleri ve Görüşleri”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 1992.
- GÜRAN, Tevfik: **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- GÜRAN, Tevfik: **Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yıllığı 1897**, Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 5, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Temmuz, 1997.
- GÜRAN, Tevfik: **İktisat Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 2011.
- ISSAWI, Charles: **The Economic History of Turkey 1800-1914**, Chicago, The University of Chicago Press, 1980.
- İMREGÜN, Oğuz: **Kıymetli Evrak Hukuku Genel Hükümler-Kambiyo Senetleri-Makbuz Senedi-Varant**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.
- İNALCIK, Halil- **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Cilt 2 (1600-1914), İstanbul, Eren Yayınları, 2006.
- QUATERT, Donald (edt.): **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2010.

- İNALCIK, Halil: **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Ruşen Sezer (Çev.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2006, s. 157.
- KAÇAK, Nazif: **Açıklamalı – İçtihatlı Tüm Yönleriyle Bono-Poliçe-Çek**, Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, 2006.
- KASABA, Reşat: **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1993.
- KAZGAN, Haydar: **Galata Bankerleri**, Cilt 1, İstanbul, Orion Yayınevi, 2005.
- KAZGAN, Haydar: **Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali**, Cilt 1, Ankara, Roma Yayınları, Haziran 2005.
- KENANOĞLU, Macit: **Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek**, İstanbul, Klasik Yayınları (Gözden Geçirilmiş 3. Baskıdan tıpkı), İstanbul, 2009. Yayınları, Aralık 2007.
- KUYUCAK, Hazim Atıf: **Para ve Banka**, Cilt 2, Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu Yayını, No:7, Ankara, 1942.
- KUYUCAK, Hazim Atıf: **Para ve Banka**, Cilt 1, Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu Yayını, No:7, Ankara, 1939.
- KÜÇÜKKALAY, Mesud: **Osmanlı İthalatı İzmir Gümrüğü 1818-1839**, İstanbul, Kitap Yayınevi, Mart 2007.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat: **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri, (1580-1838)**, Cilt 1, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1974.
- LANE, Frederic C.: **VENICE A Maritime Republic**, Baltimore-Maryland, John Hopkins University Press, 1973.
- LEWIS, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

- LEWIS, Bernard: **The Emergence of Modern TURKEY**, London, Oxford University Press, 1961.
- MANAV, Nursel: **“Devlet Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi”**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, 2009.
- MARDİN, Şerif: **Siyasal ve Sosyal Bilimler**, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- MCNEIL, William H.: **Dünya Tarihi**, Alâeddin ŞENEL (Çev.), 11. Baskı, İstanbul, İmge Kitabevi, Haziran 2006.
- MEHMED Sadık Rıfat Paşa: **Müntehabat-ı Asar**, İstanbul, 1290.
- MILL, John Stuart: **Principles of Political Economy**, William J. ASHLEY(edt.), London, Longmans, Green and Co, 1909, 7. Edition, (First Published 1848).
- MISHKIN, Frederich S.: **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000.
- MOREL, Eugene: **Türkiye ve Reformları**, İstanbul, Süreç Yayıncılık, Haziran 1984.
- NORTH, Douglass C.: **Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, 2. Baskı, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010.
- OLGUN, Raif (Çev.): **Japonya’da Bankacılık Faaliyetleri**, Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 60, 1974.
- ÖZTAN, Fırat: **Kıymetli Evrak Hukuku**, Turhan Kitabevi, 14. Baskı (13. Basımdan Tıpkı Basım), Ankara, 2007.
- QUATAERT, Donald: **Osmanlı İmparatorluğu 1700- 1922**, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- PAMUK, Şevket: **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

- PAMUK, Şevket: **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, Ocak 1988.
- PAMUK, Şevket: **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, Aralık 2009.
- PAMUK, Şevket: **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti Tarihi İstatistikler Dizisi**, Cilt 1, 2. Baskı, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Haziran 2003.
- PAMUK, Şevket: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları, Ekim 2000.
- PAYA, Merih: **Makro İktisat**, 2. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001.
- PERE, Nuri: **Osmanlılarda Madeni Paralar, Yapı ve Kredi Bankası Madeni Paraları Koleksiyonu**, İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1968.
- POROY, R.- TEKİNALP, Ünal: **Kıymetli Evrak Hukuku Esasları**, 17. Baskı, Arıkan Basım Yayım, İstanbul, 2006.
- REPELIUS, F. H.: **Hollanda'da Banka**, Cilt 6, Ragıp Hanyal (Çev.), Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 58, 1974.
- SAYAR, Ahmet Güner: **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, 1. Baskı, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000, 1986.
- SAYÂR, Nihad S.: **Türkiye'de İmparatorluk Dönemi Mali Olayları**, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayâr Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978.
- SECHREST, Larry J.: **Free Banking Theory History and A-Laissez Faire Model**, Alabama, Quorum Books, 2008.

- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet: **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vela (1838-1868)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.
- ŞAHİNER, Araks: "The Sarrafs of İstanbul: Financiers of the Empire", **Unpublished MA Thesis**, Institute of Social Sciences in Partial Satisfaction of the requirements for the degree of Masters of Arts in History, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1995.
- ŞENER, Abdüllatif, **Sona Doğru Osmanlı**, 2. Baskı, Ankara, Birleşik Kitabevi, Mart 2007.
- ŞEREF, Abdurahman: **Tarih Konuşmaları**, İstanbul, Kavram Yayınları, Eylül 1978.
- TABAKOĞLU, Ahmet: **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, Kasım 1985.
- TARLAN, Selim: **Tarihte Bankacılık**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını No: 1986/283, 1986.
- GINETTE, Alice/
HENTENRYK, Kurgan-van/ **Banking Trade and Industry Europe America and Asia From the Thirteenth to the Twentieth Century**, New York, Cambridge University Press, 1997.
- ZIEGLER, Dieter: **Ünal Tekinalp 'in Banka Hukukunun Esasları**, 2. Baskı, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2009.
- TEKİNALP, Ünal: **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982.
- TOPRAK, Zafer: **Bankacılar İçin Dış Ticaret ve Kambiyo Bilgisi**, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1989.
- TÖRE, Nahit: **Bankacılar İçin Dış Ticaret ve Kambiyo Bilgisi**, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1989.

- TÜRKDEMİR, Dilek: “Osmanlı Devleti’nin Yeniden Yapılanma Sürecinde Önemli Bir Devlet Adamı Mehmed Sadık Rıfat Paşa”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE Tarih ABD, Ekim 2007.
- UÇMAN, Abdullah: **Ebubekir Ratib Efendi Nemçe Sefaretnamesi**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1999.
- ULUDAĞ, İlhan: **Uluslararası Para Sorunları**, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1974.
- UNAT, Faik Reşit: **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968.
- URGANCI, Hikmet: **Para ve Banka**, Adana, Önder Matbaası, 1982.
- URQUHART, David, **Turkey and its Resources : its Municipal Organization And Free Trade: The State and Prospects of English Commerce in the East : The New Administration Of Greece, its Revenue and National Possessions**, London : Saunders and Otley, 1833.
- ÜLGEN, Hüseyin-
HELVACI, Mehmet-
KENDİGELEN, Abuzer-
Kaya, Arslan:
- WHITTLESEY, Charles R.: **International Monetary Issues**, London and New York, McGraw-Hill Book Company, 1937.
- WYNNE, William H. **State Insolvency and Foreign Bondholders**,
Wynne: Volume II, New Haven, Yale University Press, 1951.

- YERASIMOS, Stefanos: **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2- Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na**, Babür Kuzucu (Çev.), İstanbul, Gözlem Yayınları Bilim Araştırma Dizisi, Ocak 1977.
- ZARAKOĞLU, Hüseyin: **Para ve Kredi Muamelelerinde Polİçe**, Ankara Avni: Hukuk Fakültesi Yayını: 77, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1954.
- ZARİFİ, Yorgo L.: **Hatıralarım Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920**, 2. Baskı, İstanbul, Literatür Yayıncılık, Eylül 2006.
- ZELİZER, Viviana A.: **The Social Meaning of Money**, A Division of Harper Collins Publishers, New York, 1994.

GAZETE ve DERGİLER

The Levant Herald

EKLER

Ek 1: Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi Sürecinde Görevli Komisyonun Belirlediği Borç Miktarları

Lira-i İsterlin	Şilin	Pens	Londra Üzerine Keşide Olunan	
850	00	00	Dersa'âdet bankası tarafından	Hava Kumpanyası üzerine
360	00	00	İzmir'de mukîm Kotorya tarafından	Dutil üzerine
340	00	00	Hocabeğ'de mukîm Rodokanaki tarafından	Rodokanaki kumpanyası üzerine
700	00	00	Hocabeğ'de mukîm Covani Çeralupulo tarafından	Kostantin Çeralupulo üzerine
395	00	00	Yonides Kumpanyası tarafından	Yonides İskovta kumpanyası üzerine
220	00	00	Melas Kumpanyası tarafından	Melas karındaşlar üzerine
200	00	00	İspro ve Petro Ralli tarafından	A. Ralli Kumpanyası üzerine
310	00	00	Covani Kostantin Ralli tarafından	Kostanti Ralli'nin oğlu üzerine
648	04	08	İzmir'de mukîm Van Lennep Kumpanyası tarafından	Edmund Kalvert üzerine
200	00	00	İzmir'de mukîm İpsiha tarafından	Tomazi Ralli üzerine
200	00	00	Covani Dimitri Apalira tarafından	Dimitri Kovala Kumpanyası üzerine
200	00	00	Jan Kovala tarafından	Kezalik
300	00	00	Kristoforo Samyotaki tarafından	Kezalik
542	00	00	Kostanti Sevaztopulo tarafından	Korunyu Kumpanyası üzerine
400	00	00	Adkinson Kumpanyası tarafından	Karr üzerine

**Ek 1: Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi Sürecinde Görevli Komisyonun
Belirlediği Borç Miktarları (Devam)**

Lira-i İsterlin	Şilin	Pens	Londra Üzerine Keşide Olunan	
200	00	00	Çeyorgala Bereketi tarafından	Kassaveti Kumpanyası üzerine
550	00	00	Maltass tarafından	Jelliko Wiks üzerine
260	00	00	Çeyorgala ve Bereketi tarafından	Kassaveti Kumpanyası üzerine
150	00	00	Anastasyadi tarafından	Karati Kumpanyası üzerine
200	00	00	Hacı Moyssi tarafından	Kristo Hacı Moyssi üzerine
150	00	00	Kostanti Bazilyadi tarafından	John Bazilyo üzerine
1100	00	00	Hun Roze tarafından	Haryes Farçuhar Kumpanyası üzerine
22000	00	00	Ralli Mavroyani tarafından	Ralli Mavroyani üzerine
550	00	00	Küpecioğlu tarafından	Kezalik
200	00	00	Dimitri Parodi tarafından	D. Navone üzerine
280	00	00	Modiyano tarafından	Kezalik
400	00	00	Ç. Sevatopulo Kumpanyası tarafından	A. Flori ve M. Suvatopulo üzerine
400	00	00	Blak tarafından	Çeller Kumpanyası üzerine
400	00	00	Matiyo Kumpanyası tarafından	Van Notten Kumpanyası üzerine
300	00	00	Kezalik	Hoskins üzerine
200	00	00	A. Kostantiyof tarafından	Aleksiyadi Delta Kumpanyası üzerine
600	00	00	Covani Delta tarafından	Kezalik
400	00	00	Avustaş Vuro Kumpanyası tarafından	Petrokokino Kumpanyası üzerine
500	00	00	Avustaş Sugduri tarafından	Kristorulo Sugduri üzerine
400	00	00	Adkinso Kumpanyası tarafından	Andriyoz Kumpanyası üzerine

**Ek 1: Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi Sürecinde Görevli Komisyonun
Belirlediği Borç Miktarları (Devam)**

Lira-i İsterlin	Şilin	Pens	Londra Üzerine Keşide Olunan	
250	00	00	Nikolaydi tarafından	Zarifi Kumpanyası üzerine
27740	00	00	Zafiropulo ve Zarifi tarafından	Kezalik
2050	00	00	Seki[ya]ri Arçenti İskilici tarafından	Arçenti Sekiyari Kumpanyası üzerine
350	00	00	Dersa'âdet Bankası tarafından	Hava Kumpanyası üzerine
445	00	00	Yonides Kumpanyası tarafından	Yonides İskota Kumpanyası üzerine
500	00	00	Corci Çeralopu[lo] tarafından	Kostandi Çeralopulo üzerine
450	00	00	Harter Kumpanyası tarafından	Harter Kumpanyası üzerine
250	00	00	Avustaş Vuro Kumpanyası tarafından	Petrokokino Kumpanyası üzerine
250	00	00	İspiro ve Petro Ralli tarafından	A. Ralli Kumpanyası üzerine
180	00	00	Melas Kumpanyası tarafından	Melas Kumpanyası üzerine
300	00	00	Dominik Parodi tarafından	D. Navone üzerine
300	00	00	Hacı Moyssi tarafından	Kristo Hacı Moyssi üzerine
360	00	00	Adkinson Kumpanyası tarafından	Karr üzerine
500	00	00	Adkinson Kumpanyası tarafından	Andreyoz Kumpanyası üzerine
500	00	00	Van Lennep Kumpanyası tarafından	Edmune Kalvert üzerine
600	00	00	Ç. Ulik tarafından	Kraeutler Mieville üzerine
100	00	00	Huk Rose tarafından	Herriyes Farkuhar Kumpanyası üzerine

**Ek 1: Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi Sürecinde Görevli Komisyonun
Belirlediği Borç Miktarları (Devam)**

Lira-i İsterlin	Şilin	Pens	Londra Üzerine Keşide Olunan	
794	17	05	Kezalik	Alston üzerine
400	00	00	Kristoforo Samyotaki tarafından	Kuvela Kumpanyası üzerine
200	00	00	Çiçekli ve Parodi tarafından	L. Rudokanaki Kumpanyası üzerine
350	00	00	İsteriyo ve Krikoco tarafından	İspartalı ve Lazkariri üzerine
320	00	00	Modiyano Kumpanyası tarafından	Dominik Navone üzerine
500	00	00	Kanburoğlu Kumpanyası tarafından	Kanburoğlu Kumpanyası üzerine
450	00	00	Küpecioğlu Kumpanyası tarafından	Ralli Mavroyani üzerine
350	00	00	Nikolaydi Kumpanyası tarafından	Zarifi Kumpanyası üzerine
500	00	00	Matiyo Kumpanyası tarafından	Van Notten Kumpanyası üzerine
500	00	00	Avustaş Sugduri tarafından	Kristodulo Sugduri üzerine
600	00	00	Ç. Sevastopulo Kumpanyası tarafından	A. Flori ve M. Sevastopulo üzerine
600	00	00	Petrokokino Kumpanyası tarafından	Avustaş Vuro Kumpanyası üzerine
400	00	00	Covani Delta tarafından	Aleksiyadi Delta Kumpanyası üzerine
750	00	00	Zerlendi ve Sepsi tarafından	Arçenti Sekiyari Kumpanyası üzerine
450	00	00	Maltas tarafından	Con Siddle üzerine
202	00	00	Kostanti Bazilyadi tarafından	Con Bazilyo üzerine
250	00	00	Corgala ve Bereketi tarafından	Kasaveti Kumpanyası üzerine

**Ek 1: Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi Sürecinde Görevli Komisyonun
Belirlediği Borç Miktarları (Devam)**

Lira-i İsterlin	Şilin	Pens	Londra Üzerine Keşide Olunan	
485	08	08	İstiglic Kumpanyası tarafından	Henri Şireder Kumpanyası üzerine
1340	00	00	Avustaş Sugduri tarafından	Kristodulo ve Sugduri üzerine
600	00	00	Rodokanaki Kumpanyası tarafından	Rodokanaki Kumpanyası üzerine
925	00	00	Lafalovic Kumpanyası tarafından	Kopsovic üzerine
800	00	00	Dersa'âdet Bankası tarafından	İspro ve Baltacı ve Hava Kumpanyası üzerine
5550	00	00	Sekiyari Arçenti ve İskiliçi tarafından	Arçenti İskiliçi Kumpanyası üzerine
110	00	00	Covani Dimitri Apalira tarafından	Dimitri Kovela üzerine
150	00	00	Amorfopulo tarafından	P. Tomazo Ralli üzerine
400	00	00	İşlinger Kumpanyası tarafından	Henri İston üzerine
300	00	00	Rodokanaki Kumpanyası tarafından	Rodokanaki Kumpanyası üzerine
600	00	00	Blaker tarafından	Baring Kumpanyası üzerine
192	10	03	Maltas tarafından	Jeliko Wiks üzerine
100	00	00	Corci Ninba tarafından	İksenofon Balli üzerine
400	00	00	Riz tarafından	Anderson Kumpanyası üzerine
500	00	00	Harter Kumpanyası tarafından	Vital Kumpanyası üzerine
250	00	00	Vital Kumpanyası tarafından	Borov Bank üzerine
460	00	00	Jan Kovela tarafından	Dimitri Kovela üzerine
150	00	00	Sava Dimitrof tarafından	Tomas Murra üzerine

**Ek 1: Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi Sürecinde Görevli Komisyonun
Belirlediği Borç Miktarları (Devam)**

Lira-i İsterlin	Şilin	Pens	Londra Üzerine Keşide Olunan	
210	00	00	Van Lennep Kumpanyası tarafından	Edmun Kalvert üzerine
66	07	06	İlya Fernan tarafından	İspartalı ve Laskaridi üzerine
600	00	00	Avustaş Vuro Kumpanyası tarafından	Petrokokino Kumpanyası üzerine
1375	00	00	İstefanovic Kumpanyası tarafından	İskilici Kumpanyası üzerine
541	07	08	Şilinger Kumpanyası tarafından	Henri İston Kumpanyası üzerine
550	00	00	Blaker Kumpanyası tarafından	Baring Kumpanyası üzerine
300	00	00	Kostandi Bazilyadi tarafından	Con Bazilyo üzerine
400	00	00	Blaker Kumpanyası tarafından	Baring Kumpanyası üzerine
150	00	00	Hacı Moyssi Kumpanyası tarafından	Hristo Hacı Moyssi üzerine
350	00	00	Vital Kumpanyası tarafından	Borov Bank üzerine
450	00	00	P. Homer tarafından	Karr üzerine
250	00	00	Aynutopati tarafından	İspartalı ve Lazkaridi üzerine
151	00	00	Dimitri Amira Kumpanyası tarafından	Rodokanaki Kumpanyası üzerine
529	07	08	Rodokanaki Kumpanyası tarafından	Kezalik
250	00	00	Samoil Sipeman tarafından	Henri Kuc üzerine
200	00	00	Golşnayn tarafından	Betelhaym Kumpanyası üzerine
570	12	04	Avustaş Vuro Kumpanyası tarafından	Petrokokino Kumpanyası üzerine
177427	15	03	Cem'an Yüz yetmiş yedi bin dört yüz yirmi yedi lira on şilin üç pens'dir.	

**Ek 1: Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi Sürecinde Görevli Komisyonun
Belirlediği Borç Miktarları (Devam)**

Frank	Santim	Marsilya Üzerine Keşide Olunan	
14000	00	Dromokayti tarafından	Dromokayti Kumpanyası üzerine
16000	00	Kezalik	Kezalik
12000	00	Hayez Lafonten Kumpanyası tarafından	Ojen Deburg üzerine
9000	00	Kezalik	Kezalik
13000	00	Kezalik	Kezalik
11000	00	Kezalik	Kezalik
4000	00	Kezalik	Kezalik
7000	00	Badeti Kumpanyası tarafından	Badeti üzerine
6000	00	Zaharof tarafından	Jan Levi üzerine
6000	00	Abbot Kumpanyası tarafından	Kezalik
4000	00	Kezalik	Hristodulo üzerine
4000	00	Karisi Kumpanyası tarafından	Arçenti sekiyari üzerine
3000	00	Kezalik	Kezalik
3000	00	Kezalik	Rodokanaki Kumpanyası üzerine
5000	00	Kezalik	Kezalik
9500	00	Simiriyoti tarafından	Zarifi Kumpanyası üzerine
15500	00	Kezalik	Kezalik
11000	00	Kezalik	Kezalik
9000	00	Kezalik	Kezalik
4000	00	Corci Klenco tarafından	Flori Klenco üzerine
15000	00	Kezalik	Kezalik
7000	00	Kezalik	Kezalik
8000	00	Kezalik	Kezalik
5000	00	Ç. D. Çakomo tarafından	Korsi Kumpanyası üzerine
6000	00	Justinyani tarafından	Kezalik
13000	00	Kezalik	Kezalik
9000	00	Kezalik	Kezalik

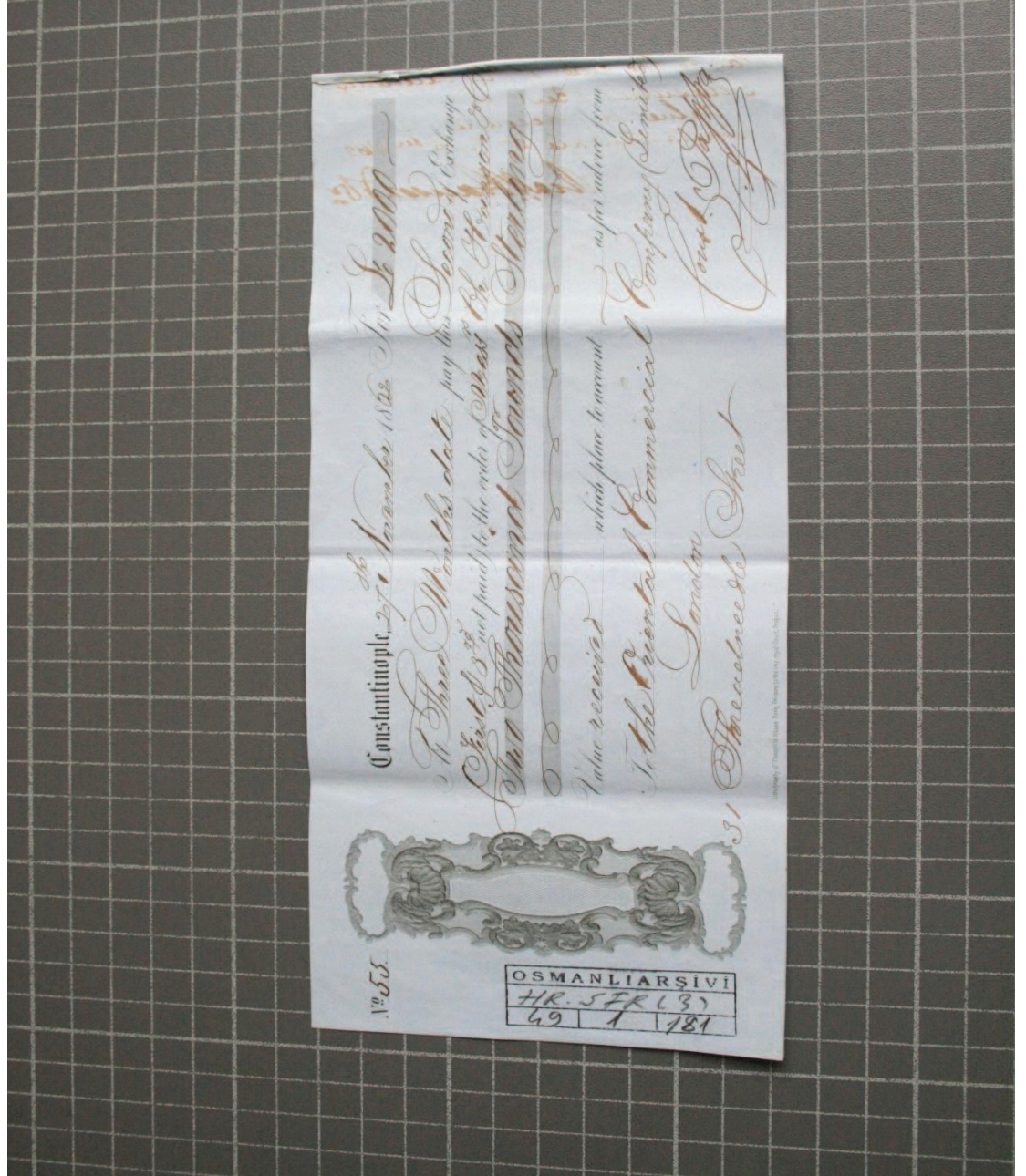
**Ek 1: Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi Sürecinde Görevli Komisyonun
Belirlediği Borç Miktarları (Devam)**

Frank	Santim	Marsilya Üzerine Keşide Olunan	
7000	00	Kezalik	Kezalik
231000	00	Cem'an iki yüz otuz bir bin frank'dır.	
Lira-i Filorinitiyeye		Ligorine Üzerine Keşide Olunan	
5000		Maykıl Levi tarafından	Filiçe Prato üzerine
13000		Kondori tarafından	Maro Kumpanyası üzerine
12000		Kezalik	Kezalik
15000		Kezalik	Kezalik
12000		Papudof Kumpanyası tarafından	Papudof üzerine
10000		Kezalik	Kezalik
8000		Kezalik	Kezalik
75000		Cem'an yetmiş beş bin lira Filorinityedir.	
Filorin		Amsterdam Üzerine Keşide Olunan	
10000		Matiyo Kumpanyası tarafından	Şireder Kumpanyası üzerine

Not: Dersa'âdet Bankası'nın tesviye-i düyûnuna me'mûr bulunan komisyon a'zâsının zikr olunan banka müdürlerine Avrupa üzerine verdikleri kâğıdın bir kıt'a müfredat defteridir.

Kaynak: BOA, HR. TO, 480/1, s. 254-255, 5 R 1269. 16 Ocak 1853.

EK 2: Osmanlı İmparatorluğu'nun 1862 yılına ait gemi alımı ile ilgili olarak hazırlanan poliçe Örneği

Kaynak: BOA, HR. SFR (3), 49/1. 27 Ca 1279. 20.11.1862.

**EK 3/a: Dersaadet Bankası'nın Poliçe İşlemlerinden Doğan Borçlarına Dair
Osmanlı Hazinesinden Gönderilen Altın Miktarına İlişkin Tablo**

Muaccele Kuruş	Mayıs Kâime Beheri Kuruş	Aded
1.530.000	5.000	25
642.600	2.500	21
336.600	1.250	22
<u>489.600</u>	<u>1.000</u>	<u>40</u>
2.998.800	0000	108
1.200 kusûr altın olarak		
Toplam: 6.000 kîse		

Kaynak: BOA, İ. DH, 226/13489, 27 S 1267. 1 Ocak 1851.

**EK 3/b: Dersaadet Bankası'na Gönderilecek Altın Miktarı İle İlgili
Verilen Karar**

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Evrak-ı nakdiye bankasına şu aralık nakdin şiddet üzere lüzumuna mebnî yine aynıyla te'diye olunmak şartı ve şerâit-i sâire-i ma'lume ile banka-i mezkûra taraf-ı müctemi'u'l-mecdi ve'ş-şeref hazret-i şahaneden altın olarak ihsan-ı hümayûn buyurulmuş olan altı bin kîsenin hazinece suret-i tesviyesini mübeyyin mübarek ve mu'allâ hâk-i pâ-yı mekârim-peymâ-yı cenâb-ı mülûkâneye takdim olunmak üzere tanzîm etdirilen ilmuhaber ile meblağ-ı mezbûr mukabilinde ol mikdar kîselik eshâm kavâimi leffen tesyîr-i pîşgâh-ı ma'âlî-iktinâh-ı vekâlet-penâhîleri kılınmış ve ilmuhaber-i mezkûrun şimdiye kadar uzaması meblağ-ı mezbûrun bankaya itâsıyla hazinece iktizâ-yı tesviyesinden neş'et etmiş olmağın emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 27 S. sene [12]67

(İmza)

Kaynak: BOA, İ. DH, 226/13489, 27 S 1267. 1 Ocak 1851.

EK 4: Dersaadet Bankası ile Kambiyo İstikrarına Devam Edilmesi Uyarınca Yapılan Kontrat Belgesi

Tezkire-i Sâmiye

İttihâd-ı ârâ-yı vükelâ üzerine sâniha-pîrâ-yı sudûr buyurulan emr u ferman-ı şevket-unvan-ı hazret-i şehinşâhî iktizâ-yı âlîsince Dersaadet'de teşekkülü mukarrer olan Osmanlı Bankası'nın müzâkeresinde bulunan tüccar ve erbâb-ı vukûf ile dahi söyleşilerek kararlaştırılması irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişahî iktizâsından olmasıyla lâzım gelenler ile bi'l-ictimâ' Meclis-i Meşveret'de deverân eden müzâkerât üzerine tashîh olunan mevâddın kabul ve ibkâsıyla beraber nizâmnâme-i mezkûra yeniden bazı izahât ve fikarât daha ilâve ve terkîm kılınmış olduğundan şehir-i cârînin yirminci Pazar günü akdolunan Meclis-i Mahsus'da zikrolunan nizâmnâme-i mezkûrun tashîh olunan müsveddesi yine fikra be-fikra kıraatla çünkü bu bankanın mevâdd-ı esasiyesinin vaz' ve teşkilinde ittihâd-ı ârâ hâsıl olmuş ve fûrû'âtı dahi mukaddemki mecâlisde karargâr olan tashîhât ve ta'dîlât dahi zikrolunan tüccar ve ashâb-ı vukûf taraflarından kabul kılınmış olmasıyla bunların tekrar mîzân-ı bahse konulması lâzım gelmediğinin fakat ber-minvâl-i muharrer sonradan ilâve kılınan mevâdd üzerine icab-ı hâl lede'l-mülâhaza nizâmnâme-i mezkûrun dördüncü maddesinde mastûr olan üç nefer müdürlerin bazı lüzum ve faide mülâhazasıyla altı nefere iblâğ ve bu altı müdürün üçü bir nâzır ve iki müfettiş ile beraber taraf-ı eşref-i Saltanat-ı Seniyye'den ta'yîn olunup diğer üç neferi dahi hissedârân tarafından ekseriyet-i ârâ ile yazılacak ve altı kişiden mürekkep olacak intihâb defterinin içinden yine Devlet-i Aliyye'nin emriyle müntehab olması sonraki ictimâ'ın nizâmnâme-i mezkûra ilâvelerinin biri olup mademki suret-i ifadeye göre bu müdürlerin taaddüdü daha mazbûtiyeti ve bu bâbda hissedârâna dahi bazı mertebe-i hakk-ı intihab vermek onlarca emniyeti müstelzim olacağı nümâyân olduğuna ve bu ise karar-ı sâbıkın ahkâmını kat'â tağyîr etmedikden başka banka meclisinin intihâb-kerdesi olacak ademerin içinden yine Devlet-i Aliyye tensîb buyurduğunu müdürlüğe tayin edeceğine binâen buna dair mütalaanın kabul olunması ve mukaddemki müsveddede müdürlük için en ziyade hissedârândan olması veyahud beş yüz hissesi olanların intihâbı kaydı gösterilmiş iken Meclis-i Meşveret'de bu kayıdda musırr ve

tazayyuk görüldüğünden iki yüz hissesi olanlara tenzîl olunup müsvedde-i cedîdede bu suret ibkâ olunup fakat zîrde muharrer bendlerin yerinde gösterilmiş olduğu vechile hisselerin bedeli on bin kuruş olacak yerde beş bin kuruşa tenzîl olduğundan bu hesabca iki yüz hisse yerine dört yüz hissesi olandan müdür intihâb olunması ve beşinci maddesinde dahi banka meclis azâsının müdürlerin mikdar-ı hissesinin bedeli tenzîl olunmuş olduğundan hakk-ı intihâb için evvelki müsvedde yapılmış olan tertibin bittab' tebdîli iktizâ etmekle yeni hesaba göre taksim ve tahdîd edilmesi ve yedinci maddede yazılan meclis azâsı adedinin ve sekizinci maddede muharrer olduğu vechile kaç nefer azâsının ictimâ' ile müzâkere-i maslahata mesâğ olacağı ve dokuzuncu maddede muharrer fevkalâde akd-i meclis hususunda ne derecede cemiyet iktizâ edeceğinin ona uyarılması dahi faideli şeyler olarak ve bu sebeble evvelki meclislerin karar-ı müzâkerâtı asla tağayyür etmeyerek zikrolunan dördüncü maddenin tashîhâtına müteferri' şeyler olmasıyla bu maddelere mastûr olan hususâtın ilâve ve iş'âr kılındığı vechile icrası ve onuncu madde hükmünce işbu bankaya muhavvel olacak kambiyo idaresinin hüsn-i idare ve zâbitası hakkında lihâza-güzâr olan mütâlaât bazı izahât ve te'kîdât ile birleştirilmiş ve on birinci maddede müdürerin mesâlih-i umumiyede me'muriyet ve nezâretleri vüs'atlandırılmış ve bununla evvelki karar te'kîd etmiş olmağla bu maddelerde dahi yazılan suret üzerine gidilmesi ve on üçüncü maddeye bankanın teşkilinin üçüncü senesinden sonra temettuâtın tamamı hissedârâna verilmesi evvelki mütâlaa iktizâsından ise de sonradan işbu üçüncü seneden sonraki temettuâtın nısfı verilip nısfı ihtiyat sandığına konulması sureti yazılmış ve bu ihtiyat sermayesi ne kadar çok olsa bankanın itibarına kuvvet vereceğinden ve bu para dahi her ne vakit olsa hissedârânın malı olacağından bunda dahi mahzur olmayarak on beşinci maddeye dahi istenildiği vechile mukaddemâ yüz aded Mecidiye altını itibar olunan bir hissenin elli altın etdirilmesi ilâve kılınmış olup bu hisseler ne kadar ehven olsa o kadar ziyade müşteri bulunacağı ve bunun taklîl-i mikdarı çaresinin bulunması evvelce söylenmiş olduğundan şu hâle göre ol bâbda matlûb olan suret hâsıl olmuş ve bankanın sermaye-i umumîsi istek olduğu suretde teksîr olunmak üzere ve bu suret her hâlde emr u irâde-i seniyyeye mu'lik olmak üzere bu kapının açık bırakılması yolunda görünmüş olmağla bu maddelerin dahi nizâmnâmede ibkâsı ve

yirmi dördüncü maddenin ilâvesi bankada nakid makamında tevkif olunacak kâime-i nakdiyeye mikdar tayin olunmaması hususunu hâvî olup suret-i ifadeye göre bunun lüzumu dahi bankanın tevkif edeceği akçenin iki yüz bin kîse olacağı tecdîden meydana konulduğu halde herkes elinde bulunan evrak-ı nakdiyeyi vermekte istifa gösterip bunun toplanılmasında su'ûbet olacağı mülâhaza kılınmış bulunduğundan bu tevkîfât yine evvelki mikdarda olup fakat nizâmnâmede mikdarının tezkîr kılınmamasından ibaret olacağı anlaşıldığından bunun dahi kabul kılınmasıyla beraber bankanın tevkîf edeceği evrak-ı nakdiyeden başka tedârük eyleyecek evrak-ı nakdiye götürüldüğü halde başsız olarak tebdil edeceği işbu bende gösterilmiş ise de bu yazılışa göre tebdil etdirilecek evrak-ı nakdiyenin yine kâğıd olarak tebdili ihtimali olduğuna ve her ne kadar bundan yukarıki bendlerde bu madde için sarâhat-ı mahsusa var ise de çünkü bankanın fevâid ve muhassenât-ı asliyesinden bir başlı faidesi dahi evrak-ı nakdiyeyi başsız ve götürüldüğü gibi nakde tebdil ile muamelât-ı nâsı teshîl eylemek ve bununla halka sühûlet gösterilmesiyle beraber evrak-ı nakdiyenin itibarını dahi tezyîd etmek kazıyyesi olduğundan bu fevâid-i matlûbenin husulüne emniyet-bahş olacak suretle bu bendde bazı izahât ve te'kîdât yazılması muvâfık-ı maslahat görünüp ol vechile tashîh edilmiş olduğundan bunun dahi diğer ilâvât ile mer'ıyyü'l-icra tutulması ve yirmi beşinci maddeye bankaya emvâli havale olunacak mahallerin kürsülerinde bankanın me'muru bulunarak Dersâadet'e irsâl olunacak akçenin tahsil me'murlarından ahz ve irsâline me'muriyeti olacağının izahâtını ve istiâne edecek memâlik-i hazret-i mülûkâne ahalisine metn-i nizâmnâmede dört bin kîse verileceği muharrer bulunduğu hâlde sonraki müzâkerât icabınca topdan kırk bin kîse verileceğini mübeyyin olup ber-minvâl-i muharrer bankanın akçe havale olunan mahallerde tahsil me'muru tabiat-ı maslahatdan olacağından buna dair yazılan izahâtda mahzur görünmediği misillü bankanın tahsil edeceği akçenin cânibinde ve burada Hazine-i Celîle ile göreceği makbuzât ve teslimâtı muhasebesinde ve hususuyla çekilecek poliçelerin vadesi maddesinde bazı tedkikât iktizâ ederek ve bir de bazı emvâlinden bankaya havale verilen mahallere asâkir-i hazret-i mülûkâne gönderilip masârıfı dahi mahalline havale olunmak ve daha sâir sebeble sonradan emvâli mahallinde sarf veyahu[d] yine taşrada âhar mahalle havale kılınmak gibi Hazine-i Celîle'ni bazı muamelât-ı câriyesi olacağından

gerek zikrolunan güzeşte maddesi ve gerek bu makûle muamelât Hazine-i Celîle ile banka beyinde söyleşilip (IMG_0071) buna bend bend bir izahnâme yapılarak ve mukavele-i resmiye suretine konularak ba'dehû maslahatı işkâl ve davet-i kıl ü kâl eden şeylerin ber-taraf olunması hususunun dahi Maliye Nezâret-i Celîlesi'ne havale olunması ve ahaliye hasbe'l-iktizâ verilecek akçe her bir eyalet dört bin kîse olmak üzere tahdîd olursa eyaletin biri ihtiyacı ve vüs'at ve mevkiei cihetle ziyade ve diğeri noksanına mütehammil olarak ve bu dahi Devlet-i Aliyye'nin irâdesine ve taayyününe mütevakkıf bulunarak o cihetle böyle hasrdan ise topdan şu madde için bu kadar akçe verebileceği yazılmak usulce daha münasib olacağından bu bendin dahi tashîh olunmuş olduğu üzere ibkâsı ve yirmi altıncı maddede hazâin-i şahanenin mübâyaasına muhtac olacağı eşyayı nerede kârlı bulur ise oradan almakda muhtâr olması kuvvetlendirilmiş ve bu dahi matlûb ve maksûda muvâfık görünmüş bulunmağla bu bendlerin ilâveleri dahi takdir edilmesi ve yirmi sekizinci maddeye ilâvenin meâli havale verilecek emvâlin ve buna mukabil bankadan peşin verilecek akçenin güzeştesine dair nizâm-nâmede mukaddemce yazılmış olan fikranın tafsilâtını manası değiştirilmeyerek ihtisârdan ibaret olarak nizâm-nâmenin evvelki meclisler kararı üzere buna dair kararlaştırılan fıkrasıyla bu defa muhtasar olarak yazılan ibare lede't-tatbik manaca bir tağayyür görülmemesiyle beraber bu güzeşte maddesi pek ziyade dikkat edecek ve bankanın Hazine-i Celîle'ye vereceği akçenin havalâtı vaktiyle tahsil olunamaz ve zaman mürûr edecek olur ise bunun güzeştesi hazineye ziyâde zarar verecek şey olduğundan böyle hasar görülmesinin esbâb-ı kaviyyesi başkaca istihsâl olunmak üzere bu maddenin Hazine-i Celîle ile banka beyinde yapılacak mukâvele-i mahsusaya izahât-ı lâzıme ile derc kılınması dahi ve otuz birinci maddeye yazılan fıkra dahi bankanın on sene müddeti münkazıye olduktan sonra Devlet-i Aliyye'nin bunu fesh etmekte ve her bir hissedârân dahi çekilmekte muhtar olduğunu ve banka için yapılacak mahalli ol vakit Devlet-i Aliyye ister ise parasını verip alabileceğini ve otuz dördüncü maddenin tashîhâtı dahi banka meclisinin karar-ı mezkûrâtı Devlet-i Aliyye'nin irâde (IMG_0072) ve tasdikine arz olunacağını muhtevî olarak bu maddeler aranılan te'minâtı vermiş idüğüne binâen bunlara dair denilecek olmadığı vesâir bendlerin birkaçı[n]da bazı kelimelerde tashîh olunmuş şeyler var ise de ahkâm-ı mundericesi bilâ-tagayyür Meclis-i Vükelâ

kararına muvâfık görüldüğünden onun dahi bir şey denilmemesi ve bu banka devletçe bir şey olduğundan muamelât-ı vâkı‘asının ticaret-i âdiyeden müstesna tutulması lüzumu derkâr olmağla meselâ bir kimse müflis olduğu ve bankaya borcu bulunduğu hâlde bankanın alacağı emvâl-i mîriyeden ma‘dûd tutularak evvel be-evvel onun istihsâl olunması suretinin bir fikra-i mahsusa olarak derci irad kılınmış ve bu dahi icab-ı hâl ve maslahata muvâfık görünmüş olduğundan bu fıkranın dahi nizâmnâmeye ilâve olunması suretleri huzzâr tarafından bi'l-ittihâd tasvîb olunmuş ve işbu bankanın Avrupa ve burada ticaretçe olan muamelâtının idaresi bir hâl-i itibar-ı zâtiye mütevakkıf olup bu cihetle müdür olacak kimsenin haricinde burada imzası tutulur makûleden olmasına ihtiyac olduğuna ve eğer tebaa-i Devlet-i Aliyye arasında bu sıfatda ademler bulunsa müdürlükde onları kullanmak umûr-ı tabiyeden olur ise de ne çare ki, şimdi böyle bir bankayı idare edecek ma‘lumâtlı ve imzasını her yerde yürütecek itibarlı kimseler bulunamayacağına binâen şimdiki hâlde hissedârân içinde böyle mu‘teber ve sıfat-ı asliyeleri ecnebi ise de memleketçe olan revâbit-ı mahsusaları cihetiyle yerli sırasında ma‘dûd olan tüccarın müdürlük hizmetinde istihdamlarına mecburiyet görünür ve bi'z-zarure cevaz gösterilir ise de bankanın taşralarda istihdam edeceği yani nakl-i emvâl için eyaletlerde kullanacağı ademlerin bankanın tüccarca ve Avrupaca olan muamelâtıyla münasebetleri olmayıp yalnız akçe ahz u nakline münhasır olacağından her yerde yani ticaret-i ecnebiye yatağı olan İzmir ve Selanik gibi şehirlere zaruret ilcâ eder ise müstesna tutulmak üzere dahil-i memleketde olan ve ticaretçe münasebet-i hariciyesi olmayan yerlerde bu me'murların tebaa-i Devlet-i Aliyye'den olmaları kaydı lâzım olup fakat bu suret açıktan açığa nizâmnâmeye konulsa bin türlü manalar verileceği ve ecnebi hakkında bir nev' ızhâr-ı adâvet ve sû-i zan gibi çıkacağı derkâr olduğundan ve bankanın nizâmnâmesi umum madde hakkında olup fûrû'âtında ve emr u idarede her bir şeyinin menâfi'-i maneviyeyi ve usul ve kavâ'id-i Saltanat-ı Seniyye'ye Tevfik olunmasına bakmak ve çalışmak nâzır olacak zâtın vazife-i zimmeti ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müntehab [ve] mansûb olarak nâzır nasb eylemekden murad bu kazıyye olup bu şeyler onun esas-ı me'muriyeti olduğundan bankanın teşkiliyle nâzırın nasbında gerek dahilen istihdam olunacak me'murların emr-i intihâbı ve gerek oraca sâir muamelât ve müteferriâtın usul-i Saltanat-ı Seniyye'ye tevfikı

bahislerinde kendisine faide-i asâkir olmak üzere bi'l-mütâlaa bir ta'limât-ı mahsusa yazılıp verilmesi sureti dahi sonradan mütebâdir-ı hatt-ı kâsır olmuş ise de her hâlde mükemmel ârâ-yı acz-intimâ-yı bendegân olan emr u ferman-ı isabet-unvan-ı hazret-i Padişahî bu bâbda dahi her ne vechile sâniha-pîrâ-yı sudûr buyurulur ise muktezâ-yı keramet-ihtivası üzere hareket olunacağı ve müzâkerât-ı meşrûha rehîn-i müsaade-i cenâb-ı tâcdârî buyurulduğu ve muvâfik-ı emr u irâde-i hazret-i Padişahî olduğu halde bundan sonraca bu bankanın intihâbı lâzım gelen nâzırıyla müfettişlerinin vesâir me'murlarının bi'l-intihâb istîzânına ibtidâr olunacağı ve sonraki müzâkerâta tevfikân tanzîm olunan nizâmnâme meşmûl-i lihâza-i âlî buyurulmak için arz u takdim kılındığı beyânıyla tezkire.

Bankaya dair bir kontrato müsveddesinin tercemesidir.

Kambiyo usulünün bu ana kadar icra olunmuş olduğu vechile devam ve bekâsını Saltanat-ı Seniyye arzu buyurduğundan âti'l-beyân mevâddı zîrde muharrerü'l-imza bankerler ile kontrato eylemiştir. Şöyle ki:

Birinci Madde

Mezkûr bankerler haftada bir gün tüccara istedikleri kadar ve beher lira sterlin madeni kuruş ile yüz on kuruşdan hesap olunmak üzere Avrupa üzerine poliçe satmağı taahhüd ederler.

İkinci Madde

Devlet-i Aliyye dahi merkûm bankerler tarafından Avrupa üzerine keşide olunacak poliçelerin mukabili olan mebâliğin bir hissesi olmak üzere Mısır'ın vergi-yi senevîsini ve Tokat bakır ma'âdini hasılâtını âti'l-beyân şürût ile merkûmlara itâ buyuracağını taahhüd eder. Şöyle ki: Mısır'ın bir milyon üç yüz otuz üç bin üç yüz otuz üç ve bir sülüs direkli riyalden ibaret olan vergi-yi senevîsi Mısır valisi fehâmetlü devletlü paşa hazretleri tarafından Londra ve Marsilya üzerlerine vergi-yi mezkûr

mikdarı keşîde olunan poliçeler ile ve her bir İspanya direkli riyali elli dokuzar ve buçuk pensden veyahud beşer frank kırk beşer santimden hesab olunmak üzere merkûm bankerlere te'diye olunup işbu te'diye hususu dahi on ikide bir hissesi yani beher mâh yüz on bir bin yüz on bir direkli riyal ve bir riyalin yüzde on bir cüz'ü verilmekle icra olunacaktır. Kaldı ki Londra ve Marsilya üzerlerine keşîde olunan poliçelerin bedel-i esmânı ahz u kabz olundukça merkûm bankerler beher mâh beşer bin kîseye yani senevî otuz milyon kuruş mebâliğe müsâvî olacağı derkâr olan tahsilâtın yekûnunu Hazine-i Celîle'ye itâ ve teslim eylemeği deruhde ederler. Bir de bin iki yüz altmış dokuz senesinin Mısır vergisi Saltanat-ı Seniyye'ye peşinen verilmiş olmağla merkûm bankerlerin sene-i mezkûre vergisine bedel bin iki yüz yetmiş bir senesi vergisini ahz u kabz edecekleri sarâhaten kavî ve şart olunmuştur. Tokat ma'âdini hasılâtı dahi vârid ve vâsıl oldukça beher kıyyesi on birer kuruşdan hesab olunmak ve resm-i gümrükden dahi muâf olmak üzere peşin akçe mukabilinde merkûm bankerlere teslim olunacaktır.

Üçüncü Madde

Saltanat-ı Seniyye meskûkât-ı ecnebiye ve meskûkât-ı atîka-i Osmaniye'nin tedâvülden memnû'iyetini muhafaza ve ibkâ edeceğini ve tedâvülü câiz olan meskûkâtın dahi kıymet-i meşrû'a-i hâliyesini tecavüz etmemesi hususuna dikkat ve nezâret buyuracağını resmen taahhüd eder ve işbu maddenin tamamıyla adem-i icrasından dolayı neş'et edecek zararı Devlet-i Aliyye tarafından tazmin olunacaktır.

Dördüncü Madde

Dersâadet Bankası'nın el-hâletü hâzihî Avrupa'da altı yüz bin lira sterline yakın olan deyninin te'diyesi Saltanat-ı Seniyye tarafından gerek burada ve gerek eyaletlerde tedâvülden celb edeceği temiz akçelerin itâsıyla icra olunacaktır ve Darbhâne-i Âmire dahi kendisine gönderilen akçelerin tebdîli mukabilinde yalnız beşlik ve yirmi paralık nükûd-ı muayyene veyahud yüzde üç noksanıyla kavâim-i nakdiyeden başka akçe vermeyecektir.

Beşinci Madde

Kavâim-i nakdiyenin vücudu ve hususan tezâyüdü keyfiyeti kambiyo usulünün muhafazasına muzır olduğundan Saltanat-ı Seniyye müceddeden kavâim-i nakdiye çıkarmaktan ihtirâz eyleyeceğini taahhüd buyurduktan mâadâ işbu kâimelerin bi't-tedric bütün bütün ortadan kaldırılmasına destres olunmak için beher sene yirmi beş milyonluk kâimeyi tedâvülden ahz ve ihrâk edeceğini taahhüd eyler.

Altıncı Madde

Devlet-i Aliyye mezkûr bankerlere beher sene gerek komisyon nâmıyla ve gerek bankanın burada ve Avrupa'da vâki' zarar ve masârifât-ı sâiresi bedeli olarak beş milyon kuruş itâ buyuracaktır.

Yedinci Madde

İşbu kontrato iki sene vade ile akdolunmuş olup bu suretde vade-i mezkûre tekâmil olundukda eğer merkûm bankerlerin Avrupa şehirleri üzerlerine çekmiş oldukları poliçelerin mikdarı kendilerinin teslimât-ı vâki'alarından ziyade bulunacak olduğu hâlde fazla kalan poliçelerin bedeli Devlet-i Aliyye tarafından temiz akçe veyahud ticaret emtiası irsâl olunarak te'diye olunacaktır.

Sekizinci Madde

Merkûm bankerlerin Avrupa'da açık kalmış olan deynleri beş yüz bin liraya bâliğ olduğu anda merkûmlar keyfiyeti Devlet-i Aliyye'ye haber vermeğe mecbur olup Saltanat-ı Seniyye dahi muamelâta sâbık vechile devam olunup olunmaması lâzım geleceğini hükm ve re'y buyurmağa muktedir olacaktır.

Dokuzuncu Madde

Saltanat-ı Seniyye bankerlerin muamelâtına kesb-i vukûf ve ma'lumât edebilmesi için mezkûr bankerlerin Avrupa üzerine çekecekleri poliçelerin mikdarını mübeyyin defterini ve poliçe vasıtasıyla (IMG_0075) veyahud sıra yapılarak nakden

itâ etdikleri mebâliğin pusulasını ayda bir kere Devlet-i Aliyye'ye takdim edeceklerini taahhüd ederler.

Onuncu Madde

Bir muharebe veyahud fevkalâde vukû'ât-ı sâire zuhûrunda mukâvele-i hâzıra şürûtunun icrasını vakt-i âharra ta'lîk etmek veyahud işbu şürûtun icrasına müdâvemet eylemek hususları iki tarafın ihtiyârına muhavvel bir keyfiyet bulunmuşdur.

Kaynak: A. AMD, 31/54, 5 Za 1267. 1 Eylül 1851.